ประวัติวรรณคดีบาลี
ตอนที่ ๑

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
โดยเสด็จพระราชกุศล

าชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
พระสังฆราช (ปลด) กิตติโสภณมหาเถระ
ณ พระเมรุ วัดเทพศิรินทราวาส
๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๐๕

ประวัติวรรณคดีบาลี
ตอนที่ ๑

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
โดยเสด็จพระราชกุศล

ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช (ปลด) กิตติโสภณมหาเถระ
ณ พระเมรุ วัดเทพศิรินทราวาส
๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๐๕

คำปรารภ

ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ เจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช กิตติโสภณมหาเถระ ซึ่งกำหนดวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๕ ณ พระเมรุ วัดเทพศิรินทราวาส มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ถือเป็นกรณียกิจอันสำคัญยิ่งในอันที่จะแสดงกตัญญูกตเวทิตาธรรมในพระองค์ท่าน เพราะพระองค์ดำรงอยู่ในฐานะแห่งครุฐานิยะ และปูชนียบุคคล ซึ่งบรรดาคณะเจ้าหน้าที่ อาจารย์ ครู นิสิต และนักเรียนได้ตระหนักอยู่ด้วยดีตลอดมา

พระองค์ทรงดำรงอยู่ในฐานะสมาชิกกิตติมศักดิ์ แห่งสภามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทรงประทานความร่มเย็นแก่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทรงสนพระทัยสอบถามอยู่เสมอ ในกาลใดที่พระองค์ทรงพบเจ้าหน้าที่ หรือ อาจารย์ ครู ตลอดจนนิสิตนักเรียนของมหาจุฬา ฯ พระองค์จะทรงถามถึงการดำเนินงานและทรงประทานพระโอวาทแนะนำทุกครั้ง

ในเทศกาลเข้าพรรษา บรรดาคณะเจ้าหน้าที่ อาจารย์ ครู นิสิตและนักเรียนได้เข้าถวายสักการะส่วนสามีจิกรรมตลอดมามิได้ขาด และทุกครั้งพระองค์ได้ทรงประทานพระโอวาทแนะนำตักเตือน ดังประจักษ์อยู่ทุกเทศกาล

จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จักได้มีส่วนโดยเสด็จพระราชกุศลในการพระราชทานเพลิงพระศพ แม้แต่จะเป็นส่วนน้อย ในฐานะที่สมเด็จพระสังฆราชพระองค์นี้ ทรงมีความสำคัญต่อการศึกษาของสังฆมณฑลในประเทศไทย ทรงดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษา และแม่กองบาลีสนามหลวง เป็นเวลานานที่สุดถึง ๒๓ ปี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงเห็นพร้อมกันจัดตีพิมพ์หนังสือ ประวัติวรรณคดีบาลี ตอนที่ ๑ เป็นส่วนบูชาสักการะ และตอบสนองพระคุณในพระองค์ท่าน

หนังสือวรรณคดีบาลี เป็นหลักสูตรที่ใช้สอนในคณะพุทธศาสตร์และครุศาสตร์ แห่งมหาจุฬา ฯ โดยอาจารย์ ร.อ. ฉลาด บุญลอย เป็นผู้บรรยาย และมีวิริยะอุตสาหะเรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ขึ้นมา นับว่าเป็นความสำคัญอีกประการหนึ่ง ในฐานะที่อาจารย์ผู้บรรยายวิชานี้ เป็นศิษย์ที่ใกล้ชิด และเคยเป็นเลขานุการแม่กองบาลีในพระองค์ท่าน เป็นเวลานานเช่นกัน

คณะเจ้าหน้าที่ อาจารย์ ครู นิสิต และนักเรียนทั้งปวงขอตั้งกัลยาณจิตเป็นสมานฉันทะ อุทิศถวายกุศลอันจักบังเกิดแต่หนังสือเรื่องนี้แด่พระองค์ท่าน ขอจงสำเร็จเป็นส่วนวิปากสมบัติอำนวยอิฐวิบูลย์มนุญผลตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ เทอญ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์
๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๐๕

พระประวัติ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

สมเด็จพระสังฆราช [ปลด] กิตติโสภณมหาเถระ

๑. ชาติกำเนิด

ท่านเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ พระนามเดิมว่า ปลด ประสูติ เมื่อวันจันทร์แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลู จุลศักราช ๑๒๕๑ ตรงกับวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๔๓๒ ณ ตำบลพระราชวัง อำเภอพระนคร จังหวัดพระนคร บิดามีนามว่า ขุนพิษณุโลกประชานาถ [ล้ำ] ต้นตระกูลเป็นตระกูลขุนนาง ในสายตระกูลเกตุทัต รับราชการเป็นมหาดเล็กใกล้ชิดในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง รัชกาลที่ ๖ ภายหลังได้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้ากรมคนแรกในสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าพระองค์นั้นทรงกรม มีพระนามว่า กรมขุนพิษณุโลกประชานาถ แต่ได้ลาออกเสียก่อนที่จะทรงกรมหลวง ฯ จึงไม่ค่อยจะมีใครรู้จัก และได้ถึงแก่กรรมเมื่ออายุได้เพียง ๕๑ ปีเท่านั้น มารดามีนามว่า ปลั่ง เป็นพระญาติวงศ์ข้างฝ่ายพระมารดาในพระโอรสธิดาในสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์ ฯ

๒. การศึกษาเล่าเรียน

๑. ท่านเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ได้ศึกษาอักษรสมัย คือหนังสือขอม อ่านออกเขียนได้เมื่ออายุได้ ๘ ปี

๒. ได้เริ่มศึกษาพระปริยัติธรรม เมื่ออายุ ๘ ปี

๓. ผลการศึกษา สอบได้เปรียญ ๓ ประโยค เมื่ออายุได้ ๑๒ ปี ป.ธ. ๔ เมื่ออายุได้ ๑๓ ปี ป.ธ. ๕ เมื่ออายุได้ ๑๔ ปี ป.ธ. ๖ เมื่ออายุได้ ๑๕ ปี ป.ธ. ๗ เมื่ออายุได้ ๑๖ ปี ป.ธ. ๘. เมื่ออายุได้ ๑๘ ปี ป.ธ. ๙ เมื่ออายุได้ ๒๐ ปี พ.ศ. ๒๔๕๑

๔. พระอาจารย์ผู้ให้การศึกษา ป.ธ. ๓ พระสาธุศีลสังวร [บัว] วัดพระเชตุพน ภายหลังได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นที่ พระราชโมลี ฯ ป.ธ. ๔—๕—๖ สมเด็จพระวันรัต ปุณณทัตตมหาเถระ [จ่าย] เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นที่ พระธรรมวโรดม เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตรองค์ประถม และ สมเด็จพระวันรัต อุทยมหาเถระ [ฑิต] วัดมหาธาตุ ผู้กำกับการวัดเบญจมบพิตร ป.ธ. ๗—๘—๙ จากสมเด็จพระวันรัต [ฑิต] บ้างและ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นประจำ ฯ

๓. การบรรพชาอุปสมบท

๑. ท่านเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ได้บรรพชาเป็นสามเณร ในสำนักพระสาธุศีลสังวร [บัว] วัดพระเชตุพน เมื่ออายุได้ ๑๒ ปี

๒. ได้อุปสมบทเป็นภิกษุเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง ได้พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ ทรงรับจัดการอุปสมบทร่วมกันทั้งสองพระองค์ โดยถวายสมณบริขาร ๒ ชุดในท่ามกลางสังฆสันนิบาต มีสมเด็จพระ-วันรัต [ทิต] วัดมหาธาตุเป็น พระอุปัชฌาย์ สมเด็จพระวันรัต [จ่าย] เมื่อครั้งเป็น พระธรรมวโรดม และ สมเด็จพระพุฒาจารย์ [เข้ม] วัดพระเชตุพน เมื่อครั้งเป็นพระธรรมเจดีย์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ [ม.ร.ว. เจริญ อิศรางกูร] เมื่อครั้งเป็นพระธรรมไตรโลกาจารย์เป็นผู้บอกอนุศาสน์ ฯ ในพิธีการอุปสมบทครั้งนี้มีการทำขวัญนาคเป็นงานหลวงที่พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตร สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระโอวาทแทนการทำขวัญนาค และทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งขบวนแห่โดยรถยนต์ในเวลานั้น ๔๕ คัน จากวัดเบญจมบพิตร ไปยังวัดพระศรี-รัตนศาสดาราม และแห่กลับเป็นการมโหฬารยิ่ง มีนามฉายาว่า "กิตฺติ-โสภโณ"

๔. การมาอยู่วัดเบญจมบพิตร

พ.ศ. ๒๔๔๓ ภายหลังจากพิธีการแห่พระสงฆ์ สามเณร จำนวน ๓๓ รูป มาอยู่วัดเบญจมบพิตรได้ ๓ เดือน ในวันที่แปลพระปริยัติธรรมสอบได้เป็นเปรียญ ๓ ประโยคนั่นเอง สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงเห็นเป็นที่อัศจรรย์ที่สามเณรอายุเพียง ๑๒ ปีสอบได้เปรียญ ครั้นสอบถามได้ความว่าเป็นบุตรเจ้ากรม ฯ [ล้ำ] ยิ่งทรงมีพระกรุณายิ่งขึ้น จึงทรงขอต่ออาจารย์พระสาธุศีลสังวร [บัว] และนำมาส่งให้อยู่วัดเบญจมบพิตรในวันนั้นเอง ภายหลังเมื่อ ปรากฏว่าสอบพระปริยัติธรรมได้โดยลำดับแล้ว

ยิ่งทรงพระกรุณาเป็นพิเศษ ในวันที่สอบเปรียญ ๙ ประโยคได้นั้น ทรงพระกรุณาโปรดให้นั่งมาในรถยนต์พระที่นั่ง และนำส่งจนถึงวัดเบญจมบพิตรและโปรดเกล้า ๆ ให้เจ้าพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ตามส่งถึงกุฏิ สมเด็จพระพันปีหลวงทรงปวารณาเป็นประจำ และในการสอบพระปริยัติธรรมได้ทุกคราว ก็ได้รับพระราชทานรางวัลเสมอมาโดยลำดับ และได้เป็นเจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร ต่อจากองค์ประถม เมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ อายุ ๔๐ พรรษา ๒๐ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๕

๕. การสอนพระปริยัติธรรม

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๒ เป็นต้นมา ได้เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมประจำสำนักเรียนวัดเบญจมบพิตรมาโดยลำดับ ตั้งแต่ประโยค ป.ธ. ๓ จนถึง ประโยค ๙ โดยเฉพาะ ป.ธ. ๙ ได้สอนมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๓ สำหรับนวกะคือผู้ที่บวช ๓ เดือน ท่านเจ้าประคุณสมเด็จ ๆ ท่านสอนมาตั้งแต่เป็นพระราชาคณะที่ พระศรีวิสุทธิวงศ์ จนถึงปีสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ นอกจากนี้ได้เทศนาโดยปฏิภาณโวหารสอนธรรมแก่สัปบุรุษในวัดเบญจมบพิตรเป็นประจำตลอดมา ๆ

๖. สมณศักดิ์ที่ได้รับพระราชทาน

พ.ศ. ๒๔๕๗ อายุ ๒๖ พรรษา ๖ เป็นพระราชาคณะสามัญที่
พระศรีวิสุทธิวงศ์ ใน ร. ๖

พ.ศ. ๒๔๖๖ อายุ ๓๕ พรรษา ๑๕ เป็นพระราชาคณะชั้นราชที่
พระราชเวที ใน ร. ๖

พ.ศ. ๒๔๖๙ อายุ ๓๘ พรรษา ๑๘ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพที่
พระเทพมุนี ใน ร. ๗

พ.ศ. ๒๔๗๓ อายุ ๔๒ พรรษา ๒๒ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ พระธรรมโกศาจารย์ ใน ร. ๗

พ.ศ. ๒๔๘๒ อายุ ๕๑ พรรษา ๓๑ เป็นพระราชาคณะชั้นเจ้าคณะรอง ที่ พระพรหมมุนี ใน ร. ๘

พ.ศ. ๒๔๙๐ อายุ ๕๙ พรรษา ๓๘ เป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ สมเด็จพระวันรัต ใน ร. ๙

ณ วันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๐๓ อายุ ๗๒ พรรษา ๕๑ ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก มีพระนามว่า **สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ ฯ**

๗. การปฏิบัติศาสนกิจทางคณะสงฆ์

๑. เป็นพระอุปัชฌายะวิสามัญ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐

๒. เป็นเจ้าคณะแขวงกลาง จังหวัดพระนคร [เทียบเท่าเจ้าคณะจังหวัด] เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๕

๓. เป็นเจ้าคณะมณฑลพายัพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๕

๔. เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๕

๕. เป็นแม่กองสอบไล่นักธรรมสนามมณฑลพายัพ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ถึงปีที่รวมแม่กองธรรมเป็นอันเดียวกัน

๖. เป็นแม่กองบาลีสนามหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๓ รวม ๒๓ ปี

๗. เป็นประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์แทนองค์สมเด็จพระสังฆราช [แพ] วัดสุทัศนเทพวราราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๔

๘. เป็นประธานกรรมาธิการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๓

๙. เป็นเจ้าคณะมณฑลพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๔

๑๐. เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๓ รวม ๑๗ ปี

๑๑. เป็นแม่กองธรรมสนามหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๖

๑๒. เป็นสังฆนายก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๓ รวม ๙ ปี

๑๓. เป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๕

๘. กิจการที่ไปปฏิบัติในต่างประเทศ

๑. เป็นหัวหน้าคณะไปร่วมปฏิบัติงานฉัฏฐสังคายนาจตุตถสันนิบาต [สมัยไทย] โดยเป็นประธานกระทำพิธีเปิดประชุมสังคายนาสมัยนั้น ณ ประเทศพม่า เมื่อเดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นเวลา ๑๕ วัน

๒. เป็นหัวหน้าคณะไปร่วมพิธีฉลองพุทธชยันตี ๒๕ ศตวรรษแห่งพระพุทธศาสนา ณ ประเทศลังกา และไปสังเกตการพระศาสนาในประเทศอินเดียด้วย เมื่อเดือนพฤษภาคม และ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๙ เป็นเวลา ๓๐ วัน

๓. เป็นหัวหน้าคณะไป และเป็นประธานประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ณ วัดบุปผาราม เมืองปีนัง สหพันธรัฐมลายา เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ รวม ๗ วัน

๔. เป็นหัวหน้าคณะ ไปร่วมพิธีฉลองพุทธชยันตี ๒๕ ศตวรรษแห่งพระพุทธศาสนา ณ ประเทศญี่ปุ่น และไปเยี่ยมทหารไทย ณ ประเทศเกาหลี เมื่อเดือนมีนาคม และเดือนเมษายน ๒๕๐๒ รวมเป็นเวลา ๓๐ วัน

๕. เป็นหัวหน้าคณะนำพระสงฆ์ไทยไปอยู่ ณ วัดไทยพุทธคยา ประเทศอินเดีย เมื่อเดือน พฤศจิกายน ๒๕๐๒ รวมเป็นเวลา ๑๐ วัน

๖. เสด็จไปสหรัฐอเมริกา และ ยุโรป เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ถึงวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๐๔ รวมเป็นเวลา ๔๕ วัน

๗. เสด็จไปอินเดีย เมื่อวันที่ ๗ เมษายน ถึง ๒๗ เมษายน ๒๕๐๕ เป็นเวลา ๒๐ วัน

๙. กิจกรรมพิเศษที่ได้ปฏิบัติไปแล้ว

๑. เป็นผู้ชำระพระไตรปิฎกบาลี อรรถกถา และฎีกา ในสมัยรัชกาลที่ ๖ และ ที่ ๗ รวมพระบาลี ๔ เล่ม อรรถกถา ๔ เล่ม ฎีกา ๔ เล่ม ๆ

๒. เป็นประธานคณะสงฆ์ในงานฉลอง ๒๕ ศตวรรษ แห่งพระพุทธศาสนา ณ ประเทศไทย

๓. เป็นพระราชอนุศาสนาจารย์ในพระราชพิธีทรงอุปสมบท ในรัชกาลปัจจุบัน

๔. กิจกรรมอย่างอื่น เช่นเทศนาโดยปฏิภาณโวหารอบรมพระภิกษุสามเณร ข้าราชการ พ่อค้าคหบดี และสาธุชนทั่วไป ในการ

ตรวจการคณะสงฆ์ตามหัวเมืองต่าง ๆ ในจังหวัดภาคใต้เกือบทุกจังหวัด ในภาคกลาง และมณฑลพายัพ ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือไปจังหวัดอุดร, หนองคาย ฯ นอกจากนี้ได้ไปเป็นประธานประกอบพิธีผูกพัทธสีมาก่อพระอุโบสถอาคารโรงพยาบาลสงฆ์ และเป็นประธานกระทำพิธีเปิดโรงเรียนพระปริยัติธรรม และโรงเรียนราษฎร์ของวัดเป็นต้น ฯ

๑๐. สิ้นพระชนม์

ท่านเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ได้สิ้นพระชนม์ลงอย่างกระทันหันด้วยพระโรคเส้นพระโลหิตใหญ่ในสมองแตก เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๖.๒๗ น. ณ พระตำหนักที่ประทับ วัดเบญจมบพิตร บัดนี้พระศพของพระองค์ท่าน บรรจุพระโกศไว้ที่ พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตร

สมเด็จสังฆราชเจ้า จอมสงฆ์
พระด่วนดับพระชนม์ลง ลับแล้ว
ปวงสงฆ์สำราษฎร์ปลง เทวษ
ทะท่าว พระโพธิ์แก้ว ปกเกล้า เราสูญ ฯ

[จาก น.ส.พ. เสียงอ่างทอง ฉบับ ๑๙ มิ.ย. ๐๕]

๑๑. พระคติธรรม

๑. ทำอะไรทำจริง — มุ่งต่อผลสัมฤทธิ์
๒. ไม่ฝืน — ทำผิด — ทั้งที่รู้ว่าเป็นผิด
๓. มีจิตอดทน — ต่อทุกข์และเหตุการณ์
๔. บรรเทาความทะเยอทะยาน ไม่ลุอำนาจแก่ความปรารถนา ทั้งนี้ต้องอาศัยปัญญา พิจารณาหาเหตุผล จึงจะดำรงตนอยู่โดยสวัสดิ์. △

สารบาญ

หน้า

ประวัติวรรณคดีบาลี

บทที่ ๑

ประวัติ
วรรณคดี
บาลี

ประวัติวรรณคดี :

๑.๑ เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า บรรดาสิ่งประดิษฐ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่มนุษยชาติ เห็นจะไม่มีอะไรเกินหน้า **"ตัวหนังสือ"** เพราะตัวหนังสือเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมที่มีประโยชน์มากแก่มนุษย์อย่างหนึ่ง คือ "คำพูด" ที่แสดงความรู้สึกนึกคิด ความต้องการความรู้ ความคิดเห็นภายในใจออกมาให้คนอื่นเข้าใจและรู้ตามได้ ตัวหนังสือนอกจากทำหน้าที่เป็นตัวแทนคำพูดซึ่งมีประโยชน์นานาประการดังกล่าวแล้ว ยังช่วยอำนวยประโยชน์ให้แก่มนุษย์ผู้รู้จักใช้อีกหลายอย่าง เช่น บันทึกช่วยความจำ[๑] เพื่อรักษาเรื่องราวต่าง ๆ ที่ควรจำไว้ให้ได้มากที่สุดและนานที่สุด ทั้งยังสามารถให้ผู้อื่นที่รู้หนังสือ ได้รับประโยชน์จากบันทึกนั้น ๆ อีกด้วย ช่วยให้ข้อสัญญาหรือข้อตกลงที่ทำกันไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เป็นข้ออ้างอิงได้ในเมื่อต้องการหลักฐาน ดีกว่า

---

๑. ดังคติของคนไทยที่ว่า :–

"เห็นแล้วจดไว้ ทำให้แม่นยำ เหมือนทราบแล้วจำ ไว้ได้ทั้งมวล
เมื่อหลงไป จักได้สอบสวน คงไม่แปรปรวน จากที่จดลง..."

พูดตกลงทำสัญญากันด้วยปาก ซึ่งหาหลักฐานภายหลังได้ยาก ช่วยถ่ายทอดและเก็บรักษาความรู้ ความฉลาด สติปัญญาของบรรดานักปราชญ์ นักคิด นักกวี ครูบาอาจารย์ และผู้อื่น ๆ ไว้เป็นตำรา เป็นวรรณคดีให้คนชั้นเดียวกันตลอดถึงคนชั้นหลัง ๆ ได้ศึกษาหาความรู้แล้วถ่ายทอดให้คนอื่น ๆ ต่อไปอีก อย่างถูกต้องและมีหลักฐานอ้างอิงได้แน่นอน ดีกว่าการจำและเล่าสืบต่อกันมาด้วยปาก ซึ่งมีโอกาสพลาดได้ง่าย และหลักฐานก็คลุมเครือถือเป็นข้ออ้างอิงได้ไม่ถนัดนัก ยิ่งกว่านี้ยังช่วยให้มนุษย์ในปัจจุบันใกล้ชิดกันโดยความรู้ ความคิดเห็น ความเข้าใจกันและกันดียิ่งขึ้นอีก นับแต่มนุษย์คิดเครื่องจักรกลสำหรับพิมพ์หนังสือได้คราวละมาก ๆ ด้วยเวลาอันรวดเร็ว เครื่องพิมพ์จึงเป็นประดิษฐกรรมชิ้นสำคัญอันแสดงถึงความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์อีกขั้นหนึ่ง ในการที่จะทำให้มนุษย์มีความเข้าใจดีต่อกัน ร่วมมือกันและอยู่ด้วยกันด้วยความมั่นใจในอนาคตยิ่งขึ้น แทนที่จะอยู่กันแบบต่างคนต่างอยู่หรือต่างพวกต่างอยู่อย่างบรรพบุรุษสมัยโบราณ

๑.๒ ในวรรณคดีของชาวฮินดูมักมีกล่าวถึงเทพีหรือเจ้าแม่ประจำสิ่งสำคัญ ๆ อยู่เสมอ เช่น **พระลักษมี :** เทพีประจำความเจริญ **พระทุรคา :** เทพีประจำสรรพมงคล **พระสรัสวดี :** เทพีประจำวาจา ซึ่งจินตนาการเช่นนี้ แม้ผู้ที่มุ่งเหตุผลเป็นใหญ่จะไม่เชื่อว่าเป็นจริงก็ตาม แต่ก็ต้องยอมรับว่า มีสมมติฐานที่เหมาะสม คือ ชื่อสิ่งต่าง ๆ ที่มีเทพีประจำดังกล่าวนี้เป็นชื่อของสิ่งที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ทั้งสิ้น สำหรับในเรื่องวรรณคดีนี้ เราถือกันว่า "**วาจา**" เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้จึงมีเทพีประจำอยู่ ในวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาชั้นหลัง ๆ

เช่น หนังสือสุโพธาลังการ ก็มีจินตนาการทำนองนี้ ดังในปณามคาถา (คาถาไหว้ครู) ตอนหนึ่งว่า

"มุนินฺทวทนมฺพุช- คพฺภสมฺภวสุนฺทรี
สรณํ๑ ปาณินํ วาณี มยฺหํ ปีณยตํ มนํ"

"ขอนางฟ้าชื่อ "วาณี" (ภาษา) ผู้เกิดจากครรภ์ดอกบัวคือพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าผู้เป็นจอมปราชญ์ ผู้เป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย จงทำใจของข้าพเจ้าให้เอิบอิ่ม"

นี้เป็นเรื่องของกวี ที่ต้องการวาดภาพพจน์ให้เด่นเห็นเป็นรูปร่างขึ้นมาในห้วงนึก เพื่อให้เกิดกำลังใจ เกิดแรงศรัทธาเลื่อมใสขึ้นในใจ ไม่ใช่ต้องการให้ยึดถือเป็นจริงเป็นจังในสิ่งที่ไม่มีความจริง คาถาบทนี้แม้ท่านผู้รู้ทางพระพุทธศาสนา ก็นิยมเป็นบทปลุกใจ มักจะนำมาบริกรรมอาราธนาพระธรรมเข้ามาสถิตในใจของตน ก่อนหน้าจะแสดงพระธรรมเทศนาหรือบรรยายธรรมต่อหน้าประชุมชน ท่านว่าช่วยกำลังใจและกันประหม่าได้ดีนัก ถึงจะพิจารณากันให้ลึกซึ้งด้วยเหตุผล ก็ไม่มีอะไรเป็นข้อเสียที่ควรแก่การถูกกล่าวหาว่าเป็นคนงมงาย เพราะคำว่า "**วาณี**" ซึ่งเป็นชื่อของนางฟ้านั้น ถ้าแปลตามศัพท์ก็หมายถึง "**ภาษา**" สมมติว่า "**วาณี**" เป็นนางฟ้าประจำพระพุทธพจน์ หรือภาษาธรรมก็ไม่น่ารังเกียจอันใดในทางเหตุผล เพราะพระพุทธพจน์เป็นของจริง และมีอยู่จริง เป็นที่พึ่งของสัตว์ได้จริง แม้ผู้นับถือเทวดาก็โปร่งใจ เพราะมีคติเชื่อถือเป็นไปในทำนองเดียวกัน ย่อมได้ประโยชน์ด้วยกันทั้งนักเหตุผลนิยมและนักเทวนิยม เป็น

๑. บางแห่งเป็น "ปาณินํ สรณํ วาณี"

อันว่าจินตนาการของกวีที่วาดไว้ได้ผลสมประสงค์ คือผู้อ่านก็ได้ภาพพจน์และหากเป็นนักคิดก็ได้คติธรรมตามสมควร ซึ่งเท่ากับฝึกให้รู้จักคิดอีกด้วย เพราะเหตุนี้แล นักปราชญ์ กวี นักประพันธ์ จึงได้ชื่อว่าเป็นนักคิด นักเปรียบเทียบ นักอุปมาและนักกล่อมโลก ซึ่งนำปัญญาและความสงบสุขมาให้แก่ชาวโลก ด้วยการถ่ายทอดความคิดเห็น ความฉลาดและสติปัญญาออกมาเป็นตำรา เป็นวรรณคดี อันสุขุมลุ่มลึกและประณีต เพื่อให้คนอื่นได้ศึกษากันต่อไป

๑.๓ เพื่อแสดงขั้นแห่งจินตนาการ สติปัญญา และความรู้แจ้งเห็นจริงของนักปราชญ์เหล่านั้น จึงนำหลักในทางพระพุทธศาสนาซึ่งแบ่งนักปราชญ์ไว้ ๖ ประเภท[๑] ดังนี้ :—

๑.๓.๑ **อาคารยมุนิ**	ได้แก่	นักปราชญ์ที่เป็นคฤหัสถ์
๑.๓.๒ **อนาคาริยมุนิ**	,,	นักปราชญ์ที่เป็นนักบวช
๑.๓.๓ **เสขมุนิ**	,,	นักปราชญ์ผู้เป็นพระ เสขบุคคล คือ พระโสดาบันถึงพระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตมรรค (ดูอริยบุคคล ๘)
๑.๓.๔ **อเสขมุนิ**	,,	พระอรหันต์ผู้อยู่จบพรหมจรรย์ ไม่ต้องศึกษาอีก
๑.๓.๕ **ปัจเจกมุนิ**	,,	พระปัจเจกพุทธเจ้า

๑. อภิธานัปปทีปิกา–สูจิ หน้า ๓๒๔–๓๒๕ รูปศัพท์ในภาษามคธเป็น "มุนิ" แต่ไทยนำมาใช้เป็น "มุนี" มุนีทั้ง ๖ ประเภทนี้ ควรนำไปศึกษาเปรียบเทียบกับทัศนะเกี่ยวกับกวีของอังกฤษด้วย.

๑.๓.๖ **มุนิมุนิ** ได้แก่ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นนักปราชญ์ ของนักปราชญ์ทั้งหลาย หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "**มุนินฺท**" ซึ่งแปลว่า **จอมปราชญ์** หรือ **ยอดของนักปราชญ์** (*ดูคาถาไหว้ครู ๑.๒*)

ส่วนกวีนั้น ในพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ ๔ จำพวก คือ :—

๑.๓.๗ **จินตกวิ** : กวีผู้แต่งตามที่คิดขึ้น

๑.๓.๘ **สุตกวิ** : กวีผู้แต่งตามที่ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้ศึกษามา

๑.๓.๙ **อัตถกวิ** : กวีผู้แต่งตามอรรถ คือข้อความที่เป็นจริงหรือรับรองกันว่าเป็นความจริง

๑.๓.๑๐ **ปฏิภาณกวิ** : กวีผู้แต่งด้วยปฏิภาณ คือมีความรู้แจ่มแจ้งประจักษ์ใจ ปราศจากวิมติกังขา[๑]

ประเภทของมุนีและกวี ที่นำมากล่าวในตอนนี้ ก็เพื่อจะได้ถือเป็นปทัฏฐานเปรียบเทียบกับคติที่แบ่งกันในด้านอื่น ๆ เช่น พราหมณ์ จีน กรีก โรมัน ยิว เป็นต้น ว่ามีคติเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร และเพื่อให้นักศึกษาเปรียบเทียบชั้นของมุนีและกวีในคติอื่น ซึ่งอาจพบในที่อื่น ๆ อีกว่า มุนีหรือกวีที่กล่าวถึงในคตินั้น ๆ มีคุณวุฒิ คุณลักษณะเป็นอย่างไร ควรจัดอยู่ในประเภทไหน เพราะเหตุไร ?

๑. จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย หน้า ๓๑๓ รูปบาลีเป็น "กวิ" แต่ไทยนำมาใช้เป็น "กวี"

๑.๔ คติของคนไทยถือกันมาว่า "ปากเป็นเอก เลขเป็นโท หนังสือเป็นตรี..." ซึ่งหมายความว่า ปากคือวาจามีความสำคัญเป็นลำดับหนึ่ง เลขคือการคิดบวก ลบ คูณ หาร การทำบัญชี การคิดหากำไร—ขาดทุน เป็นต้น มีความสำคัญเป็นลำดับที่สอง หนังสือคือการอ่านหนังสือออก เขียนหนังสือเป็นตลอดถึงแต่งหนังสือได้ มีความสำคัญเป็นลำดับที่สาม คติข้อนี้ แม้ยังคงเป็นความจริงอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ แต่ก็น่าสันนิษฐานได้ว่า คตินี้เกิดขึ้นเมื่อการหนังสือยังไม่แพร่หลาย คนรู้หนังสือยังมีจำนวนน้อย มาบัดนี้ การหนังสือแพร่หลายออกไปมาก รัฐบาลประเทศต่าง ๆ ก็ได้ถือความสำคัญของการหนังสือ และส่งเสริมให้มีการศึกษาหนังสือกันโดยทั่วไป จนปรากฏว่ามีผู้รู้หนังสือมากขึ้นโดยลำดับเกือบทั่วทุกประเทศ จึงเกิดมีคติใหม่ขึ้นว่า

"นานาประเทศล้วน นับถือ
ผู้ที่รู้หนังสือ แต่งได้
ใครเกลียดอักษรคือ คนป่า
ใครเยาะกวีไซร้ แน่แท้คนดง

"กวีสง่าแม้น มณีสาร
คำเพราะคือสังวาลย์ กอบแก้ว
ควรเพิ่มกิริยาการ กวีเวท เทอญพ่อ
กอบกิจประเสริฐแล้ว ไป่ต้องร้อนตัว"

(พระราชนิพนธ์ ร. ๖)

หนังสือในสมัยวิทยาศาสตร์เจริญและเครื่องพิมพ์ที่ทันสมัย กระดาษที่ผลิตจากโรงงานได้หลั่งไหลเข้ามาป้อนโรงพิมพ์วันละเป็นพัน ๆ ตัน ทำให้มองเห็นอิทธิพลอันยิ่งใหญ่ของโลกหนังสือว่ามีแต่จะทวีความสำคัญมากขึ้นทุกที ดังที่นักเขียนฝรั่งคนหนึ่งกล่าวไว้ว่า **"โดยที่ปากกามีศักดานุภาพยิ่งกว่าดาบ ดังนั้นโรงพิมพ์จึงมีศักดานุภาพยิ่งกว่าปากกา..."**

๑.๕ ในเมื่อวาจาก็มีเทพีประจำ คือ พระสุรัสวดีในคติของฮินดู พระพุทธพจน์ก็มีเทพีประจำ คือ พระวาณี ในหนังสือสุโพธาลังการ ไฉนตัวหนังสือจะเป็นเทพบุตรในจินตนาการบ้างไม่ได้เล่า เพราะตัวหนังสือก็มีหน้าที่สำคัญอยู่หลายอย่าง ดังกล่าวแล้วใน ๑.๑ จากเทพบุตรองค์ใหม่นี้แหละ ทำให้เราได้รับพรจากนักปราชญ์ กวี นักประพันธ์ นักวิทยาศาสตร์ นักโบราณคดี เป็นต้น แล้วทำตัวให้เป็นปราชญ์ หรือใกล้ความเป็นปราชญ์ได้บ้าง ดังคำคมของ **ฟรานซิส เบคอน** นักปราชญ์คนหนึ่งของอังกฤษว่า **"การอ่านทำคนให้เต็มคน การประชุมทำให้เป็นคนที่พร้อมอยู่เสมอ และการเขียนทำให้เป็นคนที่แท้จริง"**[๑]

๑.๖ แต่ไหนแต่ไรมา คำพูดซึ่งเป็นเพียงลมปาก มีรูปร่างที่มองไม่เป็นด้วยตาเปล่า แต่ก็มีอิทธิพลและมีบทบาทสำคัญในวงสังคมมนุษย์ยิ่งกว่าสิ่งที่มีรูปร่างใหญ่โตอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ดังคำคมของสุนทรภู่กวีเอกคนหนึ่งของไทยกล่าวไว้ว่า :—

---

๑. Reading maketh a full man ; conference a ready man ; writing an exact man.

"เป็นมนุษย์สุดนิยมเพียงลมปาก
จะได้ยากโหยหิวเพราะชิวหา
แม้นพูดดีมีคนเขาเมตตา
จะพูดจาจงพิเคราะห์ให้เหมาะความ..."

ต่อมา เมื่อมนุษย์สามารถประดิษฐ์ตัวหนังสือแทนเสียง และคำพูดได้สอนและได้เรียนกันแพร่หลายโดยลำดับ ตัวหนังสือซึ่งเป็นตัวแทน เป็นสัญลักษณ์ของคำพูด จึงพลอยมีอิทธิพลและมีบทบาทสำคัญในวงสังคมมนุษย์ และปรากฏว่าทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้นทุกที ในเมื่อมนุษย์รู้หนังสือเป็นจำนวนมากขึ้น และการพิมพ์ได้พัฒนาการยิ่งขึ้น วรรณคดีซึ่งเป็นผลที่ได้จากตัวหนังสือ จึงกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมมนุษย์และมนุษย์ควรศึกษา

๑.๗ วรรณคดีเป็นตัวแทน และเป็นสัญลักษณ์ส่วนหนึ่งของคำพูด คำพูดเป็นตัวแทนและเป็นสัญลักษณ์ส่วนหนึ่งของความรู้สึกนึกคิด ความรู้ ความหยั่งรู้ และความรอบรู้ ดังนั้นการศึกษาวรรณคดีจึงเท่ากับเป็นความพยายามที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่พอจะหยั่งรู้ได้ง่าย ๆ และอยู่ในวงแคบ จนถึงสิ่งที่หยั่งรู้ได้ยากยิ่งและอยู่ในวงกว้าง คือ จิตใจ เปรียบเหมือนการแล่นเรือออกจากคลอง สู่ทะเล สู่มหาสมุทรโดยลำดับ เพราะการศึกษาวรรณคดีมุ่งที่รสของวรรณคดีนั้นๆ ก่อน แล้วจึงค่อยศึกษาให้ลุ่มลึกถึงแนวความคิด ความหยั่งรู้ และความรอบรู้ของผู้ประพันธ์ผู้แต่งหนังสือนั้น อุปมาเหมือนคนโดยทั่วไปบริโภคอาหารย่อมมุ่งรสของอาหารก่อน ขั้นต่อไปจึงจะศึกษาถึงคุณค่าของอาหาร ซึ่งเป็นเรื่องของนักศึกษาชั้นสูง

๑.๘ โดยเหตุที่ประวัติของวรรณคดีขึ้นอยู่กับประวัติของตัวหนังสือ ดังนั้นผู้จะศึกษาประวัติของวรรณคดีทั่วไป จึงควรรู้ประเภทของตัวหนังสือ หรือสิ่งที่ใช้เครื่องหมายแทนคำพูดเสียก่อนว่ามีกี่ประเภท อย่างไหนเกิดขึ้นที่ไหนก่อน มนุษย์พวกไหนหรือใครเป็นผู้คิดประดิษฐ์ขึ้นเมื่อไร มีหลักฐานเช่นศิลาจารึก หรือตำนานอ้างอิงเป็นมาอย่างไร ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักในการพิจารณาสันนิษฐานถึงความเก่าแก่ของวรรณคดีแต่ละชาติแต่ละภาษาให้ใกล้ความจริงมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะมนุษย์ที่เจริญแล้ว ต่างก็ถือกันว่าวรรณคดีเป็นศักดิ์ศรีแห่งชาติและภาษาของตน ๆ และต่างก็พยายามพิสูจน์ความเก่าแก่แห่งวรรณคดีของพวกตนว่ามีประวัติมานาน เช่นเดียวกับเรื่องศาสนา ซึ่งต่างก็อ้างว่าศาสนาของพวกตนหรือศาสนาที่ตนนับถือมีความเก่าแก่คู่กันมากับโลกหรือก่อนโลกเสียอีก

๑.๙ ประเภทของสิ่งที่ใช้หมายแทนคำพูดนั้น อาจแบ่งได้ตามรูปร่างลักษณะ เป็น ๕ ประเภท ดังนี้ :—

ก. *เครื่องหมาย ได้แก่เครื่องหมายที่ใช้ในการจราจร เครื่องหมายวรรคตอน เครื่องหมายการออกเสียง เครื่องหมายแสดงความรู้สึกของอารมณ์ เครื่องหมายในการทำเลข ตราประจำตำแหน่ง ตราประจำตระกูล เครื่องหมายการค้า เป็นต้น*

ข. *สัญลักษณ์ ได้แก่ประมวลสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น สัญลักษณ์โทรเลข ชวเลข*

ค. *ลายลักษณ์ ได้แก่ลายรูปแสดงลักษณะของสิ่งๆ เช่น ตัวหนังสือจีน*

ฆ. *อักษร ได้แก่ สระ พยัญชนะ ที่ใช้ในการเขียนหรือพิมพ์หนังสือ*

ง. *เลข ได้แก่ตัวเลขที่ใช้ในการทำเลข*

๑.๑๐ สมัยของวรรณคดีโดยทั่วไป อาจแบ่งออกได้ตามประวัติหรือตำนานของตัวหนังสือ หรือสิ่งที่ใช้แทนคำพูดนั้น ๆ ที่ถือว่าเป็นวรรณคดีอันเป็นผลงานของกวีหรือนักปราชญ์ นักประพันธ์ ดังนี้ :—

— *สมัยตำนานอ้างอิง*
— *สมัยศิลาจารึก หรือจารึกลงในสิ่งอื่นๆ เช่นแผ่นโลหะ ใบไม้ ดินเผา เป็นต้น*
— *สมัยวรรณคดีฟุ้งเฟื่อง ด้วยมีกวี นักประพันธ์ผู้ปราชญ์เปรื่องเป็นจำนวนมาก*
— *สมัยปัจจุบัน ซึ่งวรรณคดีได้รับการส่งเสริมจากเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ เช่น เครื่องพิมพ์*

สำหรับวรรณคดีสมัยตำนานอ้างอิงนั้น แม้จะเป็นเพียงข้ออ้างอิงในตำนานหรือเล่าสืบกันมา ไม่มีหลักฐานเหลืออยู่ให้เห็น ก็ควรอยู่ในข่ายพิจารณาด้วย เพราะก่อนที่ตัวหนังสือจะแพร่หลายถึงสมัยศิลาจารึก หรือจารึกลงในวัสดุอื่น ๆ ก็ต้องมีผู้ประดิษฐ์คิดตัวหนังสือได้ก่อนเป็นระยะเวลานาน และเนื่องด้วยเป็นระยะเริ่มแรก การนิยมเรียนหนังสือยังมีอยู่น้อยและความนิยมจดจำกันด้วยปากสืบต่อกันมา ยังเป็นลักษณะประจำของมนุษย์

ทั่วไปทั้งน้อยคนที่เห็นประโยชน์ของตัวหนังสือและเล่าเรียนกัน ซึ่งตัวอย่างข้อนี้จะเห็นได้ชัดแม้ในประเทศไทย เมื่อก่อนหน้านี้ประมาณ ๔๐ ปี ยังต้องบังคับกันให้เรียนหนังสือ จ้างกันให้เรียนหนังสือ และมีพระราชบัญญัติประถมศึกษาคอยบังคับอยู่ ต่อมาคนเรียนหนังสือกันมากขึ้นและรู้กันทั่วถึงแทบทุกครัวเรือน ต่างก็เห็นประโยชน์ของการเรียนหนังสือมากขึ้นเป็นเงาตามตัว ในบัดนี้กลายเป็นความจำเป็นที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ เด็กๆ จะเข้าเรียนโรงเรียนที่ดี ๆ มีชื่อเสียง ต้องเสียเงินเป็นจำนวนมาก ๆ ประวัติของการเรียนหนังสือได้พลิกจากหน้ามือเป็นหลังมือ ซึ่งเห็น ๆ กันอยู่ในท้องถิ่นที่เจริญ เช่น ในจังหวัดพระนครและธนบุรี

อันนักศึกษาผู้จะวินิจฉัยว่าตัวหนังสือของชาตินั้น ๆ มีกำเนิดขึ้นเมื่อไร ควรจะเป็นผู้รอบรู้ในประวัติศาสตร์ของชาตินั้น ๆ และหลักฐานแวดล้อมอื่น ๆ เพราะตำนานต่าง ๆ ที่มีผู้นำมาอ้างอิงตามความเชื่อของเขานั้น แม้จะมีความจริงอยู่บ้าง แต่ก็มักอ้างไว้เกินความจริงเสมอ เช่น พวกฮีบรูอ้างว่า ตัวหนังสือของพวกเขานั้น พระเจ้าของพวกเขาประทานมาให้ ดังที่โมเสสได้ศิลาจารึกบัญญัติ ๑๐ ประการจากพระเจ้า เพื่อให้พวกยิวถือเป็นหลักปฏิบัติ อิสลามิกชนบางคนก็อ้างทำนองเดียวกันว่า คัมภีร์กุระอ่านของศาสนาอิสลามนั้น พระเจ้าของเขาเขียนส่งมาให้จากสวรรค์ นี่เป็นความเชื่อของชนเผ่าเซมิติก แม้พวกอารยันก็อ้างว่า อักษรพรหมีหรือพรหมของพวกเขา พระพรหมทรงประทานให้แก่พวกเขา ซึ่งอยู่ในลักษณะอ้างเกินความจริงเช่นเดียวกัน ชาวจีนอ้างว่า ฟูฮี เป็นผู้ประดิษฐ์อักษรจีนขึ้นในสมัยพระเจ้าเย้า และหนังสือจีนถูกพระเจ้าจิ๋นซี-ฮ่องเต้ ซึ่งครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๙๖ ถึง พ.ศ. ๓๓๓ ทรงบังคับให้

เผาทิ้งเสียทั้งหมด เมื่อราว พ.ศ. ๗๓๙ เป็นเหตุให้การศึกษาอักขรสมัยของชาวจีนต้องชะงักลงชั่วคราว สำหรับตัวหนังสือของชาวอียิปต์โบราณ กรีก โรมัน และเฟนิเชี่ยนนั้น เราจะต้องศึกษากำเนิดที่มาเป็นกรณีพิเศษ เพื่อเปรียบเทียบกับรูปร่างลักษณะตัวหนังสือของพวกที่กล่าวไว้ข้างต้นส่วนอักษรไทยนั้น ประวัติกล่าวว่า พ่อขุนรามคำแหง กษัตริย์องค์ที่สามแห่งราชวงศ์สุโขทัย ซึ่งครองราชเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๐ ถึง พ.ศ. ๑๘๖๐ ร่วมรัชสมัยกับพระเจ้าหงวนสี่โจ๊วแห่งประเทศจีน ได้ทรงคิดขึ้นโดยอาศัยแบบอย่างอักษรที่ใช้กันในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นต้นแบบของหนังสือไทยในปัจจุบันนี้ แต่ก็น่าคิดว่า อักษรไทยพวกอื่น เช่น ไทยลานนา ไทยอีสาน และไทยที่เรียกตัวเองว่าลาวหลวงพระบาง ลาวเวียงจันทน์ เป็นต้น ซึ่งก็มีใช้กันอยู่ในยุคเดียวกัน และมีรูปร่างลักษณะไม่แตกต่างจากอักษรที่ไทยกลางใช้กันอยู่มากนัก อักษรเหล่านั้นถ่ายทอดมาจากอักษรแบบของพ่อขุนรามคำแหงหรือว่าคนไทยเผ่านั้น ๆ คิดขึ้นเอง เพราะในสมัยที่ไทยสุโขทัยรุ่งเรือง ไทยลานนาก็เจริญรุ่งเรืองไม่น้อยกว่าเหมือนกัน

ทัศนะทั่วไปของวรรณคดี

๑.๑๑ เมื่อกล่าวถึงวรรณคดีในทัศนะทั่ว ๆ ไป ส่วนมากมักจะกล่าวกันในแง่ดี เพราะผู้จะเขียนหนังสือ แต่งหนังสือได้ ก็ต้องเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาทางหนังสือมาแล้วเป็นอย่างดี และหลักการประพันธ์นั้นก็มีกฎเกณฑ์และศิลปะอยู่มาก ยากที่จะเขียนกันได้ดีทุกคน แม้ผู้ที่สำเร็จการศึกษาชั้นสูงมาแล้ว ก็ยังยากที่จะประสบความสำเร็จในการประพันธ์หนังสือให้เป็นที่นิยมของผู้อ่านทั่วไป อนึ่ง ศิลปะของการพูดหรือภาษาพูดนั้น กับ

ศิลปะของการเขียน หรือภาษาเขียน มีส่วนที่แตกต่างกันอยู่มาก บางคนพูดเก่ง แต่เขียนไม่เก่ง บางคนเขียนเก่ง แต่พูดไม่เก่ง จะเอาดีทั้งสองอย่าง คือ พูดก็เก่ง เขียนก็เก่งนั้นหาได้ยาก และที่เห็นกันอยู่ทั่วไป หนังสือที่แต่งออกมานั้น มีทั้งดีและไม่ดี มีคนนิยมอ่านและไม่นิยมอ่าน แต่ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะวรรณคดีเท่านั้น เพราะเมื่อได้กล่าวถึงวรรณคดีที่ดีไว้ ก็เป็นอันรู้วรรณคดีที่ไม่ดีในด้านตรงกันข้าม อนึ่ง วรรณคดีที่ดีนั้น เราไม่อาจวัดได้ด้วยความนิยมอ่านของผู้อ่านเป็นส่วนมาก เพราะมาตรฐานแห่งคุณธรรม ความรู้สึกนึกคิดของผู้อ่านอยู่ในระดับต่าง ๆ กัน วรรณคดีบางเรื่องที่มีผู้นิยมอ่านกันมากอาจหยาบช้าลามกไร้ศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงามก็เป็นได้

ทัศนะของวรรณคดีอังกฤษ

๑.๑๒ วรรณคดีอังกฤษแบ่งกว้ออกเป็น ๒ ทัศนะ[๑] คือ :—

๑. *สัมพัทธทัศนะ* (Relative Vision) คือเห็นโดยถือตนเองเป็นหลัก ได้แก่ยังมีความรู้สึกปรารภตนเองเป็นศูนย์กลาง เช่น สมมติตนเป็นพระเอก นางเอก ผู้ร้าย

๒. *วิสุทธทัศนะ* (Absolute Vision) หรือ *ญาณทัศนะ* คือ เห็นด้วยปรีชาญาณ ได้แก่เห็นอย่างจริงแท้ตามสภาพที่เป็นจริง เห็นอย่างลึกซึ้ง เห็นอย่างแจ่มแจ้งประณีตสุขุม

๑. ดูประวัติวรรณคดีไทย—หลักวรรณคดี หน้า ๒๘

๑.๑๓ วรรณคดีที่ดีนั้น อาจกำหนดได้ด้วยคุณค่าที่มีอยู่ ดังนี้

๑. **คุณค่าทางประวัติศาสตร์** (Historical Values) อันให้ข้อเท็จจริงที่ถูกต้อง ไม่มีเจตนาผันแปรข้อเท็จจริงด้วยความลำเอียง เพื่อส่งเสริมผู้ที่ตนรัก หรือเหยียบย่ำผู้ที่ตนชัง หรือเพื่อเล่ห์การเมือง

๒. **คุณค่าทางอารมณ์** (Emotional Values) ให้ความเสทือนใจและประทับใจด้วยรสของวรรณคดี

๓. **คุณค่าทางจินตนาการ** (Imaginary Values) ให้เกิดมโนภาพขึ้น เห็นชัดว่าอะไรเป็นอะไร ควรและไม่ควรอย่างไร เพียงไร และให้เกิดความริเริ่มที่จะปรับปรุงใจให้เข้าหาจุดหมายที่ควร

๔. **คุณค่าทางสติปัญญา** (Intellectual Values) ให้คติ อุดมคติ และความรู้ต่าง ๆ ทางคดีโลก

๕. **คุณค่าทางวัฒนธรรม** (Cultural Values) ให้ความรู้ที่ถูกต้องตามหลักวรรณกรรมที่ดี

๖. **คุณค่าทางศีลธรรม** (Moral Values) ให้ความรู้ทางศีลธรรม จรรยา มารยาท และความรู้ทางคดีธรรม

วรรณคดีเรื่องใด มีคุณค่าหนักไปในทางใด ย่อมขึ้นอยู่กับกวีหรือนักประพันธ์ผู้ให้กำเนิดวรรณคดีนั้น ๆ เช่น กวีหรือนักประพันธ์ผู้นั้นอยู่ในประเภทไหน มีทัศนะอย่างไร มีความรู้และความโน้มเอียงของจิตไปในทางใด ในวรรณคดีของกวี หรือนักประพันธ์ผู้นั้น ก็ให้คุณค่าหนักไป

ในทางนั้น ๆ ซึ่งเท่ากับเป็นเครื่องวัดวุฒิและอัธยาศัยใจคอของผู้แต่งนั้น ๆ ด้วย ยิ่งกว่านี้ ยังเป็นเครื่องวัดรสนิยมของสังคมได้อีกด้วย เพราะผู้อ่านส่วนมากชอบวรรณคดีประเภทใด ก็เป็นเครื่องวัดระดับจิตใจของสังคมไปในตัว

๑.๑๔ สำนวนหรือโวหารที่ถือเป็นหลักในการแต่งหนังสือนั้น โดยโดยทั่วไปแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท[๑] คือ :—

๑. **บรรยายโวหาร** คืออธิบายขยายข้อความให้พิสดารออกไป

๒. **พรรณนาโวหาร** คือพรรณนาข้อความหรือเรื่องราว

๓. **เทศนาโวหาร** คือ กล่าวสั่งสอน ชี้แจง ให้สมเหตุสมผล

๔. **สาธกโวหาร** คือยกตัวอย่างอุปมาอุปไมยให้ผู้อ่านเข้าใจง่าย และเกิดศรัทธาเลื่อมใส

เพื่อส่งเสริมวรรณกรรมให้อยู่ในมาตรฐานที่ดี ชาติต่าง ๆ ที่เจริญแล้วจึงมักมีสมาคมค้นคว้าทางวรรณคดี หรือสโมสรวรรณคดี หรือสำนักวัฒนธรรมทางวรรณกรรม คอยควบคุมและส่งเสริม

๑.๑๕ ถ้อยคำสำนวนใด ๆ ที่ใช้เป็นตัวหนังสือ ถือกันว่าเป็นส่วนที่ได้รับการกลั่นกรองแล้ว เพราะภาษาหนังสือเป็นภาษามีไวยากรณ์ ผู้เขียนมีเวลาไตร่ตรองกลั่นกรองความคิดเห็นได้มากกว่าการพูด ไม่ใช่เขียน

๑. ในตำราบางเล่ม เติม อุปมาโวหาร เข้ามาด้วย เป็น ๕ ประเภท แต่โดยหลักวิชาควรรวมอยู่ในสาธกโวหาร.

ได้เขียนเอาเหมือนอย่างพูดได้พูดเอา ยิ่งกว่านี้ ตัวหนังสือเมื่อได้เขียนไว้อย่างไร ก็คงรูปอยู่อย่างนั้น ต่างกับคำพูด เมื่อหลังจากพูดแล้วเหลือร่องรอยเพียงความทรงจำและความเข้าใจ ไม่มีร่องรอยเหลือให้เห็นเป็นรูปร่างเป็นหลักฐานอ้างอิงได้ถนัด ด้วยเหตุนี้ตัวหนังสือหรือภาษาหนังสือ จึงมีส่วนช่วยปรับปรุงภาษาให้ดีขึ้นได้หลายประการ เช่น :—

- *ตัดข้อความที่ซ้ำ ๆ กันของภาษาพูดออกเสียบ้าง*
- *เพิ่มคำอื่น ๆ ที่เป็นไวพจน์ (Synonym) เป็นปฏิรูปพจน์ (Harmonym) และเป็นปฏิพจน์ (Antonym) เพื่อไม่ให้คำซ้ำกัน และให้ได้ความหมายนัยอื่น ๆ อีก ซึ่งแล้วแต่กวีหรือนักประพันธ์จะคิดขึ้นเองหรือนำมาจากภาษาอื่น ๆ*
- *คงความหมายของคำที่ออกเสียงเหมือนกัน หรือคล้ายกันไว้ ด้วยวิธีของการใช้ตัวสกดการันต์ต่างกัน เช่น กัน กรรณ กัณฑ์ กัณฐ์*
- *รักษาคำโบราณที่เคยใช้กันมาก่อน และ*
- *ทำคำพูดที่ดีนั้นได้ให้คงความหมายตายตัว ไม่ส่ายไปได้หลายความหมายหลายนัย*

๑.๑๖ ภาษาวรรณคดีนั้น หากกล่าวตามเหตุที่เกิดก็ไม่พ้นไปจากความรู้สึกนึกคิดทางใจ และประสพการณ์แวดล้อมที่ทำให้เกิดอารมณ์ เช่น รัก โกรธ เกลียด กลัว สมเพช ขบขัน เป็นต้น ทำให้เกิดจินตนาการที่คิดเอาตามความเชื่อถือที่เชื่อตาม ๆ กันมาบ้าง คิดเอาเองบ้าง และทำให้

เกิดความสำนึกในบาปบุญคุณโทษด้วยมโนธรรมประจำใจบ้าง ปะปนคลุกเคล้ากันอยู่ ด้วยเหตุนี้แหละ กวีหรือนักประพันธ์ประเภทเร้าอารมณ์บางคนจึงชอบดื่มสุรา สูบบุหรี่ หรือเสพวัตถุมึนเมาให้โทษอื่น ๆ เช่น ฝิ่น เพื่อปลุกอารมณ์และความเพ้อฝัน บางคนถึงกับติดฝิ่นติดสุรางอมแงมไปเพราะการประพันธ์หนังสือก็มีไม่น้อย ส่วนกวีหรือนักประพันธ์ประเภทวิสุทธทัศนะหรือนักศีลธรรม ไม่ใช่วัตถุเหล่านั้น คิดหาแต่ความจริงและข้อเท็จจริงโดยสภาพและถือเหตุผลเป็นหลัก ตามหลักเกณฑ์นี้ การเป็นนักประพันธ์ประเภทเร้าอารมณ์ จึงไม่ยากอะไรนัก เพียงแต่มีความรู้สึกอย่างไร ก็เขียนไปอย่างนั้น ส่วนการเป็นนักประพันธ์ประเภทศีลธรรม นับว่ายากมาก เพราะต้องหาเหตุผลและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มาเป็นหลักคิด จะเดาเอาหรือคิดเอาเท่าที่นึกไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ กวีหรือนักประพันธ์ประเภทวิสุทธทัศนะ จึงนับว่าเป็นยอดเยี่ยมทางวรรณคดีในพระพุทธศาสนา เฉพาะที่เกี่ยวกับพระพุทธพจน์และสาวกภาษิตเป็นไปในทำนองประเภทวิสุทธทัศนะทั้งสิ้น พระอรรถกถาจารย์ได้แบ่งส่วนวรรณคดีพระพุทธศาสนาอันเป็นส่วนพระพุทธพจน์ไว้ ๙ ส่วน เรียกว่า **นวังคสัตถุสาสน์** แปลว่า คำสอนของพระศาสดามีองค์ประกอบ ๙ องค์ คือ :—

๑. **สุตตะ**	ได้แก่	ถ้อยคำที่แสดงเนื้อความได้เป็นเรื่อง ๆ เช่น มงคลสูตร
๒. **เคยยะ**	,,	จุณณียบท (ร้อยแก้ว) บ้าง คาถา (ร้อยกรอง) บ้าง ปนกัน
๓. **เวยยากรณะ**	,,	จุณณียบทล้วน ๆ ไม่มีคาถาเจือปนเลย

๔. **คาถา** ได้แก่ คาถาล้วน ๆ ไม่มีจุณณิยบทเจือปนเลย

๕. **อุทาน** ,, ถ้อยคำที่พระพุทธเจ้า ทรงเปล่งด้วยโสมนัสญาณ

๖. **อิติวุตตกะ** ,, ถ้อยคำที่พระพุทธเจ้าตรัสอุเทศก่อน แล้วแสดงนิเทศ แล้วจึงสรุปด้วยคำนิคม ในภายหลัง

๘. **ชาตกะ** ,, ชาดก คือ นิทานแสดงบุรพจาริตของพระพุทธเจ้า

๘. **อัพภูตธัมมะ** ,, ถ้อยคำที่ทรงแสดง ข้อที่น่าอัศจรรย์

๙. **เวทัลละ** ,, ถ้อยคำที่ทรงโต้ตอบข้อซักถามเพื่อให้รู้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

๑.๑๗ นอกจากนี้ยังมีอิทธิพลอื่น ๆ อีกหลายอย่างที่เป็นเหตุให้เกิดวรรณคดี เช่น อิทธิพลของศิลป ซึ่งมี **นาฏยศิลป์**[๑] **วิจิตรศิลป์ ปฏิมากรรม** เป็นต้น และอิทธิพลของการเมือง การปกครอง เช่น การสรรเสริญวีรกรรมของผู้กล้าหาญ หรือสรรเสริญคุณของกษัตริย์ เป็นต้น ส่วนการเมือง การทหาร การปกครองนั้น ก็มีอิทธิพลอยู่ไม่น้อย วรรณคดีต่าง ๆ เช่นเรื่อง **รามเกียรติ** (รามายนปุราณะ) **มหาภารตยุทธ** เป็นต้น เกิดขึ้นด้วยอิทธิพลของการเมือง และการทหาร

---

๑. นาฏยรสมี ๙ คือ

สิงฺคาโร กรุโณ วีราพฺ– ภูตหสฺสภยานกา
สนฺโตพีภจฺฉรุทฺทานิ นว นาฏฺยรสา อิเม ฯ

– อภิธานัปปทีปิกา-สูจิ คาถาที่ ๑๐๒ หน้า ๑๗ –

บทที่ ๒

วรรณ-
คดี
ทั่วไป

วรรณคดีคืออะไร ?

๒.๑ ในภาควิชาการ วรรณคดีเป็นเพียงส่วนหนึ่งของภาษาหนังสือ (Written—language) เพราะภาษาหนังสือได้ถูกแยกออกเป็นส่วนใหญ่ๆ ๒ ส่วน คือ ภาษาตำรา และภาษาวรรณคดี จากหลักของการแบ่งนี้ทำให้เรามองเห็นขอบเขตของวรรณคดีแคบและชัดเจนยิ่งขึ้น

คำว่า "**วรรณคดี**" ในภาษาไทย เป็นคำที่บัญญัติขึ้นโดยอาศัยศัพท์สันสกฤตเป็นรากฐาน (เทียบรูปศัพท์สันสกฤตเป็น **วรฺณคติ** และสันสกฤตเองก็ไม่มีรูปศัพท์นี้ใช้ หากแต่ใช้ว่า **สาหิตฺย**) เพื่อให้ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Literature ดังนั้น ก่อนอื่น ผู้ศึกษาควรมุ่งเข้าหาความหมายเดิม จากคำนิยามและคำอธิบายของศัพท์นี้โดยเฉพาะ ดังนี้ :—

— *ใน* Webster's Dictionary *กล่าวไว้ว่า "ในทัศนะที่รับรองกันทั่วไปและเห็นได้ชัดของศัพท์วิชาการนี้ คือวรรณคดีไม่*

รวมอยู่ในวิทยาศาสตร์แท้ๆ แต่วรรณคดีรวมเอาประวัติ-ศาสตร์ ไวยากรณ์ ศิลปะการประพันธ์ ตรรกวิทยาและข้อวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งใช้ถ้อยคำสุภาพไว้ด้วย"

— ในสารานุกรม บริแตนนิก้า ให้คำจำกัดความของคำนี้ไว้ว่า "คือการแสดงออกที่ดีที่สุด ของความคิดที่ดีที่สุดลงเป็นตัวหนังสือ"

— ศาสตราจารย์ มอเนียร์ วิลเลียมส์ ได้เปรียบเทียบคำว่า "Litera" ซึ่งเป็นรากศัพท์ (ธาตุ) ของ "Literature" ว่าตรงกับภาษาสันสกฤตว่า "ลิปิ" และคำ "Literature" ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า "ลิปิศาสตร์" แต่มีผู้รู้ภาษาสันสกฤตบางท่านว่าควรเทียบกับคำ "สาหิตฺย" ในฝ่ายบาลีมีศัพท์ที่ใกล้เคียงกับ "สาหิตฺย" คือ "สํหิต" ซึ่งมีที่ใช้ในคาถาธรรมบท คำนี้พระพุทธโฆษาจารย์สอนให้แปลว่า "พระพุทธพจน์" แต่ในที่อื่นแปลว่า "ตำรา"

๒.๒ มีผู้รู้บางท่านได้ให้ขอบเขตของวรรณคดีไว้ว่า หนังสือที่ถือเป็นวรรณคดีนั้น ต้องประกอบด้วยลักษณะ ๓ ประการ คือ :—

๒.๒.๑ มุ่งเร้าอารมณ์ (อาเวค) (Emotion)

๒.๒.๒ มุ่งจินตนาการ (Imagination)

๒.๒.๓ มุ่งสนุกสนานบันเทิง (Pleasure)

และต้องไม่ประกอบด้วยลักษณะ ๓ ประการนี้ คือ :—

๒.๒.๔ เป็นความจริงทางวิทยาศาสตร์ (Fact)

๒.๒.๕ มีเหตุผลพิสูจน์ได้ด้วยหลักวิทยาศาสตร์ (Reason)

๒.๒.๖ มุ่งสอนให้เข้าใจความจริงตาม ๒.๒.๔ นั้น (Instruction)

๒.๓ ในพจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า "**วรรณคดี**" ดังนี้ "**หนังสือที่ได้รับยกย่องว่าแต่งดี**" ซึ่งเป็นธรรมดาของพจนานุกรม ย่อมให้หลักเกณฑ์เพียงความหมายทั่วไป ส่วนรายละเอียดภาควิชาการนั้น เป็นหน้าที่ของสารานุกรม และสารานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานยังไม่ถึงคำนี้ จึงยังไม่ทราบรายละเอียดแน่นอนว่าหนังสือที่ได้รับยกย่องว่าแต่งดีนั้นมีหลักเกณฑ์อย่างไรบ้าง

— ในมาตรา ๘ แห่งพระราชบัญญัติตั้งวรรณคดีสโมสร กล่าวถึงหนังสือที่ควรยกย่องไว้ว่า "เป็นหนังสือที่แต่งดี ใช้วิธีเรียบเรียงอย่างไรก็ตาม แต่ต้องให้เป็นภาษาไทยอันดี ถูกต้องตามเยี่ยงอย่างที่ใช้ในโบราณกาลหรือในปรัตยุบันกาลก็ได้ ไม่ใช้ภาษาซึ่งเลียนต่างประเทศ หรือใช้วิธีผูกประโยคประธานตามแบบภาษาต่างประเทศ"

— ในหนังสือสุโพธาลังการ ซึ่งเป็นตำราว่าด้วยการประพันธ์หนังสือของปกรณ์ฝ่ายบาลี ได้ให้หลักเกณฑ์การประพันธ์ที่ดีไว้ คือ :—

ปสาโทโช มธุรตา สมตา สุขุมาลตา
สิเลโสฬารตา กนฺติ อตฺถพฺยตฺติสมาธโย ฯ

แปลว่า : องค์คุณของการประพันธ์มี ๑๐ อย่าง คือ :—

๑. ปสาทคุณ : มีความชัดเจนแจ่มแจ้งกระจ่าง ชวนให้เลื่อมใส

๒. โอชาคุณ : มีโอชะ ให้ความสว่างและกำลังแก่จิต

๓. มธุรคุณ : มีความอ่อนหวาน ไพเราะ

๔. สมคุณ : มีความสงบ สม่ำเสมอ เที่ยงธรรม

๕. สุขุมาลคุณ : มีความละเอียดอ่อน ประณีต สุขุม

๖. สิเลสคุณ : มีความสัมพันธ์กัน เชื่อมความได้สนิท

๗. โอฬารคุณ : มีความกว้างขวางโอฬาร

๘. กนฺติคุณ : มีความสนุกสนานบันเทิง เร้าอารมณ์ ประทับใจ กินใจ

๙. อตฺถพฺยตฺติคุณ : มีความแหลมลึก คมคาย

๑๐. สมาธิคุณ : มีความพุ่งสู่จุดใดจุดหนึ่งที่สำคัญ

๒.๔ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว วรรณคดีก็คือวัฒนธรรมทางวรรณกรรม (Literary culture) อันเป็นส่วนที่ไม่ใช่ตำรา (Text) และวรรณคดีนั้นมีหลักใหญ่ ๆ ดังนี้ :—

๒.๔.๑ *ต้องเป็นตัวหนังสือหรือลายลักษณ์อักษร*

๒.๔.๒ *ต้องเป็นความจริงทางสังคมศาสตร์ ประพันธ์ขึ้นเพื่อเร้าอารมณ์ด้วยรสของวรรณคดี*

๒.๔.๓ *มุ่งให้เกิดจินตนาการ* (Imagination) *และความใฝ่ฝันประสมประเสไปกับวัฒนธรรม และศิลธรรม*

๒.๔.๔ มุ่งให้เกิดความหฤหรรษ์บันเทิง ซึ่งมีความสำนึกทางวัฒนธรรมและศีลธรรมเป็นจุดหมาย

ส่วนหนังสือวิทยานิพนธ์นั้น ผู้เขียนใช้ถ้อยคำตรงไปตรงมา ไม่คำนึงที่จะใช้ถ้อยคำภาษาให้สละสลวยหรือมีโวหาร ถึงแม้จะแปลวิทยานิพนธ์ออกเป็นเรื่อง ก็ไม่ทำให้เรื่องเสียรสแต่อย่างใด ผิดกับพวกวรรณศิลป์ถ้าแปลออกเป็นภาษาอื่นแล้วทำให้เรื่องผิดรสจากเดิมไปเป็นอันมาก

ลักษณะของวรรณคดี

๒.๕ สำหรับลักษณะของวรรณคดีนั้น เมื่อกล่าวโดยทั่วไป วรรณคดีมีลักษณะดังได้กล่าวแล้วใน ๑.๗ เมื่อกล่าวตามลักษณะของผู้ประพันธ์ วรรณคดีมีลักษณะตามประเภทของกวี ซึ่งกล่าวไว้ใน ๑.๓ เมื่อกล่าวโดยทัศนะ วรรณคดีก็มีลักษณะเป็น ๒ ตามที่กล่าวไว้ใน ๑.๑๒ เมื่อถือวรรณคดีในฐานะเป็นวัฒนธรรม วรรณคดีก็มีลักษณะเป็นอาภรณ์หรือเครื่องหุ้มห่อความคิดของมนุษย์ ซึ่งจะได้กล่าวถึงในข้อ ๓.๖.๕

รสของวรรณคดี

๒.๖ วรรณคดีมีรสเช่นเดียวกับรสอาหาร ที่บริโภคเข้าทางปาก จะต่างกันก็ตรงที่รสอาหารนั้นเรารู้ได้ด้วยลิ้น แต่รสวรรณคดีเรารู้ได้ด้วยใจ ซึ่งประณีตยิ่งกว่าประสาทลิ้นหลายเท่านัก รสวรรณคดีเป็นรสที่ได้รับการกลั่นกรองและปรับปรุงจากรสของภาษาพูด ดังนั้น รสดั้งเดิมของวรรณคดีจึงมีลักษณะเหมือนรสของภาษาพูด ซึ่งจะกล่าวถึงใน ๓.๑๘

ในหนังสือสุโพธาลังการ ได้แสดง "**ฐายี**" คือ ที่ตั้งแห่งรสไว้ ๙[๑] ดังนี้ :—

— **รติฐายี** : ความยินดี
— **หาสฐายี** : ความสนุกสนานรื่นเริง
— **โสกฐายี** : ความโศก
— **โกธฐายี** : ความโกรธ
— **อุสฺสาหฐายี** : ความบากบั่น บึกบึน
— **ภยฐายี** : ความกลัว หวาดหวั่น
— **ชิคุจฺฉาฐายี** : ความขยะแขยง
— **วิมฺหยฐายี** : ความหลากใจ
— **สมฐายี** : ความสงบ

และแสดงพันธรส คือ รสของบทประพันธ์สำหรับประกอบ "**ฐายี**" ไว้ ๙ รส[๒] ดังนี้ :—

— **สิงฺคารรส** : รสรัก เทียบสันสกฤตเป็น ศฺฤงฺคารรส
— **หสฺสรส** : รสสนุก ตลกขบขัน ,, หาสฺยรส

---

๑. คาถาประพันธ์ว่า

รติ หาโส จ โสโก จ   โกธุสฺสาหภยมฺปิจ
ชิคุจฺฉา วิมฺหยา เจว   สโม จ นว ฐายิโน ฯ

๒. คาถาประพันธ์ว่า

สิงฺคารหสฺสกรุณา   รุทฺทวีรภยานกา
วิภจฺฉาพฺภูตสนฺตา จ   รสา ฐายีนนุกฺกมา ฯ

ดู—นาฏยรส ๘ ในเชิงอรรถ หน้า ๑๘ และรสยา ๘ ในตำราแพทย์แผนโบราณประกอบด้วย.

– **กรุณารส**	:	รสเอ็นดู กรุณา กรุณารส	เทียบสันสกฤตเป็น
– **รุทฺทรส**	:	รสดุร้าย รุทฺรรส	,,
– **วีรรส**	:	รสกล้าหาญ วีรรส	,,
– **ภยานกรส**	:	รสสยดสยองน่ากลัว ภยานกรส	,,
– **วิภจฺฉรส**	:	รสขยะแขยง พีภตฺสรส	,,
– **อพฺภูตรส**	:	รสอัศจรรย์ อพฺภูตรส	,,
– **สนฺตรส**	:	รสสงบ ศานฺติรส	,,

หน้าที่ของวรรณคดี

๒.๗ หน้าที่ของวรรณคดีนั้น เราอาจเห็นได้ดังนี้ ในฐานะที่วรรณคดีเป็นส่วนหนึ่งของภาษา วรรณคดีจึงทำหน้าที่เป็นตัวแทนของภาษา ในฐานะที่วรรณคดีเป็นตัวหนังสือหรือลายลักษณ์อักษร วรรณคดีจึงมีหน้าที่เป็นผู้บันทึกความฉลาดของมนุษย์เผยแผ่ให้แพร่หลายออกไป ในฐานะที่วรรณคดีเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม วรรณคดีจึงมีหน้าที่ประโลม

โลกด้วยรสของวรรณคดี สร้างจินตนาการและความรู้สึกนึกคิดทางวัฒน-ธรรมและศีลธรรมให้แก่ผู้อ่าน และยิ่งกว่านี้ยังต้องทำหน้าที่รักษาศักดิ์ศรีของชนชาติผู้เป็นเจ้าของวรรณคดีนั้นด้วย.

ผลปรากฏของวรรณคดี

๒.๘ ผลที่ปรากฏของวรรณคดีในทางวัตถุก็คือ หนังสือวรรณคดีต่าง ๆ และผลที่ปรากฏทางจิตใจก็คือ คุณค่าทางสติปัญญา และความสงบสุขของประชาชนพลเมือง ซึ่งจะเห็นได้ว่า วรรณคดีเรื่องสำคัญ ๆ ของชาตินั้น ๆ มักจะเกิดขึ้นในยามที่บ้านเมืองว่างจากสงคราม และโดยทางจิตวิทยา วรรณคดีเป็นทางออกที่ดีทางหนึ่งของจิตใจมนุษย์ ดังคำคมในหนังสือหิโตปเทสกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

"อันว่าศัสตรวิทยา (วิชาเพลงอาวุธ) และศาสตรวิทยา (วิชาหนังสือ) ความรู้ทั้งสองอย่างนี้ควรศึกษา ศาสตร์ข้อต้นเขาหัวเราะเยาะเมื่อแก่ตัว ศาสตร์ข้อหลังมีผู้นับถือทุกเมื่อ[๑]

"วิสัยคนมีปัญญา ย่อมใช้เวลาในการศึกษาศิลปวิทยาและกาพย์กลอนโคลงฉันท์ แต่คนโง่เขลา ย่อมใช้เวลาประพฤติการชั่ว กิน นอน และก่อการทะเลาะวิวาท"

นอกจากนี้วิชาหนังสือยังเป็นต้นเหตุให้เกิดวิชาห้องสมุด ซึ่งเป็นวิชาที่เกิดขึ้นใหม่เมื่อไม่ช้าไม่นานมานี้ เพื่อแก้ปัญหาเรื่องการจัดหา เก็บรักษา และจำหน่ายจ่ายแจกหนังสือ

---

๑. การแบ่งวิทยาการเป็น ๒ ประเภท เช่นนี้ ตรงกับคติฝ่ายจีน ซึ่งแบ่งออกเป็นฝ่ายบู๊และฝ่ายบุ๋น.

ปทัฏฐานของวรรณคดี

๒.๙ ปทัฏฐานของวรรณคดีนั้น ก็คือศิลปของการประพันธ์ซึ่งได้จากวิชาหนังสือ เช่น ไวยากรณ์ สำนวนโวหาร และคุณค่าของวรรณคดี ดังได้กล่าวแล้วใน ๑.๑๑ และองค์คุณของบทประพันธ์ที่กล่าวไว้ใน ๒.๓ ฐายี และรสของวรรณคดี ซึ่งกล่าวไว้ในข้อ ๒.๖ เป็นต้น

ประเภทของวรรณคดี

๒.๑๐ ประเภทของวรรณคดีนั้น เราอาจแบ่งออกเป็นส่วนใหญ่ ๆ ตามลักษณะของบทประพันธ์เป็น ๓ ประเภท คือ ร้อยแก้ว (บาลี–คชฺช) ร้อยกรอง (บาลี–ปชฺช) และผสมกันทั้งสองอย่าง (บาลี–วิมิสฺส) หรืออาจแบ่งออกตามลักษณะของทัศนะหรือความคิดเป็น ๒ นัย คือ วรรณคดีทางคดีโลก และวรรณคดีทางคดีธรรม วรรณคดีทางคดีโลกนั้นได้แก่พงศาวดาร ประวัติ จินตนิยาย นวนิยาย บทละครเรื่องสั้น ๆ เป็นต้น ซึ่งนักปราชญ์ได้ประพันธ์ขึ้นตามความนิยมในสมัยนั้น ๆ ด้วยเรื่องจริงบ้าง เค้าโครงเรื่องจริงบ้าง แต่งขึ้นประเทียบบ้าง ส่วนวรรณคดีทางศีลธรรมนั้น ได้แก่ ปรัชญา ศาสนา ศีลธรรม ซึ่งนักปราชญ์หรือนักประพันธ์ได้รจนาขึ้นโดยอาศัยเหตุผลทางศีลธรรมเป็นหลัก เมื่อเปรียบเทียบกันอย่างหยาบ ๆ แล้วจะเห็นได้ว่า วรรณคดีทางคดีโลกมุ่งสมัยนิยม (fashion) เป็นเกณฑ์ ส่วนวรรณคดีทางคดีธรรมมุ่งเหตุผล (reason) เป็นเกณฑ์

๒.๑๑ วรรณศิลป์นั้น อาจแบ่งออกตามลักษณะของเรื่องเป็นพวก ๆ ดังนี้ :—

- *พวกที่เกี่ยวกับประวัติ กล่าวถึงพฤติการณ์ มีขนบธรรมเนียม เป็นต้น*
- *พวกที่เกี่ยวกับชีวประวัติ กล่าวถึงชีวประวัติของบุคคลที่น่าสนใจ*
- *พวกที่เกี่ยวกับการพรรณนา กล่าวถึงภูมิประเทศ สถานที่หรือสิ่งต่าง ๆ*
- *พวกที่เกี่ยวกับความนึกคิดภายใน เป็นการบรรยายความรู้สึกนึกคิดภายในของตนออกมา*
- *พวกที่เกี่ยวกับนิยาย ซึ่งผู้แต่งเขียนขึ้นโดยอาศัยความจริงหรือข้อเท็จจริงเป็นหลักบ้าง สมมติขึ้นบ้าง*
- *พวกที่เกี่ยวกับการปลุกใจ เป็นบทความหรือเรื่องราวเรียกร้องให้ผู้อ่านตื่นตัวที่จะปฏิบัติตามความต้องการของผู้เขียน*
- *พวกที่เกี่ยวกับการวิพากษ์วิจารณ์ เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการถากถางติเตียนการกระทำของสังคมมนุษย์ ในฐานติเพื่อก่อบ้าง ติเพื่อประจานบ้าง ชมหรือสรรเสริญบ้าง*
- *พวกที่เกี่ยวกับตลกขบขัน ได้แก่บทชวนหัว หรือเรื่องตลกขบขันต่าง ๆ*

ความสำคัญของวรรณคดี

๒.๑๒ ความสำคัญของวรรณคดีนั้น เราอาจเห็นกันได้ดังนี้ วรรณคดีเป็นสิ่งที่ตายยาก ต่างจากร่างกายซึ่งสลายหายสูญได้ง่าย ด้วย

เหตุนี้ กวีหรือนักประพันธ์ นักเขียน จึงได้รับเกียรติทั่วโลก ต่างจากนักรบ นักปกครอง ถึงจะได้รับยกย่องก็เฉพาะในประเทศของตน วรรณคดีที่ดี ย่อมเป็นขวัญใจของคนทั่วโลก เป็นสมบัติของชาวโลก ที่ชาวโลกภูมิใจที่จะอ้างถึง วรรณคดีเป็นเทวทูตแห่งสวรรค์ที่มนุษย์สร้างคิดเพื่อนำความสุขมาให้แก่มวลมนุษย์เอง ดังคำที่กล่าวกันว่า "มิตรที่ดี หนังสือดี ดอกไม้งาม...เหล่านี้ล้วนนำมาซึ่งความสุขใจทั้งสิ้น" วรรณคดีเป็นศักดิ์ศรีเป็นหน้าตาที่ต้องอวดของชนชาติผู้เป็นเจ้าของวรรณคดีนั้น ๆ

วิธีศึกษาวรรณคดี

๒.๑๓ การศึกษาวรรณคดีนั้น ทางที่ดีควรศึกษาคู่กันไปกับวิชาอื่น ๆ ด้วย เช่น วิชาประวัติศาสตร์ และโบราณคดีเพื่อให้รู้ยุคสมัย ความเก่าและใหม่ของวรรณคดีนั้น ๆ ศึกษานิรุกติศาสตร์ อักษรศาสตร์ เพื่อให้รู้ความเป็นมาของภาษาและวรรณคดีนั้น ๆ ตลอดถึงสามารถแปลถ่ายทอดได้ ศึกษาลัทธิความเชื่อถือศาสนาประเพณีนิยม อันเป็นบ่อเกิดแห่งวรรณคดีนั้น ๆ เพื่อทราบความประสงค์ของกวีหรือผู้ประพันธ์ และแนวความคิดในการประพันธ์เรื่องนั้น ๆ ซึ่งวิชาเหล่านี้มักมีกล่าวไว้ในคำชี้แจงหรือคำนำของผู้ประพันธ์ หรือผู้พิมพ์ ดังนั้นนักอ่านหนังสือ ก่อนที่จะอ่านข้อความภายในเล่ม จึงไม่ควรข้ามคำชี้แจงหรือคำนำของหนังสือเล่มนั้นไปเสีย

๒.๑๔ คนเราทุกคนเป็นเด็กของอดีต เมื่อศึกษาเรื่องราวในอดีตย้อนถอยหลังลึกเข้าไปมากเพียงใด ก็ยิ่งเป็นเด็กไร้เดียงสามากขึ้นเพียงนั้น

เพราะการศึกษาเรื่องราวในอดีตนั้น คือ การพยายามรู้ก่อนเกิด จึงตกอยู่ในลักษณะที่จะต้องเดาและสันนิษฐานตามสมมติฐานและหลักฐานเท่าที่จะหามาได้ บางเรื่องได้ความที่เล่าสืบต่อกันมาเป็นอย่างหนึ่ง เมื่อค้นคว้าหาหลักฐานกลับพบความจริงเป็นอีกอย่างหนึ่ง บางเรื่อง เมื่อทราบความจริงแล้วกลับทำลายศรัทธาที่เคยมีมาก่อนก็มี ซึ่งในกรณีเช่นนี้ ทางพระพุทธศาสนาต้องการให้ทุกคนมีศรัทธาและปัญญาสมดุลย์กัน ไม่ต้องการให้คนหลงเชลางมงายด้วยศรัทธาในสิ่งที่ไม่มีเหตุผลควรจะเชื่อได้ และไม่ต้องการให้คนดึงดื้อถือรั้นด้วยทิฐิ ซึ่งแม้ได้เหตุผลที่ดีกว่า เหนือกว่าก็ไม่ยอมเปลี่ยนความคิด

๒.๑๕ โดยเหตุที่ภาษาเกิดก่อนวรรณคดี และเป็นที่มาของวรรณคดี ดังนั้นก่อนที่จะศึกษาวรรณคดีของภาษาใดภาษาหนึ่ง หรือของชาติใดชาติหนึ่ง จึงควรศึกษาภาษาของชาตินั้นๆ ให้เข้าใจเป็นพื้นฐานเสียก่อน เพื่อจะได้ร่องรอยสมมติฐานของวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น

บทที่ ๓

ภาษา

ประโยชน์ของภาษา

๓.๑ ธรรมชาติได้สร้างให้มนุษย์มีปากสำหรับกิน ร้อง และพูด แต่ธรรมชาติไม่ได้สร้างภาษาไว้สำหรับมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จึงจำเป็นต้องสร้างภาษาขึ้นเอง เมื่อมนุษย์สร้างภาษาขึ้นเอง มนุษย์จึงมีภาษาแตกต่างกันตามพวกตามเหล่าตามถิ่นที่อาศัยอยู่ ต่างจากสัตว์ที่ธรรมชาติสร้างปากของมันไว้สำหรับกัด กิน และร้อง ซ้ำร้ายบางชนิดร้องไม่ได้อีกด้วย เป็นใบ้ตั้งแต่เกิดจนตาย ชั่วลูกชั่วหลาน ไม่มีที่สิ้นสุด แม้สัตว์ที่ร้องได้ ซึ่งบางทีคนเราก็ทึกทักเอาว่ามันมีภาษาของมันเหมือนกัน และสามารถบอกความประสงค์ในระหว่างพวกมันได้ เช่น กบ เขียด ร้องรับหาคู่ของมันในต้นฤดูฝน นก กา เรียกร้องกันเตือนกันให้ออกหากิน ลูกวัวส่งเสียงร้องเรียกหาแม่ของมัน แต่ที่ไหน ๆ ก็เป็นอย่างนี้ทั้งสิ้น สำหรับโลกของสัตว์ดิรัจฉานสัตว์ชนิดเดียวกัน พันธุ์เดียวกัน ถึงจะอยู่ต่างถิ่นที่ห่างไกลกัน ไม่เคยไปมาหาสู่กันหรือเคยเห็นหน้าค่าตากันเลย ก็ร้องคล้าย ๆ กันอย่างนี้ ไม่มี

ภาษาแตกต่างกันเหมือนภาษามนุษย์ ซึ่งเท่าที่เป็นอยู่นี้ก็มีภาษาแตกต่างกันนับเป็นจำนวนพันภาษา แม้ในปัจจุบันนี้ ก็ยังไม่มีใครสามารถสำรวจได้แน่นอนว่ามนุษย์ในโลกนี้มีภาษาพูดย่อยออกไปสักกี่ภาษา แต่มีข้อที่กล่าวได้แน่นอนก็คือ สัตว์ไม่เคยประดิษฐ์ตัวหนังสือขึ้นใช้สำหรับภาษาของมันเลย ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

๓.๒ ภาษาเป็นสื่อสารดั้งเดิมและจำเป็นสำหรับมนุษย์ และเกิดขึ้นพร้อมกับสังคมมนุษย์. โดยที่มนุษย์เป็นผู้บัญญัติขึ้น เมื่อมนุษย์ยังพูดกันรู้เรื่อง มีความเข้าใจต่อกันและกัน รู้ความประสงค์ของกันและกันแล้วโอนอ่อนผ่อนผันเข้าหากันในทางที่ชอบที่ควร เมื่อนั้นความสามัคคีของมนุษย์ย่อมดำเนินไปได้ เมื่อใดมนุษย์พูดกันไม่รู้เรื่อง ตกลงกันไม่ได้ เมื่อนั้นแลความแตกความสามัคคีการทะเลาะกันย่อมเกิดขึ้นแทน

๓.๓ ภาษาเป็นเหมือนลูกกุญแจสำหรับไขเปิดขุมทรัพย์ คือความรู้ของมนุษย์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน แล้วนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ส่วนตัวและส่วนรวม ดังนั้นคนเราทุกคนหากมีโอกาสทำได้ จึงควรรู้ภาษาอย่างน้อยที่สุด ๒ ภาษา คือ ภาษาของพวกตนเองเป็นภาษาแรก และภาษาของพวกอื่นที่จำเป็นต้องใช้ เป็นภาษารองอีกสักหนึ่งภาษาเป็นอย่างน้อย หากสามารถรู้ได้หลายภาษาก็ยิ่งเป็นกำไรของชีวิต

๓.๔ ภาษาเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ ที่มนุษย์สร้างขึ้นและทำมนุษย์ให้มีความเจริญก้าวหน้ากว่าสัตว์ดิรัจฉานอื่น ๆ เพราะสัตว์ดิรัจฉาน ไม่สามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกหลานของมันได้ด้วยภาษา

และยิ่งกว่านี้ภาษายังทำให้มนุษย์เจริญเหนือมนุษย์ด้วยกัน เพราะวัฒน-ธรรมทางภาษาของมนุษย์แต่ละพวก แต่ละถิ่น มีระดับสูงกว่ากันทั้งในด้านภาษาพูดและภาษาเขียน ซึ่งเราจะเห็นได้ในเวลานี้ว่าคนแต่ละคนมีวัฒน-ธรรมทางภาษาพูดไม่เท่าเทียมกันและยิ่งกว่านี้ยังมีภาษาอีกหลายภาษาที่ยังเจริญไม่ถึงขั้นภาษาเขียน แม้ในจำพวกที่มีภาษาเขียนแล้วก็ยังมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงกว่ากันในทางวรรณคดี ซึ่งจะศึกษาเปรียบเทียบได้ไม่ยากนัก

๓.๕ หากเรายอมรับหลักการแบ่งวิชาการ ขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ซึ่งแบ่งหลักวิชาออกเป็น ๒ ส่วนใหญ่ ๆ คือ **วิทยาศาสตร์** กับ **วัฒนธรรม** ภาษาก็จัดเข้าอยู่ในวัฒนธรรม อันวิชาวัฒนธรรมนี้ ถ้าถือตามหลักที่กระทรวงวัฒนธรรมแห่งประเทศไทยแบ่งไว้ ๔ สาขา คือ คติธรรม เนติธรรม วัตถุ-ธรรม และสหธรรม ภาษาก็ถูกจัดเข้าในสาขาวัตถุธรรม ถ้าถือตามหลักที่สภาวัฒนธรรมแห่งชาติแบ่งวัฒนธรรมไว้ ๕ สาย คือ วัฒนธรรมทางจิตใจ วัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี วัฒนธรรมทางวรรณกรรมวัฒน-ธรรมทางศิลปกรรม และวัฒนธรรมฝ่ายหญิง ภาษาก็อยู่ในสาขาวรรณ-กรรม ซึ่งการจัดภาษาให้อยู่ในสาขาวัตถุธรรมก็ดี ทางวรรณกรรมก็ดียังเก็บสาระของภาษาไว้ไม่หมด เพราะภาษานั้นมีทั้งภาษาพูดและภาษาหนังสือ ถ้าถือตามหลักที่กระทรวงวัฒนธรรม และสภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้แบ่งไว้ดังกล่าวแล้ว ก็จะได้เพียงภาษาหนังสือเท่านั้น ไม่กินความถึงภาษาพูดด้วย หากเรายอมรับการแบ่งวิทยาศาสตร์ออกเป็น ๓ สาขาใหญ่ๆ คือ **วิทยาศาสตร์ทางกายภาพ** (Physical science) **วิทยาศาสตร์ทาง**

ชีวภาพ (Biological science) และ **วิทยาศาสตร์ทางสังคม** (Social science) ภาษาก็อยู่ในวิทยาศาสตร์ทางสังคม เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับสังคมมนุษย์ ไม่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์แท้ ๆ (Positive science) ซึ่งเป็นสิ่งที่มีโดยธรรมชาติและธรรมชาติสร้างขึ้นไว้ ดังได้กล่าวแล้วในการให้ขอบเขตของวรรณคดี ๑.๘

ภาษาคืออะไร ?

๓.๖ *ภาษาคืออะไร ?* เป็นคำถามที่คนทั่วไปอาจตอบได้ทันที โดยสามัญสำนึกและความเข้าใจของตน แต่ถ้าตอบโดยหลักวิชาแล้วก็ยากอยู่ไม่น้อย เพราะยากที่จะให้คำจำกัดความที่สั้น แจ่มแจ้ง และกินความหมายได้หมด และเพราะคำจำกัดความที่คณะนักปราชญ์ หรือนักปราชญ์แต่ละท่านได้ให้ไว้สำหรับตอบปัญหาข้อนี้ มีหลายนัยด้วยกัน ซึ่งจะนำมาแสดงพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้ :—

๓.๖.๑ ในพจนานุกรมสันสกฤต—อังกฤษ ของ **เซอร์ มอเนียร์ วิลเลียมส์** ได้ให้คำแปลของคำว่า "ภาษา" เป็นภาษาอังกฤษว่า "speech, language" ซึ่งแปลว่า "คำพูด ถ้อยคำ" และให้คำจำกัดความในทัศนะของพจนานุกรมเล่มที่อ้างนั้นว่า " **'ภาษา' โดยเฉพาะหมายเอาภาษาพื้นเมืองทั่วไป (ภาษาปรากฤต) ซึ่งต่างจากภาษาพระเวท** (ภาษาตำราของพราหมณ์) **ซึ่งภายหลังเรียกว่า 'สันสกฤต'** " ภาษาพื้นเมืองของชาวอารยันในอินเดียสมัยกลาง แบ่งออกเป็น ๕ สาขา คือ :—

— *มาหาราษฏรี : ภาษาของชาวมหาราษฎร์*

— *เศารเสนี : ภาษาของชาวสุรเสน*

— *มาคธี : ภาษาของชาวมคธ*

— *ปราจยา : ภาษาของชาวตะวันออก*

— *อวันตี : ภาษาของชาวอวันตี*

แต่เมื่อค้นความหมายของคำว่า **"ปรากฤต"** ซึ่งเป็นภาษาดั้งเดิมของชาวอารยันที่อพยพเข้าไปอยู่ในอินเดีย และเป็นภาษาชั้นเดิมที่ยังไม่ได้รับการปรับปรุงทางไวยากรณ์ ซึ่งเคียงคู่กันมากับภาษาพระเวท ซึ่งเป็นภาษาทางศาสนาพราหมณ์ หรือภาษาศักดิ์สิทธิ์ก็ได้รับความรู้เพิ่มเติมว่า อันภาษาปรากฤตที่พวกพราหมณ์ถือว่าเป็นภาษาบ้านนอก หรือภาษาของคนชั้นที่ต่ำกว่าตนนั้น แบ่งออกเป็น ๔ สาขา คือ :—

— *เศารเสนี : ภาษาของชาวสุรเสน*

— *มาหาราษฏรี : ภาษาของชาวมหาราษฎร์*

— *อปภรังศะ : ภาษาที่ไม่มีไวยากรณ์ ไม่มีศิลปะ*

— *ไปศาจี : ภาษาปีศาจ ?*

สำหรับภาษา **เศารเสนี** และ **มาหาราษฏรี** นั้นได้กล่าวไว้แล้ว ส่วนภาษา **อปภรังศะ** และ ภาษา **ไปศาจี** นั้นเป็นชื่อที่เพิ่มขึ้น เข้าใจว่าภาษาอปภรังศะนั้น ใช้พูดกันในด้านตะวันออกของอินเดีย ซึ่งสมัยนั้นได้แก่แคว้นวัชชีและมัลละ ส่วนภาษาไปศาจีนั้น นักศึกษาผู้ค้นคว้าวรรณคดีอินเดียบางท่านกล่าวว่าเป็นภาษาที่ใช้พูดกันในแถบเมืองตักกสิลา และเป็นภาษาสำหรับ

สอนศิลปวิทยาในสมัยที่ตักกสิลาเจริญรุ่งเรืองด้วยการศึกษา บางท่านว่าเป็นภาษาที่ใช้พูดกันในแคว้นอวันตีหรือกรุงอุชชยินี และแถบภูเขาวินธัย จะเป็นอย่างเดียวกับที่เรียกว่าภาษาอวันตีหรือไม่เป็นร่องรอยที่จะต้องศึกษากันต่อไป เพื่อติดตามค้นคว้าต้นกำเนิด และถิ่นฐานของภาษาที่ใช้ในบาลี ซึ่งจำเป็นสำหรับการศึกษาวรรณคดีบาลีโดยเฉพาะ

นอกจากนี้ คำว่า "**ภาษา**" ในทางกฎหมายยังหมายถึง การฟ้องร้องกล่าวหา เช่นคำว่า "**อินทภาษ**" และในทางวรรณคดีฮินดู หมายถึง "**เทพีประจำวาจา**" คือ "**พระสุรัสวดี**" อีกด้วย

๓.๖.๒ ในอภิธานัปปทีปิกา—สูจิ หรือ **ปาลินิฆัณฑุ** ได้ให้คำจำกัดความของ "**ภาษา**" ไว้คล้ายคลึงกับปทานุกรมสันสกฤต ผิดกันเพียงใช้ตัว "**ส**" แทนตัว "**ษ**" เท่านั้น และแสดงไวพจน์ของคำนี้ไว้ ๑๒ คำ ดังนี้ :—

ภาสิตํ ลปิตํ **ภาสา** โวหาโร วจนํ วโจ
อุตฺติ วาจา คิรา วาณี ภารตี กถิตา วจีฯ

ผู้ประสงค์จะรู้ค่าของคำแต่ละคำ พึงค้นดูจากหนังสือเล่มที่กล่าวนี้ในภาคสูจิ สำหรับคำว่า "**อุตฺติ**" มี "**นิ**" อุปสรรคเพิ่มขึ้นข้างหน้าเป็น "**นิรุตฺติ**" ซึ่งสันสกฤตใช้ว่า "**นิรุกฺติ**" และไทยแปลว่า "**ภาษาศาสตร์**" นั้นจะได้นำมากล่าวอีกครั้งหนึ่ง ในตอนว่าด้วยภาษาที่ใช้เป็นตำราหรือภาษาศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนา

๓.๖.๓ ในพจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ ให้คำจำกัดความและความหมายของคำว่า "**ภาษา**" ไว้ดังนี้

"ภาษา" น. เสียงหรือกิริยาอาการซึ่งทำความเข้าใจกันและกันได้ คำพูดที่ใช้พูดจากัน โดยปริยายหมายถึงคนหรือชาติที่พูดภาษานั้น ๆ เช่น นุ่งห่มและแต่งตัวตามภาษา (*พงศาวดาร ร. ๓*) หรือหมายความว่ามีความรู้ ความเข้าใจ

แม้คำว่า **"ประสีประสา"** ก็น่าจะเลื่อนมาจากคำนี้ เช่นพูดกันว่า "*ลูกสาวฉันยังไม่ประสีประสาอะไรนัก*" ซึ่งหมายความว่า ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจอะไรดีนัก ยิ่งกว่านี้คนสมัยก่อนประมาณ ๔๐—๕๐ ปีมานี้ ก็ยังเข้าใจกันว่าภาษาหรือชาติต่าง ๆ มีเพียง ๑๒ ภาษา ซึ่งความเข้าใจเช่นนี้ เมื่อเทียบกับชาวอารยันในราว พ.ศ. ๙๐๐ ถอยหลังขึ้นไป ได้กล่าวถึงภาษาทำนองเดียวกันว่า ภาษาต่างประเทศนอกจากภาษามคธ มี ๑๐๑ ภาษา อันเป็นจำนวนที่ชาวอารยันชอบใช้สำหรับเรื่องทำนองนี้ เช่น เมืองร้อยเอ็ด พญาร้อยเอ็ด เป็นต้น และถ่ายทอดมาถึงคนไทย เช่นในวรรณคดีเรื่องสังข์ทอง เป็นต้น

๓.๖.๔ ใน "Webster's Dictionary" ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๑๙๕๖ ให้คำจำกัดความของ "Language" ไว้ดังนี้ : **ถ้อยคำของมนุษย์, คำพูด, ไม่ว่าจะเป็นภาษาพูดหรือภาษาเขียนของชนชาติหรือเผ่าพันธุ์ใด ๆ ซึ่งแตกต่างจากของชาติหรือเผ่าพันธุ์อื่น และให้คำไวพจน์ของคำนี้ว่า** "dialect, speech, word"

๓.๖.๕ ใน "Thai—English Dictionary" ฉบับของ **สอ เศรษฐบุตร** ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของภาษาไว้ว่า "Language is a dress of thought." : **"ภาษาคือเครื่องหุ้มห่ออย่างหนึ่งของความคิด"**

สรุปแล้วภาษาก็คือ คำพูดซึ่งรวมทั้งกิริยาอาการและสิ่งที่ใช้แทนคำพูดด้วย เพื่อให้เข้าใจความประสงค์ของกันและกันในทางธรรม ภาษาเป็นวจีสัจจะ คือความจริงที่บัญญัติขึ้นตามที่สมมติเป็นที่รับรู้กันในหมู่หรือพวกของตน และในขั้นต่อมาได้ขยายแพร่หลายไปถึงชนพวกอื่นด้วย แต่ที่จะขยายไปได้เพียงใดนั้น อยู่ที่อิทธิพลทางวัฒนธรรม และวิทยาศาสตร์ของชนผู้พูดภาษานั้น ๆ และอิทธิพลแห่งสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ สนับสนุน

๓.๗ สำหรับการสังเกตเสียง หรือสำเนียงที่เป็นภาษามนุษย์ กับเสียงที่ไม่เป็นภาษามนุษย์นั้น อาจทำได้ดังนี้ :—

เสียงธรรมชาติย่อมเหมือนหรือคล้ายกันโดยทั่วไป เช่นเสียงร้องไห้ เสียงหัวเราะ เสียงสัตว์ชนิดเดียวกัน เช่น แมว สุนัข ไก่ เป็นต้น ร้องหรือส่งเสียงออกมา จะมีลักษณะคล้ายกัน เป็นแบบเดียวกัน มีสำเนียงไม่แตกต่างกันมากนัก แม้จะอยู่ในถิ่นใดก็ตาม แต่ภาษามีความแตกต่างกันตามที่สมมติ หรือบัญญัติขึ้นในพวกนั้น ๆ หรือถิ่นนั้น ๆ มีแบบอย่างการออกเสียง การใช้สำเนียงต่าง ๆ ตามที่เคยคุ้นกันมาตั้งแต่เกิด เป็นการยากที่มนุษย์ที่มิใช่พวกเดียวกัน หรือไม่ได้อยู่ในถิ่นนั้น พูดภาษานั้นมาตั้งแต่เล็กแต่น้อยจะเลียนตามให้เหมือนได้ แม้ภาษาหนังสือก็ยังแตกต่างกันทั้งรูปร่างลักษณะแบบอย่างของตัวหนังสือและวิธีเขียน จึงเป็นอันกล่าวได้ว่า ภาษามนุษย์แม้จะมีประโยชน์แก่มนุษย์อย่างไพศาล แต่ก็นำเรื่องยุ่งยากมาให้มนุษย์ที่ไม่ใช่พวกเดียวกันไม่น้อยเลย ในปัจจุบันมีนักปราชญ์ นักคิดหลายท่านได้พยายามที่จะบัญญัติภาษาขึ้นใหม่ เพื่อใช้เป็นภาษากลางของโลก แต่ก็ยังไม่สำเร็จเป็นจริงขึ้นมาได้ องค์การศึกษาสหประชาชาติก็ได้

พยายามเช่นเดียวกัน เพื่อสร้างความเข้าใจดีต่อกันให้เกิดขึ้นแก่มนุษย์ทั่วโลก อันจะเป็นทางสันติทางหนึ่งของมนุษย์ แต่ก็ดูเหมือนว่าได้ผลช้ามากเมื่อเทียบกับการปฏิบัติงานด้านอื่น ๆ ของสหประชาชาติ ด้วยเหตุนี้แหละการเรียนรู้คุณและโทษของภาษา จึงเท่ากับเป็นการกรุยทางที่นำไปสู่ความเข้าใจดีต่อกัน สำหรับผู้เรียนวรรณคดีบาลี เมื่อพิจารณาหลักเกณฑ์ข้อนี้ย่อมเห็นความจำเป็นและความเหมาะสมในการที่พระพุทธเจ้าทรงเลือกภาษามคธเป็นภาษากลาง ในการประกาศและเผยแผ่คำสอนของพระองค์

ประเภทของภาษา

๓.๘ เป็นการยากที่จะบอกรายละเอียด และจำนวนได้ถูกต้องว่าภาษาที่มนุษย์พูดกันอยู่นี้มีอยู่กี่ร้อยกี่พันภาษาเพราะโลกนี้กว้างใหญ่ไพศาลและมีมนุษย์อยู่ทั่วไปเกือบทั่วทุกหนทุกแห่ง ยากที่จะสำรวจกันได้ทั่วถึงและเป็นการยากที่จะพูดว่าภาษาใดภาษาหนึ่งเป็นภาษาแท้ ๆ ของชนพวกนั้นเผ่านั้นโดยเฉพาะ เพราะปัจจุบันนี้มนุษย์ไปมาหาสู่กันและถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่กันและกันได้สะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้นด้วยอำนาจ และเครื่องมือที่ได้จากความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่มนุษย์ค้นพบและประดิษฐ์ขึ้น และเนื่องด้วยภาษาต่าง ๆ เป็นวัฒนธรรมเก่าแก่ ได้ผ่านระยะกาลมานานนับเป็นพันๆ ปี จึงมีการคลุกเคล้าประสมประเสกับสิ่งแวดล้อม และรวมสิ่งแวดล้อมนั้นๆ เข้าไว้เป็นสมบัติของภาษาด้วย ด้วยเหตุนี้ภาษาต่าง ๆ ส่วนมากจึงเป็นภาษาผสมทั้งสิ้น และบางภาษาก็นำเอาส่วนต่าง ๆ ของภาษาอื่นมาผสมกับภาษาเดิม ทำให้สัญลักษณ์และลักษณะดั้งเดิมของภาษาอ่อนลงไปไม่น้อย ความจริงข้อนี้จะเห็นได้ชัดเมื่อศึกษาภาษาโบราณเปรียบเทียบกับภาษาปัจจุบัน

๓.๙ ภาษานั้น ๆ แม้จะมีมากมายเพียงไรก็ตาม หากเราจัดประเภทตามหลักการใช้ภาษาโดยทั่วไปก็จะเหลือเพียง ๒ อย่าง คือ ภาษาพูดกับภาษาหนังสือ ภาษาพูดนั้นกินความหมายถึงกิริยาอาการที่ใช้แทนคำพูดด้วย ส่วนภาษาหนังสือนั้น หมายถึงตัวหนังสือหรือเครื่องหมายที่เขียนแทนคำพูดหรือเสียงต่างๆ ตลอดถึงเครื่องหมายแสดงความรู้สึกของอารมณ์ การแบ่งภาษาออกเป็น ๒ ประเภทนี้ พอที่จะครอบคลุมลักษณะของภาษาให้เห็นได้ในวงแคบ แต่ในปัจจุบันมีผู้คิดหนังสือสำหรับคนตาบอด ซึ่งให้อ่านได้ด้วยวิธีคลำหรือสัมผัส จึงเกิดเป็นปัญหาขึ้นว่า ควรจะเรียกลักษณะที่เกิดใหม่ของภาษานี้ว่าอย่างไร? เพราะเรียกว่าภาษาเขียน หรือภาษาหนังสือก็ไม่ถูกตรงลักษณะนัก ด้วยภาษาหนังสือเป็นวิสัยของตาที่จะอ่านจะดูได้ จึงมีผู้แบ่งภาษาออกเป็น ๓ ประเภท คือ:—

— จักขุภาษา : ได้แก่ภาษาตา หรือสิ่งที่เห็นได้ด้วยตา เช่น กิริยาอาการ ท่าทาง ตัวหนังสือ
— โสตภาษา : ได้แก่ภาษาหู คือสิ่งที่ได้ยินด้วยหู เช่น ภาษาพูด เสียงต่าง ๆ
— สัมผัสภาษา : ได้แก่ภาษาสัมผัส คือสิ่งที่รู้ความหมายได้ด้วยสัมผัส เช่น ตัวหนังสือของคนตาบอดดังกล่าวนั้น

การแบ่งภาษาตามลักษณะนี้ กระเดียดเข้าไปหาหลักพระพุทธศาสนา ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแบ่งอายตนะ คือ สถานีติดต่อกันไว้เป็นด้านใน ๖ ด้านนอก ๖ ถ้าแบ่งตามลักษณะนี้ ก็เป็น

– จักษุภาษา	:	คือ ภาษาตา	คู่กับ	รูป
– โสตภาษา	:	คือ ภาษาหู	,,	เสียง
– ฆานภาษา	:	คือ ภาษาจมูก	,,	กลิ่น
– ชิวหาภาษา	:	คือ ภาษาลิ้น	,,	รส
– กายภาษา	:	คือ ภาษากาย	,,	โผฏฐัพพะ (สัมผัส)
– มโนภาษา	:	คือ ภาษาใจ	,,	ธรรมารมณ์(สิ่งที่เป็นอารมณ์ของใจ : สิ่งที่ใจคิด)

การจัดอย่างนี้เป็นอันครบถ้วนกระบวนความ ไม่มีขาดตกบกพร่องเลย ไม่ว่าจะพูดถึงภาษาในด้านใด ๆ เช่น ภาษารัก ภาษาใจ เป็นต้น ซึ่งมักจะกล่าวถึงอยู่บ่อย ๆ

๓.๑๐ ในทาง **นิรุกติศาสตร์** ได้แบ่งภาษาออกเป็น ๓ ประเภท คือ :—

๓.๑๐.๑ *ภาษาที่มีธาตุ วิภัตติ ปัจจัย อุปสรรค รวมเรียกว่า* Reflective or Synthetic language *เช่น ภาษาอินโด—อินเดียน, อินโด—อิเรเนียน, อินโด—ยุโรเปียน, ภาษาเซมิติค*

๓.๑๐.๒ *ภาษาที่มีคำเดียวเป็นหลายพยางค์ แต่ไม่มีรากศัพท์ รวมเรียกว่า* Agglutinative language *เช่น ภาษาของพวกฑราวิเทียน มีภาษาทมิฬ เป็นต้น*

๓.๑๐.๓ *ภาษาที่มีคำเดียวเป็นพยางค์เดียว ไม่มีรากศัพท์เช่น ๓.๑๐.๑ และไม่มีหลายพยางค์ เช่น ๓.๑๐.๒ รวมเรียกว่า* Isolating language *เช่นภาษาจีน ภาษาไทย เป็นต้น*

๓.๑๑ ภาษาประเภท Inflective นั้น **ศาสตราจารย์ เซอร์ เอม. มอเนียร์ วิลเลียมส์** ได้แบ่งออกเป็น ๒ พวกใหญ่ ๆ คือ **ภาษาของชนเผ่าอารยัน** (Aryan language) กับ **ภาษาของชนเผ่าเซไมท์** (Semitic language) และได้จำแนกภาษาอารยันออกเป็น ๘ สาย คือ เป็นสายเอเชีย ๒ สายใหญ่ ๆ และเป็นสายยุโรป ๖ สายใหญ่ ๆ ที่เป็นสายเอเชีย ๒ สายใหญ่ ๆ นั้น คือ :—

สายอินเดีย (The Indian lines) มีภาษาพระเวท ภาษาสันสกฤต ภาษาปรากฤตโบราณหลายสาขา รวมทั้งภาษาปรากฤตที่ใช้เขียนศิลาจารึก ภาษาบาลีซึ่งใช้เป็นตำราทางพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน (เถรวาท) ภาษาอรรธมาคธีซึ่งใช้ในตำราของศาสนาเชน และภาษาปรากฤตสมัยปัจจุบัน หรือภาษาท้องถิ่นต่าง ๆ ของชาวฮินดู เช่นภาษาฮินดี มาราฏี คุชราตี เบงคลี โอริยา เป็นต้น

สายอิหร่าน (The Iranian lines) มีภาษาอเวสต้า ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า "Zand" หรือ "Zend" ภาษาเปอร์เซียโบราณหรือภาษาอาขีเมเนียน (Akhaemenian) ภาษาพาหฺลวี (Pahlavi) รวมทั้งภาษาเปอร์เซียสมัยปัจจุบัน และภาษาที่เกี่ยวกับภาษาเหล่านี้ เช่น ภาษาอาร์เมเนียน หรือปุษตู (Armenian and Pushtu)

ที่แยกออกไปเป็นสายยุโรป ๖ สาย (The European lines) เหล่านั้น คือ :—

สายเกลติค หรือ **เซลติค** (Kelltic or Celltic)
สายเฮเลนิค (Hellenic)
สายอิตาลิค (Italic)
สายติวตันนิค (Teutonic)
สายสลาฟโวนิค (Slavonic)
สายลิธัวเนียน (Lithunian)

ซึ่งแต่ละสายยังแยกสาขาย่อยออกไปอีกมากมาย ปรากฏเป็นภาษาต่าง ๆ ที่ใช้พูดกันในยุโรปปัจจุบันนี้ โดยเหตุที่ภาษาอารยันได้แยกกิ่งก้านสาขาขยายออกไปทั้งทางย่านเอเซีย และทางยุโรป ดังกล่าวมานี้ จึงรวมเรียกภาษาทั้ง ๘ สายนี้ว่า ภาษาอินโด–ยุโรเปี่ยน (Indo—European)[๑]

ส่วนภาษาของพวก **เซมิติค** หรือ **เชมิติค** (Semitic or Shemitic) ศาสตราจารย์ เซอร์ มอเนียร์ วิลเลียมส์ ได้แบ่งออกเป็น ๒ สายใหญ่ คือ

สายเซมิติคเหนือ (North Semitic) มีภาษาแอสซีเรียน (Assyrian) ฮิบรู (Hebrew) และอาราเมอิค (Aramaic)

สายเซมิติคใต้ (South Semitic) มีภาษาอาเรบิค (Arabic) ฮิมยาริติค (Himyaritic) และเอธิโอปิค (Ethiopic)

๑. เฉพาะภาษา Indo—European พึงดูพิสดารจากแผนภูมิใน International Merriam—Webster.

๓.๑๑ การศึกษาประวัติภาษา และวรรณคดีของชนผู้พูดภาษา Reflective language ทั้งสองเผ่านี้ คือเผ่าอารยันกับเผ่าเซไมท์ควบคู่กันไป จะช่วยให้ทัศนะประวัติศาสตร์โบราณที่ยังคลุมเครืออยู่ ปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะชนทั้งสองเผ่านี้ได้ช่วยกันสร้างความเจริญทั้งทางวัตถุ และทางจิตใจให้แก่โลกสมัยโบราณตลอดถึงในปัจจุบันนี้ไม่น้อย สำหรับความเจริญทางวัตถุที่ชาวอารยันได้ทำไว้นั้น ได้ขุดค้นพบกันเรื่อย ๆ ทั้งในกรีก โรมัน เอเซียกลาง อินเดีย และยุโรป ในทางจิตใจชนเผ่าอารยันก็ได้ให้กำเนิดศาสนาที่สำคัญ ๆ ไว้หลายศาสนา เช่น ศาสนาโซโรอัสเตอร์ (ลัทธิบูชาไฟ) ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ ศาสนาเชน และศาสนาฮินดู ส่วนชนเผ่าเซไมท์ก็ได้ให้กำเนิดศาสนาที่สำคัญ คือ ศาสนายิว ซึ่งเป็นบ่อเกิดของศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลาม อันมีประชาชนนับถือเกือบทั่วโลก

๓.๑๒ ความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางวัฒนธรรมตลอดถึงการทำสงครามกันในระหว่างชน ๒ เผ่านี้ ได้มีมาแล้วตั้งแต่โบราณกาล สมัยเมื่อชนทั้ง ๒ เผ่านี้อยู่ในถิ่นฐานใกล้กัน มีอาณาเขตติดต่อกัน ดังจะเห็นได้ว่ามีคติบางอย่างทางศาสนาคล้ายกันอยู่มาก เช่นในพระพุทธประวัติเล่าถึงตอนเจ้าชายสิทธัตถะประสูติว่า มีดาบส ชื่ออสิตะ หรือกาฬเทวิละ มาเยี่ยมพระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดาเพื่อแสดงความยินดี พระเจ้าสุทโธทนะทรงนำพระกุมารมาไหว้ แต่พระกุมารทรงปาฏิหาริย์ขึ้นไปยืนอยู่เหนือชฎาของดาบสนั้น ซึ่งคล้ายกับเรื่องที่เล่าไว้ในคัมภีร์โอลเตสตาเม้นท์ของคริสตศาสนาว่า เมื่อพระเยซูอุบัติ ก็มีผู้วิเศษทางตะวันออกมาเยี่ยม และแสดงความเคารพ

แม้เรื่องการพยากรณ์และการทำนายทายทักต่าง ๆ ก็มีทำนองเดียวกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการถ่ายทอดความคิดเห็นและคติความเชื่อถือสู่กัน ในทางแต่งงานก็ปรากฏว่า เอสเธอร์ ลูกสาวของยิว ได้ไปเป็นชายาคนหนึ่งของกษัตริย์เปอร์เซียซึ่งเป็นเผ่าอารยัน ในการทำสงครามกันนั้น สันนิษฐานได้ว่าคงมีต่อกันหลายครั้งหลายหน และชนเผ่าเซไมท์คงเป็นรองฝ่ายอารยัน ดังที่ประวัติศาสตร์กล่าวว่า ชนชาติยิวตกเป็นทาสของชนเผ่าอารยัน คือ กรีก โรมัน และเปอร์เซียมาก่อนสมัยโมเสส ชาติยิวเพิ่งมารวมกันได้และมีประเทศเป็นของพวกตน ด้วยการสนับสนุนของสหประชาชาติ เมื่อไม่กี่ปีมานี้เอง ในทางพระพุทธศาสนามีนิยายปรัมปราเก่าแก่เรื่องหนึ่ง เล่าถึงการรบพุ่งกันระหว่างเทวดา ซึ่งมีพระอินทร์เป็นหัวหน้า กับฝ่ายอสูรซึ่งมีท้าวเวปจิตติ เป็นหัวหน้า ผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะหลายครั้ง ในที่สุดเทวดาชนะ ผลักอสูรตกทะเลไป ถึงอย่างนั้นฝ่ายอสูรก็ยังไม่ยอมแพ้ คอยรวบรวมพรรคพวกมารบกวนอยู่เสมอ เรื่องทำนองนี้ก็มีกล่าวไว้ในนิยายของพวกฮินดูเหมือนกัน เข้าใจว่าเป็นตำนานเก่าแก่ซึ่งแสดงถึงการรบพุ่งกันระหว่างชนเผ่าอารยัน กับ ชนเผ่าอัสสุระ ซึ่งอยู่ในสาขาหนึ่งของชนเผ่าเซมิติค ต่อมาภายหลังพระพุทธปรินิพพาน ปรากฏว่าชนเผ่าเซมิติคมีฐานะกระเตื้องขึ้นโดยลำดับ บางสมัยเคยชนะพวกอารยัน และเข้ามายึดครองอินเดียบางส่วนไว้ในอำนาจก็มี ซึ่งจะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป เพื่อแสดงถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมด้วยอิทธิพลของการสงคราม และมีผลกระทบกระเทือนต่อพระพุทธศาสนาและภาษามคธ ซึ่งใช้เป็นภาษากลาง หรือภาษาจารึกบาลี ของพระพุทธศาสนาฝ่ายทักษิณนิกายด้วย

๓.๑๔ อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างกันโดยวัฒนธรรม อันเป็นลักษณะพิเศษของมนุษย์แต่ละพวกแต่ละเผ่าย่อมมีอยู่ทั่วไป เพราะมนุษย์แต่ละพวกมีวัฒนธรรมประจำพวกของตน ด้วยเหตุนี้แหละ ชนเผ่าอารยันและชนเผ่าเซไมท์ แม้เคยอยู่ใกล้ชิดกันมาแต่โบราณ แต่ความเชื่อถือทางลัทธิศาสนา ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี ตลอดถึงแบบอย่างของศิลปกรรมและวรรณกรรม จึงหาเหมือนกันไม่ ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะภาษาเท่านั้น เพื่อแสดงรูปร่างลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างภาษาอารยัน กับภาษาเซมิติค

ภาษาอารยันเริ่มศัพท์ด้วย รากศัพท์ หรือ เค้ากำเนิดศัพท์ ภาษาบาลีเรียก **ธาตุ** (root or parent stem) แล้วประกอบ **ปัจจัย** (suffix) ลงเบื้องหลังธาตุ ประกอบ **อุปสรรค** (prefix) ไว้ข้างหน้าธาตุ มีการเชื่อมธาตุ ปัจจัย และอุปสรรคให้กลมกลืนกันด้วยวิธีของ "**สนธิ**" มีวิธีรวมคำตั้งแต่ ๒ ศัพท์ขึ้นไปให้เป็นคำผสม ด้วยวิธีของ "**สมาส**" และ "**กิตก์**" มีวิธีย่อศัพท์โดยใช้ปัจจัยลงแทนความหมาย ด้วยวิธีของ "**ตัทธิต**" ซึ่งในที่นี้จะได้นำ **ภู** √ ในภาษาสันสกฤตมาประกอบแสดงเป็นตัวอย่าง

ภู √ : มี, เป็น จาก "ธาตุ" หรือรากศัพท์นี้ ได้ขยายรูปศัพท์ออกไปอีกเป็นอันมาก เช่น :—

ภว, ภวน	: เป็นอยู่, ภพ	(being)
ภาว	: ความเป็นอยู่	(existence)
ภาวน	: เหตุให้เป็น, ทำให้เป็น	(causing to be)

ภาวี	:	อันเป็นอยู่	(existing)
ภูวน	:	โลก	(the world)
ภู, ภูมิ	:	แผ่นดิน	(the earth)
ภู—ธร	:	ทรงไว้ซึ่งแผ่นดิน, ภูเขา	(a mountian)
ภู—ธร—ช	:	สิ่งที่งอกบนภูเขา, ต้นไม้	(mountain born, a tree)
ภู—ป	:	ผู้ปกครองแผ่นดิน, พระราชา	(An earth protector, king)
ภูป—ปุตร	:	บุตรของพระราชา	(a king's son, prince)
อุท—ภู	:	ลุกขึ้น	(to rise up)
ปรตฺยา—ภู	:	มีเฉพาะหน้า, ใกล้มือ	(near at hand)

ธาตุหรือรากศัพท์ในภาษาสันสกฤต มีคำเดียวบ้าง สองคำบ้าง (เป็นส่วนมาก) และมากกว่านั้นบ้าง (เป็นส่วนน้อย) มีผู้รวบรวมกันไว้ได้ประมาณ ๑,๗๕๐ ธาตุ แต่เนื่องด้วยบางศัพท์ก็ยังหาธาตุไม่ได้ และบางศัพท์ก็แปลได้หลายนัยและแจกรูปต่างกัน ซึ่งทำให้สันนิษฐานว่าอาจเกิดจากธาตุอื่นๆ ที่ยังค้นไม่พบอีก เมื่อรวมศัพท์พิเศษเหล่านี้อีกประมาณ ๗๔๐ ธาตุ ก็จะได้ธาตุอันเป็นรากศัพท์ของภาษาสันสกฤตรวมกันถึง ๒๔๙๐ ธาตุ

ส่วนภาษา **เซมิติค** เช่น ภาษาอาหรับนั้น โดยทั่วไปมีรากศัพท์ประกอบด้วยพยัญชนะ ๓ ตัวเป็นโครงร่าง แล้วประกอบสระเข้าข้างหน้าทำนองอุปสรรคบ้าง เพิ่มคำข้างหลัง ทำนองปัจจัยบ้าง ดังตัวอย่าง เช่น

กตบ (KTB) : **เขียน** จากโครงร่างของพยัญชนะ ๓ ตัวนี้ ได้เปลี่ยนรูปและความหมายออกไปอีกมากมาย ดังนี้

กะตะบะ (KaTaBa) : *เขาเขียนแล้ว* (He wrote)
กิตะแบท (KiTaBat) : *การเขียน* (The act of writing)
กะติบ (KaTiB) : *ผู้เขียน* (A writer)
แมคตับ (maKTuB) : *เขียนแล้ว* (Written)
แตกติบ (taKTiB) : *สอนให้เขียน* (a teaching to write)
มุตะกะติบ(mutaKaTiB) : *ผู้ร่วมในการเขียน* (One engaged in mutual correspondence)
แมกแตบ (maKTaB) : *สถานที่เขียน, โรงเรียนสอนการเขียน* (The place of writing, a writing school)
กิตาบ (KiTaB) : *หนังสือ* (A book)

๓.๑๕ **ศาสตราจารย์ เซอร์ มอเนียร์ วิลเลียมส์** ในฐานะนักค้นคว้าและศึกษาภาษาสันสกฤตเป็นเวลานาน และได้รวบรวมเรียบเรียงปทานุกรมสันสกฤต-อังกฤษอันลือชื่อไว้เป็นสมบัติของชนรุ่นหลังที่จะศึกษาค้นคว้าต่อไป ได้ยกย่องภาษาสันสกฤตว่า "*ยกเว้นพวกกรีกเสีย ก็มีพวกฮินดูเท่านั้นที่ได้พิจารณาวางกฎเกณฑ์ สำหรับควบคุมพัฒนาการของภาษาไว้อย่างอิสระและตรงตามหลักวิทยาศาสตร์มาตั้งแต่โบราณกาล ในภาษาสกุลอารยันนี้ ภาษาสันสกฤตนับว่าเป็นพี่เอื้อย*[๑] *และภาษาอังกฤษเป็นน้องสาว*

๑. น่าจะหมายถึงสันสกฤตที่เป็น "ไวทิกะ" ซึ่งในบาลีก็ยอมรับว่า พวกพราหมณ์ได้ศึกษากันมาเป็นอย่างดี...ดู เตวิชชสูตร.

คนเล็กที่สุด ด้วยเหตุนี้แหละ ภาษาสันสกฤตจึงเป็นเทพเจ้าผู้พิทักษ์แบบอย่างของภาษาอินโด—ยุโรเปียนไว้ และแสดงคุณสมบัติอันดีเด่นเป็นเอก ยิ่งกว่าภาษาอารยันอื่น ๆ ในสายเดียวกัน''

วรรณคดีสันสกฤตแบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ สมัยพระเวทและสมัยภายหลังพระเวท วรรณคดีสมัยพระเวทนั้นเริ่มต้นด้วย **ฤคเวท** ซึ่งกะว่าอยู่ในราว ๑๒๐๐—๑๓๐๐ ปีก่อน ค.ศ. และต่อมาได้ขยายออกมาอีก ๓ เวท คือ **ยัชุรเวท สามเวท** และ **อถรรพเวท** แล้วต่อมาก็มี **พราหมณะ อุปนิษัท สูตร** ซึ่งเป็นอรรถาธิบายของเวทนั้น ๆ ล้วนมีค่ายิ่งสำหรับนักศึกษาค้นคว้าผู้จะเข้าถึงต้นตอของภาษาอารยันและคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ วรรณคดีสมัยหลังพระเวทนั้นมี **มนูศาสตร์** (Code of Manu) ซึ่งประมาณกันว่ามีมาก่อน ค.ศ. ๕๐๐ แล้วต่อมาก็ถึงเวทางค์ทั้ง ๖ วรรณคดีที่เกี่ยวกับไวยากรณ์ตำนานจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่น เรื่องพระนล กวีนิพนธ์ที่เกี่ยวกับพิณ ความรัก และศิลปะการประพันธ์ คัมภีร์นิติศาสตร์ เช่น โลกนิติ ธรรมนิติ ราชนิติ

๓.๑๖ ในด้าน ความ ยาว ของ วรรณคดี สันสกฤต แต่ละ เรื่อง นั้น ศาสตราจารย์ผู้ที่ได้กล่าวนามนั้น ได้กล่าวเปรียบเทียบวรรณคดีของชาวยุโรปว่า เรื่อง Aeneid ของ Virgil มีประมาณ ๙,๐๐๐ บรรทัด เรื่อง Iliad ของ Homer มีประมาณ ๑๒,๐๐๐ บรรทัด และเรื่อง Odyssey มีประมาณ ๑๕,๐๐๐ บรรทัด แต่วรรณคดีฝ่ายสันสกฤต เรื่องมหาภารตยุทธซึ่งเป็นบทประพันธ์ร้อยกรอง มีถึง ๒๐๐,๐๐๐ บรรทัด โดยไม่นับภาคสุดท้ายที่เรียกว่า หริวังสะ เข้าด้วย **ศาสตราจารย์พูเล่อร์** (Buhler) อ้างหลักฐานจากศิลาจารึก เมื่อราว ค.ศ. ๕๐๐ ว่า มหาภารตยุทธประกอบ

ด้วยคาถาถึง ๑๐๐,๐๐๐ คาถา (*โศลก*) นอกจากนี้ยังมีเรื่องยาวอื่น ๆ อีก เช่น รามายนปุราณะ เป็นต้น

ลักษณะของภาษา

๓.๑๗ โดยทั่วไป ภาษามีลักษณะเป็นเครื่องสื่อสารของมนุษย์ ภาษามีลักษณะเหมือนแม่กุญแจที่ปิดขุมทรัพย์ไว้สำหรับผู้ที่ไม่รู้ และเป็นเหมือนลูกกุญแจเปิดขุมทรัพย์นั้น สำหรับผู้ที่รู้ภาษา (ดู ๓.๒ และ ๓.๓) กล่าวโดยลักษณะทั่วไปตามหลักนิรุกติศาสตร์ ภาษามีลักษณะ ๓ อย่าง ดังที่กล่าวไว้ใน ๓.๑๐

รสของภาษา

๓.๑๘ แม้ความจริงจะมีอยู่ว่า คำพูดออกมาจากใจ แต่คำพูดทุกคำก็หาได้เป็นเหมือนที่ใจคิดไว้ว่าจะพูดไม่ ลางทีใจคิดอย่างหนึ่ง แต่ปากพูดออกมาอย่างหนึ่ง ลางทีใจคิดอย่างไรปากก็พูดออกมาอย่างนั้น ลางทีก็พูดออกมาโดยไม่มีเจตนา ด้วยเหตุนี้คติของภาษิตบาลีที่ว่า "**หทยสฺส สทิสี วาจา**" ซึ่งแปลกันมาว่า "**วาจาเป็นเช่นกับน้ำใจ**" นั้น จึงไม่ตรงความจริงทั้งหมด และไม่ตรงกับเรื่องเดิมอันเป็นที่มาของภาษิตนี้ด้วย ซึ่งเค้าตามเรื่องเดิม แปลว่า "**วาจาเป็นเหมือนกับเนื้อหัวใจ**" และหมายความว่า "**วาจาเป็นสิ่งมีความสำคัญเหมือนหัวใจ**" ดังได้กล่าวแล้วใน ๑.๖ และคำที่กล่าวกันว่า "**ฆ่าช้างจะเอางา เจรจาจะเอาถ้อยคำ**" และคำว่า "**อันวาจาอัชฌาสัยไม่ลงทุน มีแต่คุณ ไม่มีโทษ ไม่โหดหาย**" เป็นต้น ซึ่งแสดงถึงความหมายเดียวกันนี้ ทั้งนี้เพราะสังคมมนุษย์ยังถือว่าวาจาเป็นสิ่งสำคัญ วาจาอาจช่วยหรือทำลายก็ได้

อาจทำให้เกิดความหวังหรือหมดหวังก็ได้ อาจทำให้เกิดสามัคคีหรือเสียสามัคคีก็ได้ ดังนั้น รสของวาจาจึงเป็นสิ่งที่ต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไขทำให้ดีขึ้น ให้เป็นที่ประสงค์ของสังคม คือทำให้อ่อนหวาน นุ่มนวล ไพเราะ สบายหู ระรื่นหู ดังคำของสุนทรภู่ กวีเอกของไทยกล่าวไว้ว่า

"อันอ้อยตาลหวานลิ้นแล้วสิ้นซาก แต่ลมปากหวานหูไม่รู้หาย"

และ **ภาษิตธรรมนีติ** กล่าวไว้ว่า :--

ปชฺพฺยา มธุรา ตีณิ อุจฺฉุนารีสุภาสิตา
อุจฺฉุนารีสุ ตปฺปนฺติ น ตปฺปนฺติ สุภาสิตา

หวานใดในโลกนี้ มีสาม
หวานหนึ่งรสกาม อีกอ้อย
หวานอื่นหมื่นแสนทราม สารพัด หวานเอย
หวานไม่ปานรสถ้อย กล่าวเกลี้ยงคำหวาน

เมื่อจะกล่าวถึงรสของภาษาที่ยังไม่ได้รับการปรับปรุง ย่อมมีรสขม เปรี้ยว เผ็ดร้อน แสบประสาทหู ยิ่งกว่าบรรดาสิ่งที่รู้ได้ด้วยลิ้นทั้งหลาย ดังสุนทรภู่กล่าวไว้ว่า

"ถึงเจ็บอื่นหมื่นแสนไม่แคลนคลาย
เจ็บจนตายก็เพราะเหน็บให้เจ็บใจ..."

หน้าที่ของภาษา

๓.๑๙ ในฐานะที่ภาษาเป็นวัฒนธรรม ภาษาจึงมีหน้าที่สำหรับมนุษย์แต่ละคน คือ แสดงศักดิ์ศรี ความเฉลียวฉลาด เชาว์ไว ไหวพริบ และความมีศีลธรรมของผู้พูด และมีหน้าที่สำหรับสังคม คือ เป็นสื่อสารความเข้าใจกันในหมู่มนุษย์นั้น ๆ และทรงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีของส่วนรวมด้วย

ผลปรากฏของภาษา

๓.๒๐ สิ่งที่ปรากฏออกมาอันเป็นผลของภาษา เมื่อสรุปแล้วมี ๒ อย่าง คือ สิ่งที่ไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่คำพูดที่ใช้เจรจาปราศรัยกัน และสิ่งที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ หนังสือตำรับตำราและวรรณคดีต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลสะท้อนออกมาจากวัฒนธรรมทางจิตใจ ทางศิลปกรรม และทางระเบียบประเพณีด้วย

ปทัฏฐานของภาษา

๓.๒๑ ส่วนลึกของภาษา คือ ปทัฏฐานที่มองเห็นได้ยากนั้น ได้แก่ หลักภาษา ศีลธรรมและวัฒนธรรม หลักภาษาย่อมเป็นปทัฏฐานให้ใช้ภาษาถูกตามหลักไวยากรณ์ และไม่ผิดหลักวัฒนธรรมทางภาษาของภาษานั้นๆ ส่วนหลักศีลธรรมเป็นปทัฏฐานให้ใช้ภาษาพ้นจากเท็จ ส่อเสียด หยาบ และเพ้อเจ้อไร้สาระ กับให้เข้าถึงความจริง ประสานไมตรี อ่อนหวาน และมีสาระประโยชน์

คุณและโทษของภาษา

๓.๒๒ โดยเหตุที่ภาษามีอิทธิพลและรสรุนแรงทั้งทางดีและทางชั่วดังกล่าวแล้ว คุณและโทษของภาษาจึงมีพอ ๆ กัน การแก้โทษของภาษาและส่งเสริมส่วนที่เป็นคุณจึงตกอยู่ที่แก้ต้นเหตุ คือ ปทัฏฐานของภาษาซึ่งวรรณคดีมีส่วนช่วยได้มากทางหนึ่ง หากกวีและผู้ประพันธ์สามารถประพันธ์วรรณคดีที่ดีเพิ่มพูนมากขึ้น เพื่อให้ชนะวรรณคดีที่ไม่ดีอันเพิ่มโทษของภาษาให้มากขึ้น ในทำนองเดียวกัน.

บทที่ ๔

**วรรณ-
คดี
บาลี**

บาลีในทัศนะของตนเอง

๔.๑ *วรรณคดีคืออะไร ?* ได้กล่าวไว้แล้วใน ๒.๑, ๒.๒, ๒.๓, และ ๒.๔ ดังนั้นในตอนนี้จะกล่าวเฉพาะคำว่า "บาลี" เท่านั้น เพื่อทำความเข้าใจในคำจำกัดความ และขอบเขตของคำนี้ สำหรับนักศึกษาโดยเฉพาะ คำนี้มีรูปเขียนเป็น ๒ แบบ คือ "**บาลี**" กับ "**บาฬี**" คำว่า "**บาฬี**" นั้นใช้มาก่อน ต่อมาภายหลังจะเป็นเพราะเหตุใดยังไม่ทราบได้ เปลี่ยนมาใช้เป็น "**บาลี**" แทน และนิยมใช้กันในปัจจุบันนี้ **ท่านมหาเถระสุภูติ** แห่งซีลอน ได้กล่าวอธิบายคำนี้ไว้ใน **อภิธานัปปทีปิกา–สูจิ** หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "**ปาลินิฆัณฑุ**" ดังนี้ "**ปาฬิ**" : มาจาก **ปา √ ฬิ** ปัจจัย มีรูปสัททวิเคราะห์ว่า "**ปาติ รกฺขตีติ ปาฬิ**" และได้ประมวลความหมายของศัพท์นี้ไว้ ๓ นัย ด้วยคาถาประพันธ์ว่า :—

"ปาฬิสทฺโท ปาฬิธมฺเม ตฬากปาฬิยมฺปิจ[๑]
ทิสฺสเต ปนฺติยํ เยว อิติ เณยฺยํ วิชานตาฯ"

๑. ดู อภิธานัปปทีปิกา–สูจิ หน้า ๖๒๕–๖๒๖

แปลว่า *"ผู้รู้พึงทราบดังนี้ว่า บาฬิศัพท์ ปรากฏที่ใช้ในบาฬิธรรม, ขอบสระ, และแถวแนว ระเบียบ"* เฉพาะบาฬิศัพท์ซึ่งหมายถึง บาฬิธรรมคือพระพุทธพจน์นั้น มีสัททวิเคราะห์ว่า "**อตฺถํ ปาติ รกฺขตีติ ปาฬิ**" และมีนิพจน์ คือคำไขความว่า "**ปกฏฺจานํ อกฏฺจานํ สีลาทิอตฺถานํ โพธนโต สภาวนิรุตฺติภาวโต พุทฺธาทีหิ ภาสิตตฺตา จ ปกฏฺจานํ วจนปฺปพนฺธานํ อาฬีติ ปาฬิ**" และมีไวพจน์คือคำใช้แทนกันได้ของคำนี้ คือ พุทฺธวจนํ, ปริยตฺติธมฺโม, ปาวจนํ

ที่แปลว่า "**บาฬิธรรม**" นั้น เช่นประโยคว่า "**ปาฬิยา อตฺถํ อุปปริกฺขนฺติ**" : ภิกษุทั้งหลายย่อมเรียนเนื้อความแห่งบาลี

ที่แปลว่า "**ขอบสระ**" นั้น เช่นประโยคว่า "**มหโต ตฬากสฺส ปาฬิ**" : ขอบสระใหญ่

ที่แปลว่า "**แถวแนวหรือระเบียบ**" นั้น เช่น ประโยคว่า "**ปาฬิยา นิสีทึสุ**" : ภิกษุทั้งหลายนั่งกันเป็นแถว

บาลีในทัศนะของฝ่ายอื่น

๔.๒ คำว่า "**บาฬี**" หรือ "**บาลี**" ในหลักวิชาและวัฒนธรรมของฝ่ายบาลีเองมีความหมายและขอบเขตดังกล่าวแล้ว แต่ทัศนะของฝ่ายอื่นที่มิใช่บาลีได้ให้ความหมาย และขอบเขตไว้เท่าที่ควรนำมาศึกษาเปรียบเทียบ คือ ในทัศนะของฝ่ายสันสกฤต **ปทานุกรมสันสกฤต—อังกฤษ** ของ **เซอร์ มอเนียร์ วิลเลียมส์** ไม่มีรูป "**ปาฬิ**" มีแต่รูป "**ปาลิ**" อย่างเดียว และได้ให้ความหมายของคำนี้ไว้ ๖ นัย คือ :—

- *ขอบหู, ใบหู (ศัพท์แพทย์ของอาจารย์สุศรุตะ)*
- *ริม, ขอบ (ตรงกับนัยที่สองของบาลี)*
- *แถว, แนว, สาย เช่น รตนาวลี (ตรงกับนัยที่สามของบาลี)*
- *คู, สะพาน, หม้อหุงต้ม*
- *มาตราตวง เท่ากับ ๑ ปรัสถะ (บาลีเป็น ปัตถะ)*

นอกจากนี้ยังมีที่ใช้ในปทานุกรมท้องถิ่นอีก เช่น หมายถึงหน้าตัก, ตัวเหา, หญิงมีหนวด, งูชนิดหนึ่งที่เรียกว่า **ปาลีหิระ** เป็นต้น

- ในทัศนะของคนไทย พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า "บาลี" : ภาษาที่ใช้เป็นหลักในพระพุทธศาสนาแต่เดิมมา, พระพุทธพจน์ (ป. ปาลิ)
- ในทัศนะของชาวตะวันตก Webster's Dictionary กล่าวว่า "เป็นภาษาผสมที่ใช้เขียนปกรณ์ ที่เคารพนับถือในพระพุทธ-ศาสนา เช่น ในลังกา อินเดีย และประเทศที่ห่างไกล (*คือ พม่า ไทย เขมร ลาว*)"

ในปทานุกรมบาลี—อังกฤษ ของสมาคมบาลีปกรณ์ แสดงศัพท์ไว้ทั้งสองรูป คือ ปาลิและปาฬิ ได้ให้ความหมายไว้ ๒ นัย คือ

- แถว, แนว เช่น ทนฺตปาลิ : แถวแห่งฟัน,
- ธรรม, ปริยัติธรรม, ตำราธรรมของพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักดั้งเดิม ซึ่งมีสายอธิบายขยายความ คือ อรรถกถา, ฎีกา, อนุฎีกา, และโยชนาตามลำดับ ได้กลายเป็นภาษาหนังสือของพุทธศาสนิกชนในปัจจุบัน และมีส่วนสัมพันธ์ใกล้ชิดกับภาษา

มาคธี ดู **"ถิ่นเกิดของวรรณคดีบาลี"** ของเกรียสัน และ วรรณคดีพุทธศาสนา ของ วินเทอนิทซ์

คำนี้พบที่ใช้ในอรรถกถาเท่านั้น ไม่พบที่ใช้ในพระไตรปิฎก เช่น อรรถกถาอ้างว่า **"ปาลินยานุสาเรน"** **"ปาลินยานุสารโต"**

'ปาลิวณฺณนา' เท่ากับ **'อฏฺฐกถา'** คือคำอธิบายบทบาลี ซึ่งยกมาอธิบายทีละคำตามลำดับที่มีในบาลี ตรงกันข้ามกับ **"วินิจฺฉยกถา"** ซึ่งเป็นคำวินิจฉัยโดยเฉพาะ

๔.๓ การที่นำทัศนะของฝ่ายต่าง ๆ มากล่าวไว้นี้ แม้ทำให้ความเข้าใจเนิ่นช้าออกไปอีก เพราะไม่ระบุให้ชัดลงไปว่า บาลีคืออะไร ? แต่ก็ให้ความรู้รอบตัวด้านอื่น ๆ ในเรื่องนี้กว้างขวางออกไปอีก ดีกว่ารู้แคบ ๆ เฉพาะตำนานที่เล่าสืบต่อกันมาฝ่ายเดียว ดังที่ได้กล่าวถึงความจำเป็นที่จะต้องศึกษาเช่นนี้ไว้แล้วในข้อ ๒.๑๒ และ ๒.๑๓

ทัศนะต่าง ๆ ที่นำมาแสดงนี้ทำให้เห็นความขัดแย้งกัน คือ ฝ่ายบาลีกล่าวว่า บาลีไม่ใช่ภาษา แต่ปทานุกรมบางเล่มกล่าวว่า บาลีเป็นภาษา แม้พุทธศาสนิกชนคนไทยส่วนมากก็เข้าใจกันว่า บาลีเป็นภาษา และเรียกกันว่า "ภาษาบาลี" ซึ่งผู้ศึกษาควรทำความเข้าใจให้ถูกต้องทั้งในทัศนะที่บาลีไม่เป็นภาษาและบาลีเป็นภาษาว่าหมายความอย่างไร แค่ไหน

ข้อแรกที่ควรนำมาพิจารณาก็คือ ปทานุกรมสันสกฤต—อังกฤษ ซึ่งมีส่วนคู่เคียงใกล้ชิดกับบาลีมากกว่าทัศนะอื่น ๆ ในปทานุกรมฉบับนี้มิได้กล่าวว่า บาลีเป็นภาษา และในคำว่า "ภาษา" ก็กล่าวถึงภาษาของชาว

อารยันไว้รวม ๕ สาขา ดังกล่าวแล้วใน ๓.๖ เป็นอันสันนิษฐานได้ว่าฝ่ายสันสกฤตสนับสนุนฝ่ายบาลี และเป็นข้อสนับสนุนที่มีน้ำหนักมาก เพราะอยู่ในวัฒนธรรมสายเดียวกันและใกล้ชิดยิ่งกว่าสายอื่น ๆ ที่นำมากล่าวไว้ ยิ่งกว่านี้ พระอรรถกถาจารย์ผู้นำคำนี้มาใช้ในฝ่ายบาลีก็ไม่ได้กล่าวว่า บาลีเป็นภาษา แต่กล่าวว่าบาลีเป็นพระพุทธพจน์ เป็นปาพจน์ เป็นปริยัติธรรม อันเป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงพระธรรมเทศนาและทรงบัญญัติวินัยไว้ ซึ่งในชั้นเดิมคงหมายถึงพระพุทธพจน์เท่านั้น ต่อมาจึงได้เพิ่มคำของพระสาวกองค์สำคัญ ๆ เข้าไว้ด้วย เช่น **เถรคาถา เถรีคาถา** ต่อมาได้รวบรวมภาษิตของปราชญ์อื่นๆ ซึ่งกล่าวด้วยหลักพระพุทธศาสนาเข้าไว้อีก เช่น **เทวดาภาษิต ฤษีภาษิต ธรรมนีติ โลกนีติ ราชนีติ** เป็นต้น แม้นักปราชญ์ฝรั่งผู้ศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนา และมีความรู้เรื่องราวของพระพุทธศาสนาอยู่ในเกณฑ์ดี เช่น **ศาสตราจารย์ โรเบิต ซีซ่าร์ ชิลเด้อร์, ศาสตราจารย์ ริดส์ เดวิทส์, ศาสตราจารย์ โอลเดน-เบอร์ก, ศาสตราจารย์ วิลเฮลม์ ไกเก้อร์** เป็นต้น ก็ได้อธิบายไว้ทำนองเดียวกันว่า บาลีไม่ใช่ภาษา แต่เป็นชื่อตำราหรือคัมภีร์ชั้นต้นของพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก ด้วยเหตุนี้ จึงให้คำจำกัดความได้ว่า พระพุทธพจน์รวมทั้งคำของพระสาวกของพระองค์ด้วยที่พระคันถรจนาจารย์ผู้รวบรวมเรียบเรียงพระไตรปิฎกได้นำมาโดยมุขปาฐะหรือเขียนไว้ ไม่ว่าจะเป็นภาษาใด หรือเขียนด้วยตัวอักษรชนิดใดก็ตาม รวมเรียกในที่นี้ว่า **"บาลี"** ซึ่งมีความหมายเป็น ๓ นัย ดังนี้:—

— *รักษาข้อความเดิมของพระพุทธศาสนาไว้ ไม่ให้แปรความหมายเป็นอย่างอื่น และไม่ให้ขาดตกบกพร่อง*

— *มีแบบแผน, ขอบเขตอันแน่นอนและแข็งแรงพอ ดุจขอบสระกั้นน้ำไว้ฉะนั้น*

— *มีการนำสืบต่อกันเป็นสาย เป็นลำดับ ดุจของที่ส่งรับช่วงกันต่อไป ฉะนั้น*

๔.๔ เมื่อ "**บาลี**" ไม่ใช่ภาษา ด้วยหลักฐานและเหตุผลทางวิชาการดังกล่าวมานี้ จึงเกิดปัญหาซ้อนขึ้นอีกว่า ภาษาที่ใช้สำหรับบาลีนั้นเป็นภาษาอะไร ? ในมหาชนบท ๑๖ แคว้น และแคว้นเล็ก ๆ ตลอดถึงนิคมต่าง ๆ อีกหลายแห่งที่กล่าวถึงในหนังสือพระพุทธประวัติ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส นั้น *ประชาชนพูดภาษาอะไร ? พระพุทธเจ้ารับสั่งภาษาอะไร ? และทรงใช้ภาษาอะไรเป็นหลักในการประกาศคำสอนของพระองค์ ?*

ในการตอบปัญหาข้อที่หนึ่ง ซึ่งตั้งไว้ว่าภาษาที่ใช้สำหรับบาลีนั้นเป็นภาษาอะไร ? ถ้าตอบตามตำนานก็ต้องว่า "ภาษามคธหรือเรียกกันว่ามูลภาษาบ้าง ตันติภาษาบ้าง ซึ่งพระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวไว้ในอรรถกถาที่ท่านรจนา ราว พ.ศ. ๙๕๖ แต่คำตอบเช่นนี้ได้รับความเห็นแย้งอยู่ไม่น้อย เพราะภาษามคธที่ใช้ในบาลี ตลอดถึงวรรณคดีสายบาลี มีส่วนเหมือนกับภาษามาคธีที่ใช้พูดกันในปัจจุบันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งทำให้เกิดการวินิจฉัยกันในเรื่องภาษาที่มาของวรรณคดีบาลี ระหว่างนักไวยากรณ์และนักค้นคว้าหลายท่านด้วยกัน และได้ให้ทัศนะไว้ต่าง ๆ กัน ซึ่งจะได้นำมากล่าวในตอนต่อไปอีกครั้งหนึ่ง เพื่อวินิจฉัยทัศนะต่าง ๆ เหล่านั้น

ปัญหาข้อที่สองว่า ประชาชนในมัชฌิมชนบทนั้นพูดภาษาอะไร ? ถ้าตอบตามสามัญสำนึกก็ต้องตอบว่า พูดภาษาอารยัน หรือภาษาของพวกอารยันที่เข้ามายึดครองอินเดียตอนนั้นไว้ได้ ซึ่งเขตมัชฌิมชนบทหรือมัธยมประเทศที่พวกอารยันยึดครองได้ในสมัยพุทธกาล มีกล่าวระบุไว้ในวินัยปิฎก[๑] ดังนี้

— *ทิศบูรพา ภายในแต่มหาสาลนคร (ปัจจุบันคือเบงกอล) เข้ามา*

— *ทิศอาคเนย์ ภายในแต่แม่น้ำสัลลวดี (ปัจจุบันคือกาลิงคะ) เข้ามา*

— *ทิศทักษิณ ภายในแต่เสตกัณณนิคม (ปัจจุบันคือเดกกัน) เข้ามา*

— *ทิศปัจจิม ภายในแต่ถูณคาม (ปัจจุบันคือบอมเบย์) เข้ามา*

— *ทิศอุดร ภายในแต่ภูเขาอุสิรธชะ (ปัจจุบันคือประเทศเนปาล) เข้ามา*

และโดยลักษณะของวัฒนธรรม ภาษาอารยันที่ชนอารยันพูดในท้องถิ่นต่าง ๆ ก็คงไม่เหมือนกันทีเดียวนัก เพราะชาวอารยันที่อพยพเข้ามารุกรานเจ้าของถิ่นเดิมในอินเดีย คงมีหลายพวกด้วยกัน และการเข้ามาก็หลายยุคหลายคราว การแบ่งชั้นวรรณะของพวกอารยันก็เป็นเหตุอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้ภาษิตผิดเพี้ยนกันไปได้ ดังที่ **ศาสตราจารย์ เซอร์ มอเนียร์ วิลเลียมส์** เขียนไว้ในหนังสือ **ปทานุกรมสันสกฤต—อังกฤษ** ซึ่งท่าน

๑. ดู จัมมขันธกะ มหาวรรค ทุติยภาค พระไตรปิฎก เล่ม ๕ หน้า ๓๕

เรียบเรียงไว้ว่า พวกพราหมณ์มีภาษาพระเวท หรือภาษาสันสกฤต เป็นภาษาประจำวรรณะของพวกตน กษัตริย์มีภาษาเศารเสนีและมาคธี เป็นภาษาประจำวรรณะของตน เป็นต้น การแยกกันอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกลกัน การคมนาคมไปมาหาสู่กันไม่สะดวก ก็เป็นมูลเหตุอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้ภาษาเดียวกันผิดเพี้ยนกันไปได้มาก ดังบาลีใน **อรณวิภังค-สูตร**[๑] กล่าวถึงของอย่างเดียวกันแต่เรียกชื่อต่างกันในถิ่นต่าง ๆ และสอนให้รู้จักใช้ภาษาในทางสายกลางว่า

(๖๖๒) เรา *(ตถาคต)* กล่าวหลักอันไม่เป็นข้าศึกต่อธรรมไว้ดังนี้แล้วว่า "บุคคลไม่พึงคล้อยตามภาษาชนบท[๒] ไม่พึงส่ายไปตามสมัญญา *(ชื่อที่สมมติเรียกกัน)* เราตถาคตกล่าวหลักข้อนี้ไว้เพราะอาศัยอะไรเป็นหลัก? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การคล้อยตามภาษาชนบท และการส่ายตามสมัญญาเป็นไฉน ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในชนบทบางแห่งประชาชนรู้จักภาชนะอย่างหนึ่งในชื่อว่า "ปาตี" อีกแห่งหนึ่งรู้จักกันในชื่อว่า "ปัตตะ" อีกแห่งหนึ่งรู้จักกันในชื่อว่า "ปิฏฐะ"[๓] อีกแห่งหนึ่งรู้จักกันในชื่อว่า " หโร-สะ"[๔] อีกแห่งหนึ่งรู้จักกันในชื่อว่า "โปณะ" อีกแห่งหนึ่งรู้จักกันในชื่อว่า "หนะ"[๕] อีกแห่งหนึ่งรู้จักกันในชื่อว่า " ปิปิละ"[๖] ผู้ที่รู้จักชื่อภาชนะนั้น ๆ ในถิ่นนั้น ๆ อย่างใด ก็ยึดถือเอามาเรียก

๑. ดู อรณวิภังคสูตร ในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎก เล่ม ๑๔ หน้า๔๒๘–๓๐
๒. ภาษาในประเทศหนึ่งหรือท้องถิ่นหนึ่ง "ชนบท" ในความหมายของบาลีหมายถึงประเทศ หรือแคว้น ก็ได้
๓. ฉบับสีหล เป็น "วิตฺถ"
๔.–๕. ไม่มีในฉบับสีหล
๖. ฉบับสีหล เป็น "ปีสีล"

ชื่อกันตามกำลังด้วยประการนั้น ๆ ว่า ชื่อนี้แหละจริง *(ถูก)* อย่างอื่นใช้ไม่ได้ *(ไม่ถูก)* ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แหละเรียกว่า การยึดถือมั่นในภาษาชนบท และการเข้าไปติดแน่นอยู่ในชื่อที่สมมติขึ้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในชนบทบางแห่งประชาชนสมมติชื่อภาชนะชนิดหนึ่งว่า "ปาตี" บางแห่งสมมติว่า "ปัตตะ" บางแห่งสมมติว่า "ปิฏฐะ" บางแห่งสมมติว่า "สราวะ" บางแห่งสมมติว่า "หโรสะ" บางแห่งสมมติว่า "โปณะ" บางแห่งสมมติว่า "หนะ" บางแห่งสมมติว่า "ปิปิละ" ผู้พูดไม่ยึดถือมั่นในสมมติ พูดตามเขาไปอย่างที่เขาหมายถึงในชนบทนั้น ๆ ว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย เหล่านี้พูดหมายถึงสิ่งนี้" ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แลคือความไม่ยึดมั่นในภาษาชนบท และการไม่เข้าไปติดแน่นอยู่กับชื่อที่สมมติขึ้นจนเกินไป หลักที่ว่าบุคคลไม่พึงคล้อยตามภาษาชนบท ไม่พึงส่ายไปตามสมัญญา ไม่พึงติดแน่นอยู่กับสมัญญา อันเราตถาคตกล่าวไว้เพราะอาศัยเหตุนี้เป็นหลัก"

อิทธิพลวัฒนธรรมของพวกมิลักขะ *(โกลาเรียน และ ทราวิเทียน)* เจ้าของถิ่นเดิม ตลอดถึงการประดิษฐ์ การค้นพบสิ่งใหม่ ๆ ก็เป็นเหตุให้ภาษาเพิ่มคำขึ้น และทำให้เกิดความแตกต่างกัน แม้ในระหว่างภาษาเดียวกันได้ไม่น้อยเลย และข้อสำคัญที่สุดก็คือระยะกาลที่ผ่านมานานซึ่งประกอบด้วยการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง มีการสงครามกันอยู่บ่อย ๆ คนต่างพวกต่างภาษาได้เข้ามาอยู่ร่วมด้วยหรือมาครอบครอง ทำให้ภาษาท้องถิ่นนั้น ๆ พลอยเปลี่ยนแปลงไปด้วยคราวละไม่มากก็น้อยตามเหตุการณ์

ที่เกิดขึ้นเป็นคราวๆ ซึ่งจะได้ถือเป็นหลักอธิบายในตอนต่อไปที่ว่าด้วยความเปลี่ยนแปลงของภาษามคธที่ใช้ในวัฒนธรรมฝ่ายบาลี ผิดแผกจากภาษามาคธีซึ่งใช้กันในปัจจุบันในหลักการบางอย่าง ตลอดถึงคำพูด[๑]

สรุปแล้ว ภาษาที่ใช้พูดกันในมัชฌิมชนบท สมัยพระพุทธเจ้าทรงพระชนมายุอยู่ ก็คือภาษาอารยันหรืออริยกะ ซึ่งในสมัยนั้นอาจยังไม่มีชื่อเรียกกันโดยเฉพาะเป็นส่วนรวม แต่มีชื่อเรียกกันตามท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น ฝ่ายบาลีเรียกว่า "**เทสิย**" แปลว่า "**ภาษาท้องถิ่น**" และในฝ่ายสันสกฤตเรียกว่า "**ปรากฤต**" แปลว่า "**ภาษาเดิมหรือภาษาธรรมชาติ**" ตรงกันข้ามกับคำว่า "**สันสกฤต**" ซึ่งแปลว่า "**ภาษาที่ปรับปรุงแล้ว**"

ปัญหาข้อที่สามว่า *พระพุทธเจ้ารับสั่งภาษาอะไร ?* คำตอบก็คือ "โดยฐานะที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นชาวกบิลพัสดุ์ แห่งแคว้นสักกะ โดยพระกำเนิด ภาษาที่พระองค์รับสั่งในตอนแรก หรือที่เรียกว่า Mother tongue ก็ต้องเป็นภาษาอารยันสำเนียงกบิลพัสดุ์ หรือสำเนียงอารยันตอนเหนือ แต่ในฐานะที่พระองค์ทรงออกผนวชแสวงหาโพธิญาณ และได้ตรัสรู้ในแคว้นมคธ ทรงประดิษฐานศาสนธรรมของพระองค์ ในแคว้นมคธเป็นแห่งแรก ซึ่งทำให้สันนิษฐานได้ว่า ภาษาที่พระองค์ทรงใช้ในการประกาศศาสนาเป็นภาษาของชาวมคธ ซึ่งชาวมคธฟังรู้เรื่องได้ดี และในฐานะที่พระองค์ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงแตกฉานในปฏิสัมภิทา ๔ ซึ่งมีความ

๑. มีผู้สำรวจภาษาอังกฤษโบราณ กับสมัยปัจจุบันแล้ว พบความจริงว่า คำโบราณในภาษาอังกฤษหายไป ๘๕ % ในชั่วระยะ ๑๐๐๐ ปีเศษมานี้ และภาษาอังกฤษได้กลายจากลักษณะ "Synthetic" เป็น "analytic" ดู วิวัฒนาการภาษาอังกฤษ ของ นภา พงศ์พิพัฒน์ ในวารสาร "จันทรเกษม"

แตกฉานในนิรุกติศาสตร์รวมอยู่ด้วย พระองค์ย่อมทรงสามารถรับสั่งได้ทุกภาษา ดังปรากฏในเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาทั่วไปว่า ผู้ที่เข้าฟังธรรมของพระพุทธองค์นั้น มีชาติชั้นวรรณะต่างกัน และภาษาก็แตกต่างกัน แต่พระองค์ก็ทรงสามารถแสดงพระธรรมเทศนา ให้คนเหล่านั้นเข้าใจคำสอนของพระองค์ได้โดยไม่ต้องใช้ล่ามแปล

ปัญหาข้อสุดท้ายและสำคัญที่สุดในตอนนี้ก็คือ *พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาอะไรเป็นภาษาหลัก ในการประกาศศาสนาของพระองค์?* เพราะคำสอนของพระองค์เป็นดุจอนัคฆมณีอันมีค่าของโลก ควรแก่การบรรจุไว้ในที่แข็งแรงและปลอดภัย ภาษาที่ใช้เก็บรักษาคำสอนของพระองค์ท่านจึงควรเป็นภาษาที่มีแบบแผน มีกำลังพอที่จะรับและรักษาอรรถแห่งคำสอนของพระองค์ไว้ด้วยดี โดยมิให้เปลี่ยนแปรความหมายเป็นอย่างอื่นอันเป็นเหตุให้หลักธรรมคลาดเคลื่อนวิปริตผิดจากหลักเดิมที่ทรงให้ไว้ และยิ่งกว่านี้ ควรเป็นภาษาที่แพร่หลายเข้าใจกันได้ง่ายอีกด้วย จากหลักต่างๆ เหล่านี้แหละอาจารย์ผู้สืบต่อพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท หรือทักษิณนิกายจึงให้คำตอบปัญหาข้อนี้ว่า ภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงถือเป็นหลักในการประกาศศาสนาของพระองค์ คือภาษามคธหรือที่เรียกว่า "มาคธิกภาสา" ซึ่งเป็นภาษาที่พูดกันในแคว้นมคธสมัยนั้น ซึ่งสารานุกรมบริเตนนิก้าอันมีชื่อเสียงของอังกฤษได้รับรองมติข้อนี้และอธิบายไว้ว่า "*อินเดียในครั้งพุทธกาล มีภาษาที่ใช้พูดกันอยู่หลายภาษาอย่างจีนในเวลานี้ และพระพุทธเจ้าทรงเลือกเอาภาษาที่ใช้ในแคว้นมคธเป็นภาษาหลัก สำหรับประกาศศาสนาของพระองค์*"

การตอบปัญหาเช่นนี้ สำหรับคนทั่วไปย่อมได้ความแจ่มแจ้งพอแล้ว แต่สำหรับนักศึกษายังมีข้อแย้งที่จะถามได้อีกหลายอย่าง เช่น พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งภาษาสันสกฤตได้ไหม? ถ้าทรงรับสั่งภาษาสันสกฤตได้ ทำไมจึงไม่ทรงเลือกภาษาสันสกฤต ซึ่งเป็นภาษาเอกของชาวอารยันสมัยนั้น เป็นภาษาหลักสำหรับพระพุทธศาสนา ทำไมจึงทรงเลือกภาษามคธซึ่งเป็นภาษาชั้นรองแทน เดี๋ยวนี้คนในแคว้นมคธ (ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นพิหาร ซึ่งเปลี่ยนมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช) ยังคงพูดภาษามคธหรือไม่? และเหตุใดภาษามคธซึ่งใช้ในวัฒนธรรมฝ่ายบาลี จึงกลายเป็นภาษาตายในปัจจุบัน ดังนี้เป็นต้น การศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบระหว่างวรรณคดีสันสกฤต กับวรรณคดีบาลี จะช่วยให้คำตอบเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี

พระพุทธเจ้าทรงรู้ภาษาสันสกฤต หรือที่เรียกว่า "ฉันทส์" ในสมัยนั้นเป็นอย่างดี เพราะหลักฐานจากพระพุทธประวัติกล่าวไว้ว่า ในสมัยทรงพระเยาว์ พระองค์ทรงมีพระอาจารย์เป็นพราหมณ์ ชื่อ วิศวามิตร[๑] เมื่อเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ก็ได้เสด็จไปศึกษาลัทธิอยู่ในสำนักของดาบส ๒ ท่าน คือ อาฬารดาบส[๒] กาลามโคตร และ อุททกดาบส[๓] รามบุตร ซึ่งดาบสทั้งสองท่านนี้เป็นพราหมณ์ ผู้พูดภาษาพระเวท ซึ่งเป็นแม่ของภาษาสันสกฤต หลังจากตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงประกาศพระศาสนา ก็ได้ทรงสนทนาปราศรัยและทรงแสดงธรรมแก่พราหมณ์เป็นจำนวนไม่น้อย บางคราวพระองค์ทรงแสดงลัทธิของพราหมณ์

๑. จากปกรณ์ฝ่ายมหายานกล่าวไว้ ศัพท์รูปบาลีเป็น "เวสฺสามิตฺต"
๒. Dwight Goddard กล่าวว่าเป็นคณาจารย์ในลัทธิสางขยะ
๓. Dwight Goddard กล่าวว่าเป็นคณาจารย์ฝ่ายลัทธิไวเศษิกะ

ที่ลึกซึ้ง กว้างขวาง ยิ่งกว่าพราหมณ์ผู้มาฟังเสียอีก ศัพท์พระเวทจำนวนไม่น้อยที่ถูกนำมาใช้ในบาลี เช่น พฺรหฺม พฺราหฺมณ เกฏภ อิติหาส นิฆณฺฑุ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งศัพท์จำพวกที่เรียกในบาลีไวยากรณ์ว่า "มโนคณะ" และ "กติปยศัพท์" ซึ่งมีวิธีแจกวิภัตติตามรูปของภาษาพระเวท ทั้งนี้แม้จะไม่กล่าวถึงความแตกฉานในปฏิสัมภิทา ๔ ก็มีหลักฐานแสดงให้เห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงรู้ภาษาสันสกฤต รู้จักพระเวทดีทั้งอรรถและพยัญชนะ ดังคำสรรเสริญพระพุทธองค์ว่า "ทั้งไตรเพทวิชาการ ก็เชี่ยวชาญชำนาญหมด..." แต่เหตุที่พระองค์ไม่ทรงเลือกภาษาสันสกฤตเป็นภาษาหลักในการประกาศศาสนาของพระองค์นั้น เราอาจสันนิษฐานได้ตามสติปัญญาของสามัญชนเช่นเรา ๆ ซึ่งอาจถูกบ้างผิดบ้าง ดังนี้ :—

— เพราะภาษาสันสกฤตเป็นภาษาของวรรณะพราหมณ์ ซึ่งเป็นภาษาของคนชั้นสูง และส่วนมากคนในวรรณะนี้ได้รับการศึกษาดีกว่าวรรณะอื่น ๆ แต่มีจำนวนน้อยและอยู่ในวงแคบต่างจากภาษามคธและภาษาท้องถิ่นอื่น ๆ ซึ่งแพร่หลายทั่วไปทั้งในหมู่คนชั้นสูง ชั้นกลางและชั้นต่ำ และอีกอย่างหนึ่งภาษาพระเวทซึ่งเป็นแม่ของภาษาสันสกฤตนั้น พวกพราหมณ์หวงห้ามไม่ให้ชนในวรรณะที่ต่ำกว่าท่องหรือสวดพระเวท ซึ่งผิดจากพระพุทธประสงค์ที่จะให้คำสอนของพระองค์แพร่หลายเป็นที่รู้และเข้าใจปฏิบัติกันได้ทั่วไปแก่ชนทุกวรรณะ ด้วยเหตุนี้จึงไม่ทรงเลือกภาษาที่มีลักษณะแคบเช่นนั้น แต่ ทรงเลือก

ภาษามคธ[๑] ซึ่งเป็นภาษาของคนชั้นกลางแทน ดังมติของ ดร. สเตเด กล่าวไว้ในคำนิคมปทานุกรมบาลี—อังกฤษ ของสมาคมบาลีปกรณ์ ตอนหนึ่งว่า

"(เอฟ) จากคุณลักษณะหลายอย่างดังกล่าวแล้วในปทานุกรมบาลีอังกฤษเล่มนี้ เราอาจกล่าวด้วยความมั่นใจว่า บาลี คือภาษาธรรมชาติ นั่นคือ ภาษาของประชาชน"

— เพราะวรรณคดีของพระเวท ซึ่งเป็นที่มาของภาษาสันสกฤต มุ่งหนักไปในทางปลูกศรัทธา งมงาย ไร้เหตุผล ปกปิดไว้ด้วยความขลังความศักดิ์สิทธิ์ คนในวรรณะต่ำ เช่น แพศย์ ศูทร คนจัณฑาล แตะต้องไม่ได้ ซึ่งตรงกันข้ามกับบาลี ซึ่งมุ่งให้เกิดศรัทธากับปัญญาสมดุลย์กัน สรรเสริญเหตุผล เปิดเผย ตรองตามเห็นจริงได้ และคนทุกชั้นวรรณะเข้าถึงได้ จึงขัดกันอยู่ในตัว หากทรงนำภาษาสันสกฤตมาใช้เป็นหลักภาษาธรรมในทางพระพุทธศาสนา นอกจากคนจะเข้าถึงได้น้อยแล้ว อิทธิพลของวัฒนธรรมพระเวท ก็จะดึงดูดอรรถรสแห่งคำสอนอันชอบด้วยเหตุผลของพระพุทธองค์ให้เสื่อมค่าไปด้วย ข้อนี้มีหลักฐานจากบาลี จุลวรรค แห่งพระวินัยปิฎก ว่า "น **ฉนฺทโส** ภิกฺขเว พุทฺธวจนํ อาโรเปตพฺพํ โย อาโรเปยฺย อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส อนุชานามิ ภิกฺขเว **สกาย นิรุตฺติยา** พุทฺธวจนํ ปริยาปุณิตุํ" แปลว่า "ดูก่อนภิกษุ

๑. ตามมติของ เซอร์ มอเนียร์ วิลเลียมส์ กล่าวว่าภาษามคธและภาษาเศารเสนี เป็นภาษาของวรรณะกษัตริย์ ด้วยเหตุนี้ภาษามคธ น่าจะเป็นภาษาที่ใช้เป็นทางราชการในแคว้นโกศล แคว้นมคธ และแคว้นใกล้เคียงกันนั้น

ทั้งหลาย อันใคร ๆ ไม่พึงยกพระพุทธพจน์ขึ้น โดย **ฉันทส์** ภิกษุใดยกขึ้น เป็นอาบัติทุกกฏ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรา (ตถาคต) อนุญาตเพื่อเรียนพระพุทธพจน์ด้วย **ภาษาของตน**[๑] จากพระบาลีนี้มีปัญหาในการแปลอยู่ ๒ แห่ง คือ ฉนฺทโส กับ สกาย นิรุตฺติยา

คำว่า "**ฉนฺทโส**" ท่านพระพุทธโฆษาจารย์ ผู้รจนาอรรถกถาตอนนี้ ได้อธิบายไว้ดังนี้ "**ฉนฺทโส อาโรเปมาติ : เวทํ วิย สกฺกฏภาสาย วาจนมคฺคํ อาโรเปม**" แปลว่า ข้อว่า "เราจะยกขึ้นโดยฉันทส์ : คือเราจะยกขึ้นสู่ทางแห่งการสอนด้วยภาษาสันสกฤต ดุจพระเวท (ซึ่งใช้ภาษาสันสกฤต)"

ท่านโอลเดนเบอร์ก และ **ท่านรีส เดวิดส์** แปล "**ฉนฺทโส**" ว่า ได้แก่ภาษาพระเวท (Vedic dialect) และอ้างการใช้ศัพท์ "**ฉนฺทส**" ในตำราไวยากรณ์ของปาณินิเป็นหลักประกอบ จึงเป็นอันตรงกันทั้งมติของท่านพระพุทธโฆษาจารย์และมติอื่นที่นำมาอ้างนั้น ซึ่งเป็นเครื่องสนับสนุนความปรีชาสามารถของท่านพระพุทธโฆษาจารย์ได้เป็นอย่างดีว่า แม้ท่านทำอรรถกถา เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงมาแล้วเกือบ ๑๐๐๐ ปี แต่ก็ยังรู้ถึงความหมายของคำเก่า ๆ ที่บาลีนำมาจากพระเวทได้เป็นอย่างดี

ส่วนคำว่า "**สกาย นิรุตฺติยา**" นั้น ท่านพระพุทธโฆษาจารย์ได้อธิบายไว้ในอรรถกถาสมันตปาสาทิกา ว่า "**เอตฺถ สกาย นิรุตฺติยา นาม สมฺมาสมฺพุทฺเธน วุตฺตปฺปกาโร มาคธิโก โวหาโร**"

---

๑. แปลตามนัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแปลไว้และนำลงในเรื่อง "นิกาย"

แปลว่า ที่ชื่อว่า "**ภาษาของตน**" ในพระบาลีว่า "**สกาย นิรุตฺติยา พุทฺธวจนํ ปริยาปุณิตุํ**" นี้ ได้แก่ โวหารของชาวมคธ มีประการดังพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัส ดังนั้น ประโยคบาลีว่า "**อนุชานามิ ภิกฺขเว สกาย นิรุตฺติยา พุทฺธวจนํ ปริยาปุณิตุํ**" ท่านพระพุทธโฆษาจารย์จึงสอนให้แปลว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรา (*ตถาคต*) อนุญาตให้เรียนพระพุทธพจน์ด้วยภาษาของพระองค์ (*คือภาษาที่พระองค์ตรัส ได้แก่ภาษามคธ*)" การยืนยันว่าภาษามคธ คือภาษาที่พระพุทธเจ้าตรัสนั้น ท่านพระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวไว้ในหนังสือวิสุทธิมรรค ตอนว่าด้วยนิรุตติปฏิสัมภิทา ในปฏิสัมภิทา ๔ อย่าง ดังนี้ "**เทสภาสา นาม เอกสตโวหารกุสลตา, วิเสเสน ปน มาคธิเก โกสลฺลํ**" แปลว่า "ความฉลาดในโวหาร (*ภาษา*) ๑๐๑ ภาษา ชื่อว่ารอบรู้ภาษาต่างประเทศ แต่มีความรู้ในภาษามคธเป็นพิเศษ" แต่อาจารย์ฝ่ายอุตตรนิกายหรือมหายานไม่เห็นพ้องด้วย โดยตีความหมายว่า คำว่า "**ฉนฺทโส**" ไม่ได้หมายถึงภาษาสันสกฤต แต่หมายถึงวิธีประพันธ์ของภาษา การอ่าน การสวด ตามกฎเกณฑ์ที่วางไว้ในคัมภีร์พระเวท คำว่า "**ฉนฺท**" แปลได้หลายนัยที่เป็นปุงลิงค์[๑] (*แจกตามแบบ ปุริสศัพท์*) แปลว่า ตัณหา, ความพอใจ, ความประสงค์, ความมุ่งหมาย, อัธยาศัย ที่เป็นนปุงสกลิงค์[๒] (*แจกตาม*

---

๑. อภิธานัปปทีปิกา–สูจิ คาถาที่ ๗๖๖ แสดงรูปของ "ฉนฺท" ที่เป็นปุงลิงค์ไว้ดังนี้

"อชฺฌาสโย อธิปฺปาโย อาสโย อาภิสนฺธิ จ
ภาโว 'ธิมุตฺติ ฉนฺโท'ถ โทโส อาทีนโว ภเว

๒. ในอภิธานัปปทีปิกา–สูจิ คาถาที่ ๔๑๗ แสดงรูป "ฉนฺท" ที่เป็นนปุงสกลิงค์ แจกแบบ "กุล" ไว้ดังนี้

"คายตฺติปมุขํ ฉนฺทํ จตุวีสกฺขรํ ตุ ยํ
เวทานมาทิภูตํ สา สาวิตฺตีตฺถิปทํ สิยา"

ซึ่งเป็นคำอธิบายพระพุทธพจน์ที่ตรัสแก่ เกณิยชฎิล ว่า

"อคฺคิหุตฺตํ มุขา ยญฺญา สาวิตฺติ ฉนฺทโส มุขํ"

แบบ กุล และแบบมโนคณะ) แปลได้ ๒ นัย คือ **ฉันทศาสตร์** ได้แก่ ตำราฉันท์ คำฉันท์ และแปลว่าพระเวท คือ ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท และอถรรพเวท

ส่วนคำว่า "**สกาย นิรุตฺติยา**" นั้น แปลว่า "**ด้วยภาษาของตน**" คือหมายความว่า ตนพูดภาษาใด ก็แปลพระพุทธพจน์มาเป็นภาษาของตน เพื่อศึกษาเล่าเรียนกันได้ โดยไม่จำกัดว่าจะต้องใช้ภาษามคธเพียงภาษาเดียว ด้วยเหตุนี้ ฝ่ายอุตตรนิกายจึงใช้ภาษาสันสกฤตและภาษาอื่น ๆ เป็นภาษาธรรมได้ ซึ่งก็ดีไปอย่างหนึ่งที่มีความคล่องตัว ไม่ติดขัดในเรื่องภาษากลางของธรรม แต่ก็ไม่ดีไปอย่างหนึ่ง คือ ความหมายของธรรมอาจคลาดเคลื่อนจากความหมายเดิมไปมาก ดังที่เห็นกันอยู่ในขณะนี้

ด้วยคำว่า "**ฉนฺทส**" และ "**สกาย นิรุตฺติยา**" ที่ยกมาแสดงนี้ ย่อมเป็นตัวอย่างให้นักศึกษาเห็นได้แล้วว่า การศึกษาบาลีนั้นถ้ายิ่งมีความรู้ลึกถึงลัทธิพระเวท และความหมายของศัพท์ที่ใช้ในพระเวทและบาลีนำมาใช้ ก็ยิ่งทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาแจ่มแจ้งเป็นที่เข้าใจ สามารถตัดสินข้อถูกผิดได้ดียิ่งขึ้นในเมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับศัพท์หรือลัทธิพระเวท และทำให้ได้คิดมากยิ่งขึ้นว่า การศึกษาวรรณคดีบาลีนั้น ความรู้ความสามารถในการตีความหมายของคำแต่ละศัพท์ มีความสำคัญอยู่ไม่น้อย เพราะการตีความหมายผิดกัน ย่อมทำให้เกิดความคิดเห็นผิดกันขึ้น ต่างฝ่าย

พระวินัยปิฎก จุลลวรรค หน้า ๖๖๕–๖๗๐ เท่าที่แปลไว้นี้แปลจากบาลี โดยมิได้ตัดตอนเลยเพื่อจะได้เป็นหลักประกอบการพิจารณาความหมายของคำว่า "ฉนฺทโส" กับ คำว่า " สกาย นิรุตฺติยา "

ต่างก็โทษกันว่าเป็นมิจฉาทิฐิ ทำให้เกิดการดูถูกดูหมิ่นกันขึ้น การศึกษาหลักภาษาและวรรณคดีให้กว้างขวางออกไป จะช่วยแก้ข้อบกพร่องที่ร้ายแรงนี้ได้ดีทางหนึ่ง

อี. เจ. โธมัส (E. J. Thomas) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ "The life of Buddha" อธิบายความตอนนี้ว่า "**นิรุกติ**" ได้แก่ภาษาไวยากรณ์หรือคำร้อยแก้ว ส่วนคำว่า "**ฉนฺทส**" หมายถึงภาษาร้อยกรอง หรือคำฉันท์ แต่ **ศาสตราจารย์ วินเทอร์นิทซ์** ไม่เห็นพ้องด้วย เพราะค้านต่อหลักความจริงที่ว่า พระไตรปิฎกที่เป็นบาลีมีทั้งเป็นคำร้อยแก้วและคำฉันท์ ถ้าถือเอาใจความเพียงว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงเห็นด้วยกับภิกษุ ๒ รูปผู้เคยเป็นพราหมณ์สวดพระเวทมาก่อน ที่ได้เสนอขอให้ยกพระพุทธพจน์ขึ้นเป็นคำสวด คำฉันท์ดุจพระเวท แต่ทรงอนุญาตให้เรียนพระพุทธพจน์ได้ด้วยภาษาของตน ก็จะได้ความต้องกันกับเรื่องที่มีมาในพระวินัยว่า

"ก็โดยสมัยนั้น ภิกษุผู้เป็นพี่น้องกันสองรูป ชื่อ เมฏฐฐะ และโกกุฏฐะ[๑] เป็นชาติพราหมณ์ มีวาจาดี มีเสียงเพราะ[๒] ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายอภิวาทแล้วนั่งลง ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุทั้งหลายที่มาบวช ต่างชื่อต่างโคตร ต่างชาติ ต่างตระกูลกัน ภิกษุเหล่านั้นย่อมประทุษร้ายพระพุทธ-พจน์ด้วยภาษาของตน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์ทั้งสองจะยกพระพุทธพจน์ขึ้นโดย ฉันทส์" พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตำหนิว่า "ไฉนเล่า ท่านผู้เป็นโมฆบุรุษจึงกล่าวอย่างนี้ว่า 'ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์จะยกพระพุทธพจน์ขึ้นโดย

---

๑. ฉบับยุโรปและฉบับพม่า เป็น ยเมฬ กับ เกกุล

๒. เข้าใจว่าเป็นพราหมณ์พวก อุรทคา ผู้ทำหน้าที่สวดพระเวทสืบลำดับกันมา

ฉันทส์' แน่ะท่านโมฆบุรุษ ข้อนี้ไม่เป็นไปเพื่อยังผู้ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือเพื่อยังผู้เลื่อมใสแล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้น ฯลฯ" ครั้นทรงตำหนิฉะนี้แล้ว จึงทรงเรียกภิกษุมาประชุมกันแสดงธรรมิกถาว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระพุทธพจน์อันใคร ๆ ไม่พึงยกขึ้นโดยฉันทส์ ภิกษุใดยกขึ้น เป็นอาบัติทุกกฎ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรา *(ตถาคต)* อนุญาตเพื่อเรียนพระพุทธพจน์ด้วยภาษาของตน"

สรุปความตามที่ได้อธิบายมานี้ คำว่า "ฉนฺท" ได้ความหมายตามหลักภาษาเป็น ๓ นัย คือ :—

— *คำว่า* **"ฉนฺท"** *เป็น* **"ปุงลิงค์"** *หมายถึง ตัณหา เช่น คำว่า "กามฉนฺโท" "ความพอใจในกาม" หมายถึงความพอใจ เช่น "ฉนฺโท" เท่ากับ "ความพอใจ" และหมายถึงคำฉันท์*[๑] *ก็ได้ เช่น ในอภิธานัปปทีปิกา คาถาที่ ๙๔๕ ว่า*

"ฉนฺโท วเส อธิปฺปาเย เวเทจฺฉานุฏฺฐุภาทีสุ"

— *คำว่า* **"ฉนฺท"** *เป็น* **"นปุงสกลิงค์"** *แจกแบบ "กุล" หมายถึง "คำฉันท์"*

— *คำว่า* **"ฉนฺทส"** *เป็น* **"นปุงสกลิงค์"** *แจกแบบมโนคณะ หมายถึง "พระเวท"*

สำหรับคาถาที่ใช้กันในรูปคำฉันท์นั้นมีอยู่ ๒ แบบ คือ รูปคาถา และ คีตคาถา รูปคาถานั้นใช้สำหรับสวดสรภัญญะได้ เป็นลักษณะของ

---

๑. ในบาลี สคาถวรรค สังยุตตนิกาย มีบาลีแสดงการแจกวิภัตติของ "ฉนฺท" ซึ่งแปลว่า "คำฉันท์" เป็น "ฉนฺโท" ดังนี้ :—

"ฉนฺโท นิทานํ คาถานํ อกฺขรา เตสํ วิญฺชนํ
นามนิสฺสิตา คาถา กวิ คาถานมาสโย"

คำฉันท์ที่พระพุทธศาสนาใช้ ส่วนคีตคาถานั้นใช้สำหรับนาฏยศิลป์ เช่น บทขับ เพลงขับร้องต่างๆ ซึ่งใช้ประกอบบทละคร ซึ่งขัดต่อหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งห้ามไว้ด้วยศีลข้อที่ ๗ (ในศีล ๘) ว่า "**นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสน – มาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสนฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ ฯ**"

๔.๔ ในทัศนะที่ถือว่า บาลีเป็นภาษานั้น ก็มีเหตุน่าคิดว่า ทำไมจึงกลายมาเป็นเช่นนี้ และก็มีคนเข้าใจกันอย่างนี้เป็นจำนวนไม่น้อย เมื่อเราค้นคว้าเหตุแวดล้อมที่จะนำมาสันนิษฐาน ก็จะได้เหตุที่พอจะทักท้วงเอาได้ดังนี้ :—

— เนื่องด้วยหลักภาษาและถ้อยคำสำนวนของวัฒนธรรมบาลี ซึ่งกล่าวกันในทางตำนานว่าเป็นภาษามาคธี หรือ ภาษาของชาวมคธ สมัยเมื่อพระพุทธเจ้าทรงพระชนมายุอยู่นั้น มีส่วนแตกต่างจากภาษามาคธีที่ใช้พูดกันในปัจจุบัน เพราะระยะที่ผ่านมานานถึง ๒๕๐๐ ปีเศษ ทำให้ภาษามคธีที่ใช้ในวัฒนธรรมบาลีกลายเป็นภาษาโบราณไป ดังที่ศาสตราจารย์วิลเฮล์มไกเก้อร์กล่าวไว้ในหนังสือวรรณคดีและภาษาบาลี ซึ่งท่านได้รจนาไว้ว่า " บาลีใช้ภาษาปรากฤตโบราณ สำนวนอินเดียสมัยกลาง ซึ่งมีลักษณะบางอย่างแตกต่างจากภาษาอินเดียสมัยโบราณ" ด้วยเหตุนี้แหละ การจะถือว่าบาลีใช้ภาษามาคธีก็ไม่ถนัดนัก จึงเรียกชื่อเสียใหม่ว่า " ภาษาบาลี " เพื่อตัดปัญหายุ่งยากในการที่จะนำไปเปรียบเทียบกับภาษามาคธีสมัยใหม่

— เนื่องด้วยพระพุทธเจ้า เมื่อทรงเลือกใช้ภาษา "สุทธมาคธี" เป็นภาษาหลักในการประกาศศาสนาของพระองค์ ให้เข้าถึงคนทุกชั้นวรรณะก็ได้ทรงปรับปรุงแก้ไขภาษาสุทธมาคธี ซึ่งในชั้นเดิม ก็เป็นภาษาปรากฤตให้ดีขึ้นด้วย ดังคำของ หลวงวิจิตรวาทการ อ้างคำอธิบายของ โรเบิต ซีซ่าร์ ชิลเดอร์ ว่า "ภาษามาคธีนี้ในชั้นเดิมก็ไม่ใช่ภาษาดีอะไร เพิ่งมาดีขึ้นในสมัยพระพุทธเจ้า คือ พระพุทธเจ้าเองทรงทำให้ดีขึ้น เช่นเดียวกับที่พระมหะหมัดทำภาษาอาหรับให้ดีขึ้น หรือคานเตทำภาษาอิตาเลียนให้งดงามไพเราะขึ้นฉะนั้น เมื่อภาษามาคธีเป็นภาษาที่ดี และไพเราะขึ้นโดยอานุภาพของพระพุทธเจ้าแล้ว ภาษามาคธีก็มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "บาลี" ซึ่งแปลว่า "เป็นแบบแผน" และได้กล่าวเสริมต่อไปว่า "คำอธิบายของเขา (*ชิลเดอร์*) ไม่เลวเลย และเขาอ้างเหตุต่อไปว่า ถ้าพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงประกาศศาสนา ด้วยภาษาบาลีจริงแล้วไฉนเล่าภาษาบาลีจึงกลายเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่นับถือของพุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ ข้ออ้างของเขาข้อนี้ก็น่าฟังมาก เพราะว่าไม่ว่าชาติใดที่นับถือพระพุทธศาสนาแล้ว เขาจะต้องนับถือภาษาบาลีด้วยเสมอ รวมใจความว่า ความเห็นของข้าพเจ้าเวลานี้ ค่อนข้างเชื่อว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสด้วยภาษาที่เราเรียกกันอยู่ในบัดนี้ว่า "ภาษาบาลี"

หลักฐานอ้างอิงจากหนังสือสัททนีติกล่าวว่า ตำราไวยากรณ์ของบาลีนั้นมีมาแล้วตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมายุอยู่ พระมหากัจจานะ สาวกรูปหนึ่งของพระพุทธเจ้าได้แต่งตำราไวยากรณ์ฝ่ายบาลีไว้ แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ต้นฉบับหายสูญไป ด้วยเหตุนี้แหละ ภาษาที่ใช้ในวัฒนธรรมบาลี จึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "ตันติภาษา" เพราะมีไวยากรณ์เป็นแบบแผน และมีการปรับปรุงให้ดีกว่าเดิม

— เนื่องด้วยสาระัตถะแห่งคำสอนของพระพุทธศาสนามีค่าสูงยิ่ง ไม่มีภาษาใด ๆ จะรับรองหรือหุ้มห่อได้หมดสิ้น ทั้งลึกซึ้งกว้างขวาง ประณีต สุขุม พ้นวิสัยของตักกศาสตร์ จึงทำให้นักศึกษาค้นคว้านึกเพียงสาระอันสำคัญนั้น และเรียกรวมกันไปว่า "บาลี" แทนที่จะเอ่ยเรียกภาษาที่ห่อหุ้มบาลีไว้นั้น

— เนื่องด้วยคำสอนของพระพุทธศาสนา ได้เผยแผ่แพร่หลายกว้างขวางออกไปอย่างไพศาล และประสมประเสกับวัฒนธรรมทางภาษาในชนบทต่าง ๆ ทำให้เกิดคำใหม่ ๆ ขึ้น การออกเสียงก็ผิดเพี้ยนไปตามท้องถิ่นนั้น ๆ ดังหลักฐานที่นักค้นคว้าในสายวิชาการนี้พบว่า ภาษาที่ใช้ในวัฒนธรรมบาลีเป็นภาษาผสมมีลักษณะคล้ายภาษาหลายท้องถิ่นด้วยกัน เช่น ภาษาที่พูดกันแถบตักกสิลา (*ไรวัลปิณฑิ*), มาลวะ, เดกกัน (*ทักษิณาบถ*), อวันตี (*อุชเชนี*) และกาลิงคราษฎร์ ด้วยการเปลี่ยนแปลงทางภาษาเช่นนี้ก็เป็นมูลเหตุอีกอย่างหนึ่ง ที่ควรจัดบาลีเป็นภาษาพิเศษขึ้นมา เพื่อให้เห็นความแตกต่างจากภาษามาคธีเดิมที่มิได้มีการวิวัฒนาการเช่นนี้

— เนื่องด้วยภาษามาคธีในสายบาลี ซึ่งเป็นอยู่ในปัจจุบันคงเหลืออยู่เพียงภาษาหนังสือเท่านั้น ส่วนภาษาพูดนั้นเกือบไม่มีมนุษย์พวกไหนเผ่าไหนใช้พูดกัน นอกจากนักศึกษาค้นคว้าพระพุทธ-ศาสนาฝ่ายทักษิณนิกาย ซึ่งมีอยู่ในลังกา พม่า ไทย เขมร และลาวเท่านั้น และมีพูดกันได้เป็นส่วนน้อย เพราะผู้ศึกษาส่วนมากศึกษากันเฉพาะภาษาหนังสือเท่านั้น ไม่หัดพูดด้วย เช่นพระภิกษุสามเณรในประเทศไทยที่เรียนบาลี เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ อีกประการหนึ่งที่ควรกำหนดเรียนภาษามาคธีในสายนี้ว่า "ภาษาบาลี" เพื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างจากภาษามาคธีที่ยังมีพูดกันอยู่ในอินเดียปัจจุบันนี้

๔.๕ การที่ภาษาบาลีเป็นภาษาตายในด้านภาษาพูด แต่ยังเป็นภาษาเป็น ในด้านภาษาหนังสือนี้ มีทั้งส่วนดีและไม่ดี ซึ่งอาจพิจารณาได้ทั้งสองทาง ในส่วนดีนั้นคือคงสารัตถะแห่งคำสอนของพระพุทธเจ้า และพระสาวกของพระองค์ไว้ให้อยู่ในสภาพเดิม ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะของภาษาที่เปลี่ยนแปลงอยู่โดยลำดับ ดังเช่นภาษาเป็นที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย ๆ ซึ่งเห็นกันอยู่ขณะนี้ ด้วยเหตุนี้ภาษาบาลีจึงเป็นเหมือนภาษาที่เหมาะแก่การใช้ในการทำสัญญา คือคงความหมายไว้แน่นอนไม่ดิ้นส่ายไปอย่างโน้นบ้างอย่างนี้บ้าง ซึ่งต้องให้คำจำกัดความและตีความหมายกันอยู่บ่อย ๆ ในเมื่อเกิดปัญหาทางภาษาขึ้น การเป็นภาษาตายเช่นนี้ ทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ขึ้น ดังเช่นคำบาลีที่นำมาอ้างเป็นหลักฐาน ในส่วนที่ไม่ดีนั้น ก็คือบีบรัดคำสอนไว้เหมือนขอบสระบีดกั้นน้ำไว้ไม่ให้ไหลไปฉะนั้น หากไม่มีน้ำฝนหรือน้ำจากที่อื่นมาเพิ่มพูน ก็มีแต่จะงวดแห้งขอดลงไปทุกวัน

ถิ่นฐานกาลเกิดของบาลี

๔.๖ เราทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า ภาษาที่หุ้มห่อและเป็นสื่อสารของบาลีและวัฒนธรรมสายบาลีนั้น คือภาษามาคธีหรือภาษาของชาวมคธ ได้แก่ภาษาที่ใช้พูดกันในแคว้นมคธและแคว้นโกศล สมัยเมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมายุอยู่ นักไวยากรณ์ฝ่ายบาลีได้แบ่งภาษามาคธีไว้ ๒ ประเภท คือ สุทธมาคธี อย่างหนึ่ง และ เทสิยา อย่างหนึ่ง นักไวยากรณ์ฝ่ายสันสกฤตได้กล่าวภาษามาคธีอีกประเภทหนึ่ง คือ อรรธมาคธี และอธิบายว่าได้แก่ภาษามคธที่ใช้กันในศาสนาเชน นอกจากนี้ฝรั่งบางคนยังกล่าวว่ามีภาษามาคธีโบราณ (Old magadhi) อีกด้วย และว่าภาษามคธโบราณนี้แหละคือภาษาที่ใช้ในบาลี พระพุทธโฆษาจารย์ได้เรียกชื่อภาษามาคธีที่ใช้ในบาลีต่างออกไปอีก๒ชื่อ คือ "มูลภาษา" กับ "ตันติภาษา" ซึ่งจะได้ถือเป็นร่องรอยค้นหาต้นตอ ถิ่นฐาน และกาลเกิดของภาษาที่ใช้ในบาลีต่อไป

๔.๖.๑ ในร่องรอยที่เรียกภาษาที่ใช้ในบาลีว่า "มูลภาษา" นั้น ในปกรณ์พิเศษชื่อวิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ได้อธิบายไว้ในตอนนิรุตติปฏิสัมภิทา คือความแตกฉานในนิรุกติศาสตร์ อันเป็นองค์คุณอย่างหนึ่งของพระอรหันต์ผู้ได้ปฏิสัมภิทา ๔ ว่า "ได้แก่ความรู้แตกฉานในภาษามคธ **อันเป็นมูลภาษาของสัตว์ทั้งปวง** เป็นภาษาที่รู้กันว่า **ภาษาธรรม เป็นภาษามีสภาวะ**" และได้ให้ตัวอย่างภาษาที่มีสภาวะไว้ดังนี้ "เมื่อได้ยินคำพูดว่า "ผสฺโส เวทนา" ก็รู้ได้ว่า นี่เป็นสภาวนิรุกติ และเมื่อได้ยินคำพูดว่า "ผสฺสา เวทโน" ก็รู้ได้ว่า นี่ไม่ใช่สภาวนิรุกติ"

หลักฐานที่ถือว่าบาลีเป็นมูลภาษานั้น เท่าที่ได้จากแห่งนี้ดูเหมือนจะเก่าแก่กว่าแห่งอื่น ๆ อาจเป็นความเข้าใจของพระโบราณาจารย์รุ่นก่อนพระพุทธโฆษาจารย์ก็ได้ แต่ยังหาหลักฐานอ้างอิงที่เก่ากว่านี้ไม่ได้ เกจิอาจารย์บางท่านได้ให้อรรถาธิบายคำว่า "**มูลภาษา**" เลยเถิดไปถึงว่าเป็นภาษาดั้งเดิมของสัตว์ทุกประเภทรวมทั้งมนุษย์ด้วย และเชื่อว่า หากจับคนหรือสัตว์ตั้งแต่ยังพูดไม่ได้ไปขังไว้ในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง โดยไม่ให้ติดต่อกับคนหรือสัตว์อื่น ๆ เลย เมื่อคนหรือสัตว์นั้นพูดได้ จะพูดออกมาเป็นภาษานี้ ดูออกจะคลุมเครือและเกินความจริงไปบ้าง และไม่มีทางพิสูจน์ได้ ในหนังสือสัททนีติ มีกล่าวไว้ในคำนำว่า "เป็นภาษาดั้งเดิมตั้งแต่ปฐมกัลป์ พระพุทธเจ้าและพระพรหมทั้งหลายย่อมพูดภาษานี้" ในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ของไทย ก็มีคาถาเกริ่นว่า

"ยญฺจ โลกหิตํ สตฺถํ ธมฺมสตฺถนฺติ ปากฏํ
ภาสิตํ มนุสาเรน **มูลภาสาย** อาทิโต
ปรมฺปราภตํทานิ รามญฺเญสุ ปติฏฺฐิตํ
รามญฺญสฺส จ ภาสาย ทุคฺคาหฺหํ ปุริเสนิธ
ตสฺมา ตํ สามภาสาย รจยิสฺสนฺตํ สุณาถ เม"

ท่านแปลกันไว้ว่า : "วิชา (**สตฺถํ**) อันเกื้อกูลแก่โลกนี้ ปรากฏชื่อว่า "ธรรมศาสตร์" ในชั้นเดิมพระมนุสาราจารย์ กล่าวไว้ด้วย **มูลภาษา** ต่อมาได้มาตั้งอยู่ในรามัญประเทศ แต่เป็นภาษายากแก่ผู้ใช้ ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงได้รจนาออกมาเป็นสยามภาษา ขอจงฟังข้าพเจ้าเถิด"

คำว่า "**มูลภาษา**" นั้น ท่านพระโบราณาจารย์ได้อธิบายกันต่อ ๆ มาว่าได้แก่ภาษามคธ ซึ่งหลักฐานนี้ใหม่กว่าในวิสุทธิมรรคปกรณ์พิเศษทั้งสองแห่ง หากเชื่อตามนี้ปัญหาก็เกิดขึ้นว่า ในตอนนั้นพระพุทธเจ้า (*องค์ก่อน ๆ พระพุทธเจ้าของเรา*) และพระพรหมตลอดจนถึงพระมนุสาราจารย์ ท่านอยู่ตอนส่วนไหนของโลก และมนุษย์ที่รู้ภาษาดั้งเดิมนี้เป็นมนุษย์พวกไหน สำหรับนักศึกษาปัจจุบัน ส่วนมากเข้าใจกันว่าเป็นเรื่องของการพยายามอ้างถึงความเก่าแก่ของภาษา ดังเช่นพราหมณ์ ยิว และอิสลามบางคนพยายามอ้างว่า ตัวหนังสือของพวกเขานั้น พระเจ้าของเขาประทานมาให้จากสวรรค์ หากตีความหมาย "**มูลภาษา**" เป็นเพียงภาษาดั้งเดิมของชาวอารยันที่สืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยยังอยู่ในย่านกลางของทวีปเอเซียดังที่ **ศาสตราจารย์ เซอร์ มอเนียร์ วิลเลี่ยมส์** กล่าวไว้ในคำนำปทานุกรมสันสกฤต—อังกฤษ ซึ่งท่านรวบรวมและเรียบเรียงขึ้นไว้ว่า ตามความเห็นของนักค้นคว้าชาวเยอรมันหลายคนกล่าวว่า ถิ่นฐานดั้งเดิมของพวกอารยันอยู่ตอนใต้รัสเซีย มีบางคนแย้งว่าอยู่ทางยุโรปตอนเหนือ แต่ส่วนมากมีความเห็นลงรอยกันในความเห็นเก่าแก่ที่ว่า อยู่ในบริเวณย่านกลางของเอเซีย ซึ่งอาจจะเป็นเขตของบักเตรีย (*พัลขะ*) และซอกเดียน์ในปัจจุบัน และอาจเป็นศูนย์การอพยพครั้งที่สองก็ได้ ข้าพเจ้าเอง (*เซอร์มอเนียร์ วิลเลียมส์*) เชื่ออย่างแน่นอนว่า ครั้งหนึ่ง พัลขะเคยเป็นถิ่นฐานเก่าแก่ของอารยธรรมอารยัน เพราะยังมีสิ่งสลักหักพังเหลือซากให้เห็นปรากฏอยู่เป็นระยะทางยาวถึง ๒๐ ไมล์ ถ้าถือว่าเป็นมูลภาษาของพวกอารยันในสมัยนี้ ภาษาที่ใช้สำหรับบาลีก็มีอายุเก่าแก่และเป็นแม่ของภาษาอินโด-อารยันอีกด้วย แต่ก็ไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์ได้ว่าภาษาที่ใช้ในบาลี

มีความเก่าแก่ถึงขั้นนี้ ต่อมาพวกอารยันสายหนึ่งหรือหลายสายได้อพยพเข้าไปตั้งตัวอยู่แถบลุ่มแม่น้ำสินธุ ดังที่หลวงวิจิตรวาทการได้กล่าวไว้แล้วในหนังสือประวัติศาสตร์สากล เล่ม ๒ หากถือว่าเป็นมูลภาษาของพวกอารยันที่มาตั้งหลักฐานในดินแดนภารตวรรษตอนต้นนี้ ภาษาที่ใช้เขียนบาลีก็เป็นแม่ของภาษาอินโด–อารยันสมัยพระเวท ต่อมาพวกอารยันได้แผ่อาณาเขตขยายออกมาถึงถิ่นที่เรียกว่ามัธยมประเทศ คือในลุ่มแม่น้ำคงคาและแม่น้ำพรหมบุตร จนถึงสมัยพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้น หากเชื่อว่าบาลีเป็นมูลภาษาดั้งเดิมของพวกอารยันทั้งหมดในมัธยมประเทศ (*บาลีมัชฌิมชนบท*) ภาษาบาลีก็เป็นแม่ของภาษาอินโด–อารยันสมัยกลาง ซึ่งในสมัยนั้นคงยังไม่ได้แยกเรียกชื่อเป็นภาษานั้นภาษานี้ ศาสตราจารย์วิลเฮล์ม ไกเก้อร์ กล่าวว่า "บาลีเป็นภาษาปรากฤตโบราณสมัยกลาง"[๑] เป็นที่รับรองความข้อนี้ ซึ่งมีหลักฐานที่ชวนให้สันนิษฐานเช่นนี้ก็คือ บาลีมีลักษณะเหมือนภาษาอารยันในท้องถิ่นอื่น ๆ หลายแห่ง ซึ่งทำให้ผู้ค้นคว้าหาถิ่นฐานของภาษาบาลีเข้าใจกันไปต่าง ๆ นานา ว่าบาลีเป็นภาษามาจากภาษาอารยันในถิ่นโน้นบ้างถิ่นนี้บ้าง ไม่ตรงกันทีเดียว และถิ่นที่อ้างนั้นบางแห่งก็อยู่ห่างไกลกัน ชวนให้คิดว่าภาษาอารยันในถิ่นนั้นๆ อาจมาจากภาษาบาลีก็ได้ เพราะปัญหาน่าคิดที่ติดตามมาอีกเป็นลำดับต่อไปก็คือ สมัยพุทธกาล ภาษาสันสกฤตมีชื่อเรียกตัวเองอย่างนี้แล้วหรือยัง เพราะในวรรณคดีบาลีชั้นต้นมีกล่าวถึงเพียงภาษาพระเวท หรือฉันทส์เท่านั้น ไม่มีกล่าวถึงชื่อว่า "สันสกฤต" เลย และคำว่าบาลีที่เรียกภาษาสันสกฤตว่า "สกฺกฏภาสา" ก็มีกล่าวในตอนอรรถกถาเท่านั้น ซึ่งเกิดขึ้นภายหลัง

---

๑. ดูคำชี้แจงใน "วรรณคดีบาลีและภาษา" ของ วิลเฮล์ม ไกเก้อร์ หน้า ๑ ข้อ ๑

บาลีในพระไตรปิฎกอย่างน้อย ๆ ก็ในราว ๔–๕ ศตวรรษหลังพุทธกาล ด้วยเหตุนี้ภาษาสันสกฤตน่าจะมีขึ้นภายหลังพระไตรปิฎก คือเกิดขึ้นเมื่ออาจารย์ ปาณินี[๑] แต่งไวยากรณ์สันสกฤตแล้ว และเรียกชื่อภาษาที่ปรับปรุงใหม่นี้ว่า "สันสกฤต" ซึ่งชื่อก็บ่งอยู่ในตัวแล้ว เมื่อมีภาษาสันสกฤตแล้วก็เรียกภาษาอารยันอื่น ๆ ที่ยังไม่มีไวยากรณ์ว่า "ปรากฤต" แปลว่า "ภาษาเดิม" หรือ "ภาษาที่ยังไม่ได้ปรับปรุงให้ดีขึ้น (*ด้วยไวยากรณ์*)" และการที่นักปราชญ์ฮินดูบางท่านอ้างว่า "สันสกฤตเป็นมูลภาษาของภาษาปรากฤต"[๒] นั้น ก็ไม่น่าจะเป็นไปได้โดยเหตุผลดังกล่าวแล้ว หรือบางคนกล่าวว่า "บาลีแยกออกจากสันสกฤต" ก็ขัด

๑. นักปราชญ์ของศาสนาพราหมณ์ผู้นี้เป็นชาวเมืองศาลาตุละ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือใกล้อัตตอค (Attock) และเปษวาร์ (Peshwar) แคว้นคันธาระ มารดาชื่อ ทักษี (Dakshi) และเป็นหลานปู่ของ เทวละ (Devala) เซอร์ มอเนียร์ วิลเลียมส์ กล่าวว่ามีชีวิตอยู่ในราว ๔๐๐ ปี ก่อนคริสตศักราช นักประวัติศาสตร์ธิเบตกล่าวว่า ปาณินี กับ วรรุจิ นักไวยากรณ์ผู้มีชื่อเสียงอีกคนหนึ่ง มีชีวิตอยู่ในราวแผ่นดินวงศ์นันทะ ประมาณ พ.ศ. ๑๔๐–๑๖๒ ปาณินิได้แต่งหนังสือชื่อ อัษฎาธยายี และเชื่อกันว่าเป็นผู้แต่งหนังสืออื่น ๆ อีกหลายเล่ม เช่น ธาตุ–ปาฐ, คณ–ปาฐ, ลิงคานุศาสน, และ ศิกฺษา อันเป็นต้นตำรับของตำราไวยากรณ์สันสกฤตที่เรียกว่า "ปาณินิ" ซึ่งมีผู้ร่วมแรงแต่งต่ออีก ๒ ท่าน คือ กาตยายน และ ปตัญชลิ ท่านอรุคโฆฑ สีลานันทะ กล่าวไว้ในคำนำคัมภีร์มหาสัททนีติ ฉบับสิหลว่า "สามมหาฤษีนี้เชื่อกันทั่ว ๆ ไปว่า ทรงความดีเด่นอยู่ในระหว่างศตวรรษที่ ๔ ที่ ๓ และที่ ๒ ก่อนพระพุทธศักราชโดยลำดับ

สมณะเหี้ยนจัง (พระถังซัมจั๋ง) ได้กล่าวไว้ในบันทึกการเดินทางไปสืบศาสนาของท่าน (ซิยู่กี่) เมื่อราว พ.ศ. ๑๑๗๒ กล่าวถึงคัมภีร์ไวยากรณ์ของปาณินิว่า "ในต้นอันตรกัปป์ ท้าวมหาพรหมได้ประกาศคัมภีร์นี้ไว้ล้านโศลก ต่อมาจึงรรตสิทธิกัปป์ ท้าวศักรินทรเทวราชได้ย่อลงมาเหลือแสนโศลก ภายหลังพราหมณ์ชื่อปาณินิชาวเมืองศาลาตุระ แห่งแคว้นคันธาระ ภาคเหนือของอินเดียได้ย่อลงอีก คงเหลือเพียง ๘,๐๐๐ โศลก ซึ่งใช้กันในอินเดียสืบมาจนบัดนี้"

๒. ดูคำนำปทานุกรมสันสกฤต–อังกฤษ ของ มอเนียร์ วิลเลียมส์

ต่อหลักฐาน ซึ่งศาสตราจารย์ไกเก้อร์ได้ยืนยันไว้ว่า "อย่างไรก็ดี เราไม่อาจแยกบาลีออกจากสันสกฤตได้โดยตรง เพราะบาลีมีลักษณะทางภาษาเกี่ยวข้องใกล้ชิดภาษาพระเวทยิ่งกว่าสันสกฤต เช่น อัพยยปัจจัย ตฺวาน (นอกจาก ตฺวา) ซึ่งภาษาบาลีมีเหมือนภาษาพระเวท แต่ภาษาสันสกฤตไม่มีปัจจัยตัวนี้ และแบบคำต่าง ๆ ในบาลี เช่น **เตภิ เยภิ** เท่ากับภาษาพระเวท **เตภิสฺ เยภิสฺ** ตรงกันข้ามกับสันสกฤตซึ่งเป็น **ไตสฺ ไยสฺ** ดังนั้นการนำคำบาลีไปเปรียบเทียบกับสันสกฤตในฐานะที่ถือว่า ภาษาบาลีด้อยกว่าหรือใหม่กว่าภาษาสันสกฤต หรือมีคำแปลได้น้อยนัยกว่าภาษาสันสกฤตนั้น จึงควรตระหนักในข้อนี้ด้วย นอกจากนี้ยังมีเหตุผลอื่นที่อาจนำมาประกอบให้เห็นได้ว่า ภาษามคธมีท่าทีว่าแก่กว่าภาษาสันสกฤต เช่น โอลเดนเบอร์ก แสดงทัศนะว่า "คำฉันท์ในคาถาที่เป็นบาลีเก่ากว่าคำฉันท์ในรามายณะ"[๑] และ วินเทอนิทซ์ กล่าวว่า "เมื่อกล่าวถึงท่าทีลีลาและแบบอย่างของภาษาแล้ว ภาษาบาลีในพระไตรปิฎก มีลักษณะใกล้ชิดกับอุปนิษัท แต่วรรณคดีสันสกฤตที่ใช้ในพระพุทธศาสนากระเดียดเข้าไปใกล้ ปุราณะ"[๒]

ศาสตราจารย์ วิลเฮลม์ ไกเก้อร์ สรุปความเห็นที่ว่า "บาลีเป็นมูลภาษา" เพราะเป็นภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์มาตั้งแต่ตอนแรก ส่วนภาษาอื่น ๆ เช่น สันสกฤต และภาษาท้องถิ่นอื่น ๆ เป็นเพียงภาษาชั้นรองลงไป ซึ่งมีเหตุผลที่น่าฟังอยู่ไม่น้อย ตรงกับหลักที่ถือกันโดยทั่วไปว่า "บาลีคือพระพุทธพจน์"

๑. ดู วรรณคดีพระพุทธศาสนา ของ วินเทอนิทซ์ หน้า ๓
๒. ดูเรื่องเดียวกันในข้อ ๔ หน้า ๒๐

๔.๖.๒ จากร่องรอยของคำว่า "ตันติภาษา" อันเป็นไวพจน์ของคำ "มาคธิภาษา" นั้น เท่าที่ได้หลักฐานการใช้คำนี้ที่เก่าที่สุด ก็คือ ปณามคาถา[๑] ของ อรรถกถาธรรมบท ซึ่งพระพุทธโฆษาจารย์ประพันธ์ไว้ในราว พ.ศ. ๙๕๐ ตอนหนึ่งว่า

......ตํ ภาสํ อติวิตฺถาร— คตญฺจ วจนกฺกมํ
ปหายาโรปยิตฺวาน **ตนฺติภาสํ** มโนรมํ......

แปลว่า : "......(*ข้าพเจ้าพระพุทธโฆษาจารย์*) จักละภาษาของชาวเกาะสิหล (*ทีปภาสา*) นั้น และลำดับแห่งถ้อยคำที่เยิ่นเย้อเกินไปเสีย แล้วยกขึ้นสู่ "ตันติภาษา" อันเป็นที่รื่นรมย์แห่งใจ......"

ปัญหาที่ต้องขบคิดก็คือ "**ตันติ**" คืออะไรกันแน่? ตันติภาษาได้แก่ภาษาที่มีไวยากรณ์เป็นแบบแผน ดังที่กล่าวไว้ในคำนำพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ด้านหน้าหนังสือบาลีไวยากรณ์กระนั้นหรือ? หรือว่า "**ตันติภาษา**" หมายถึงอย่างอื่นได้อีก? การค้นคว้าหาหลักวิชาในข้อนี้ ไม่มีอะไรดีกว่าดูในปทานุกรมบาลี และปทานุกรมสันสกฤต ซึ่งเท่าที่พออ้างได้มีดังนี้ :—

ในปทานุกรมบาลี–อังกฤษ ของสมาคมบาลีปกรณ์ ให้ความหมายของ "**ตันติ**" ไว้ ๓ นัย คือ

— *สายเครื่องดนตรี เช่น สายพิณ ดูวินัย ๑.๑๘๒ ชาดก ๔.๓๘๙ อรรถกถาธรรมบท ๑.๑๖๓* **ตนฺติสฺสร** *= เสียงดนตรี ดูวินัย ชาดก ๓.๑๗๘*

๑. ดู ปณามคาถา ในอรรถกถาธรรมบท หน้า ๒ ภาค ๑

— *สาย, สืบสาย, ประเพณี, ธรรมเนียม, แบบแผน ดูชาดก ๖.๓๘๐ อรรถกถาธรรมบท ๑.๒๘๔* **ตนฺติธร** *= ผู้ทรงไว้ซึ่งแบบแผน, ผู้รักษาวงศ์, ดูวิสุทธิมรรค หน้า ๙๙*

— *คัมภีร์, พระไตรปิฎก เช่น* **พหุเปยฺยาลตนฺติ** *ดูวิสุทธิมรรค หน้า ๓๕๑* **อวิมุตฺตตนฺติมคฺค** *ดูอรรถกถาทีฆนิกาย ๑.๒*

ศัพท์นี้ ในรูปของภาษาพระเวทและภาษาสันสกฤตเป็น "**ตนฺตรี**" ซึ่งปทานุกรมสันสกฤต–อังกฤษ ของ เซอร์ มอเนียร์ วิลเลียมส์ ได้ให้ความหมายไว้เพียงนัยเดียว คือ "สายพิณ" **ตนฺตรีภาณฺฑ**=พิณชนิดที่ชาวอินเดียใช้

เมื่อเทียบกันแล้ว จะเห็นได้ว่า "ตันติภาษา" นั้น มิที่ใช้เฉพาะในบาลีเท่านั้น และที่นำคำนี้มาใช้ หมายถึงภาษาก็อยู่ในสมัยอรรถกถา ความหมายของ "ตันติ" เมื่อนำไปเทียบกับนัยต่าง ๆ ตามที่ปทานุกรมบาลีกล่าวไว้ มีส่วนใกล้กับนัยที่สามมากที่สุด และมีส่วนเข้ากันได้กับนัยที่สอง แต่เข้ากับนัยที่หนึ่งไม่ได้เลย คือ "**ตนฺติภาษา**" ในที่นี้จะแปลว่า "**ภาษาดนตรี**" หาได้ไม่.

ในคำนำของหนังสือสัททนีติกล่าวไว้ว่า "ความหมายของคำ 'บาลี' เป็นไวพจน์เดียวกับคำ 'ตันติภาษา' 'มาคธิภาษา' และ 'มูลภาษา' บาลีนั้นเรียกรู้กันว่า 'ตันติ' เพราะเหตุพระธรรมคำสั่งสอนของพระศรีศากยมุนีเป็นเจ้าได้จดจารึกในรูปภาษานี้ อนึ่งคำ 'ตันติ' ยังเป็นชื่อเรียก 'ไตรปิฎก' อีกชื่อหนึ่ง ทั้งยังเป็นชื่อ

เรียก 'มาคธี' อีกชื่อหนึ่ง เพราะเป็นภาษาถิ่นที่แพร่หลายหมายรู้ในหมู่ชาวถิ่นมคธราษฎร์นั้น" คำกล่าวนี้ยืนยันและให้ความแจ่มแจ้งในทัศนะข้างต้นนั้นเป็นอย่างดี

๔.๖.๓ ร่องรอยที่ว่า "บาลีใช้ภาษามคธ" นั้น เป็นปัญหาที่ยุ่งยากมาก เพราะเกี่ยวด้วยหลักวิชาทางภาษาและข้อเท็จจริงที่ค้นพบกันในขณะนี้มีหลายทัศนะด้วยกัน และไม่ตรงกัน ข้อสำคัญที่ทำให้เราตกลงกันได้ยากก็คือ เรากำลังวินิจฉัยเรื่องราวที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้กว่า ๒๕๐๐ ปี ซึ่งทำให้เราต้องกลายเป็นเด็กไร้เดียงสาลงไปมาก ดังกล่าวแล้วในข้อ ๒.๑๔ ผู้ที่เชื่อตามตำนานที่กล่าวไว้ก็มีมาก ผู้ที่หาหลักฐานข้อเท็จจริงมาคัดค้านก็มีไม่น้อย สำหรับผู้ที่เชื่อตามตำนานฝ่ายบาลีส่วนมากเป็นชาวพุทธทางสายเถรวาท คือ ลังกา พม่า ไทย เขมร และลาว รวมทั้งนักศึกษาค้นคว้าอื่น ๆ ที่เชื่อตามตำนานบาลี เพราะไม่อาจหาหลักฐานได้ดีกว่าที่อ้างไว้ในตำนานนั้น เพราะหลักฐานที่มีผู้นำมาอ้าง หักล้างข้อความที่กล่าวไว้ในตำนาน แม้อาจเป็นไปได้ แต่ก็ไม่มีน้ำหนักสำคัญอะไรนัก และข้อสำคัญที่สุดก็คือค้านกันเองในหมู่นักค้นคว้าด้วยกัน ส่วนตำนานฝ่ายบาลีนั้นแม้จะมีข้อบกพร่องบ้าง เกี่ยวกับศักราชในบางตอน ขัดแย้งต่อหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยอมรับรองกันเป็นส่วนมาก แต่ข้อใหญ่ใจความที่กล่าวไว้ชัดแจ้ง และจูงใจให้เห็นว่าเป็นไปเช่นนั้น คือบาลีใช้ภาษามคธ ที่เรียกว่า "สุทธมาคธี" เป็นหลัก เพราะพระพุทธเจ้า แม้พระองค์ทรงเป็นชาวแคว้นสักกะโดยพระกำเนิด แต่ในตอนตรัสรู้ ทรงประกาศพระพุทธศาสนาครั้งแรกในแคว้น

กาสี ซึ่งอยู่ใกล้ชิดติดต่อกับแคว้นมคธ และทรงประดิษฐาน พระพุทธศาสนามั่นคงเป็นปึกแผ่นครั้งแรกที่แคว้นมคธ ดังนั้น ภาษาที่พระองค์ตรัสสอนธรรม หรือพูดอย่างมีโวหารว่า ภาษาที่ พระองค์ ใช้ เป็น พาหนะ ในการ ประกาศ สัจ ธรรม ของพระองค์ โดยสามัญสำนึกก็ควรเป็นภาษามคธ หรือภาษาที่ใช้พูดกันใน ถิ่นชาวมคธ ซึ่งคนในถิ่นนี้รู้เรื่องและเข้าใจกันดี เหตุผลที่ลึก กว่านี้ก็คือ ภาษามคธเป็นภาษาของวรรณะกษัตริย์ ตามมติที่ เซอร์ มอเนียร์ วิลเลียมส์ กล่าวไว้ในคำนำหนังสือปทานุกรม สันสกฤต–อังกฤษ ที่ท่านรจนาไว้ *(ดู ๔.๔)* ภาษามคธก็น่าเป็น ภาษาราชการ และเป็นภาษาที่คนส่วนมากในแคว้นโกศล กาสี อังคะ มคธ และแคว้นใกล้เคียงที่อยู่ในเขตมัชฌิมชนบทใช้พูด จาติดต่อกันอยู่โดยปรกติ ดังที่ ดร. สเตเด กล่าวไว้ในคำนิคม ปทานุกรมบาลี–อังกฤษ ของสมาคมบาลีปกรณ์ *(ดู ๔.๔ หน้า ๗๒)* แม้เป็นที่ยอมรับด้วยศรัทธา ในพระสัพพัญญุตญาณของพระองค์ ว่าทรงแตกฉานในปฏิสัมภิทา ๔ สามารถรับสั่งได้หลายภาษา และในการเสด็จจาริกสั่งสอนธรรมในแคว้นต่าง ๆ ที่พระองค์ เสด็จไปถึงด้วยพระองค์เอง ตามหลักฐานในบาลีกล่าวไว้ คือ แคว้นอังคะและมคธ ๑ กาสีกับโกศล ๑ วัชชี ๑ มัลละ ๑ สักกะ ๑ วังสะ ๑ และกุรุ ๑ รวมเป็น ๗ แคว้นด้วยกัน พระองค์ อาจทรงแสดงธรรมด้วยภาษาของถิ่นนั้น ๆ โดยเฉพาะ เพื่อให้ ประชาชนในถิ่นนั้น ๆ เข้าใจคำสั่งสอนของพระองค์ แต่ศัพท์ วิชาการคงทรงถือภาษามคธเป็นหลัก เพื่อรักษาความหมายของ

ธรรมวินัยไว้ไม่ให้แปรไปเป็นอย่างอื่น ซึ่งความจริงข้อนี้เป็นหลักธรรมดาของวิชาการทั่วไป ซึ่งต้องมีศัพท์วิชาการประจำโดยเฉพาะ แม้กระนั้นในบางกรณีก็ต้องทรงนำศัพท์พระเวทที่มีอยู่ก่อนมาใช้อยู่ไม่น้อย เพราะเป็นศัพท์ที่เกี่ยวกับปรัชญาทางศาสนาพราหมณ์ซึ่งใช้กันมาก่อน แต่ก็ทรงอธิบายศัพท์และความหมายของศัพท์นั้นให้ง่ายขึ้น ส่วนรูปศัพท์และวิธีของไวยากรณ์นั้น ส่วนมากคงไว้อย่างเดิม เพราะเป็นที่เข้าใจกันดีอยู่แล้ว หลักฐานอีกข้อหนึ่งซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยก็คือตำนานสังคายนาซึ่งฝ่ายบาลีกล่าวว่า หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ กรุงกุสินารา แคว้นมัลละ ไม่นานนัก *(ตำนานกล่าวว่าประมาณ ๔ เดือน)* พระอรหันตสาวกทั้งหลายก็ได้คัดเลือกกันแล้วประชุมทำปฐมสังคายนาที่กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระเจ้าอชาตศัตรู กษัตริย์แห่งแคว้นมคธในสมัยนั้น ได้รวบรวมร้อยกรองพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัส และทรงบัญญัติไว้เป็นหมวดหมู่สำหรับท่องจำกันสืบไป ภาษาที่ใช้ในการทำสังคายนา เมื่อกล่าวโดยเหตุผลแล้ว ก็ต้องเป็นภาษามคธ โดยไม่ต้องสงสัย แม้ในการทำสังคายนาครั้งที่สองที่เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี เมื่อราว พ.ศ. ๑๐๐ ก็น่าจะต้องใช้ภาษามคธเป็นหลักยืน เพราะพระบาลีเดิมที่ทำสังคายนาเป็นครั้งแรกเป็นภาษามคธ ต่อมาอีกในราว พ.ศ. ๓๑๓ สมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ก็มีการทำสังคายนาครั้งที่สาม ที่กรุงปาฏลีบุตร ซึ่งเป็นนครหลวงที่

ประทับของพระเจ้าอโศกมหาราช และเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นมคธเดิมในสมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมายุอยู่ ซึ่งการสังคายนาครั้งนี้ นอกจากแก้ปัญหาข้อขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังฆมณฑลแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชยังได้ทรงสร้างศิลาจารึกไว้มากมาย นักค้นคว้าชาวเยอรมัน ชื่อ ลูเดอร์ (Luders) ได้นำภาษาบาลีจากวัฒนธรรมสายบาลี ซึ่งกล่าวกันว่าเป็น "ภาษามาคธี" ไปเปรียบเทียบกับภาษาที่ใช้ในศิลาจารึก ของพระเจ้าอโศกมหาราช แล้วกล่าวสรุปว่า "**ภาษาบาลีเข้ากันได้กับภาษามาคธี ในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกในส่วนสำคัญ ๆ แต่ในบางส่วนแสดงว่าได้ก้าวหน้าไปไกลกว่า......**"

เพื่อความแจ่มแจ้งแห่งการเปรียบเทียบศิลาจารึก ในสมัยพระเจ้าอโศก กับภาษาที่ใช้กันอยู่ในสายบาลี ตามหลักการเปรียบเทียบของลูเดอร์ จึงได้นำศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งประดิษฐาน ณ ที่ประสูติของพระพุทธเจ้า มาเทียบกันไว้ดังนี้ :—

อักษรในศิลาจารึกเป็นอักษร พรหมี[๑] ถอดออกเป็นอักษรไทยดังนี้ :—

๑. เทวาน ปิเยน ปิยทสิน ลาชิน วีสติวสาภิสิเตน
๒. อตน อาคาจ มหิยิเต หิท พุเธ ชาเต สกฺยมุนีติ
๓. สิลาวิคฑภีจ กาลาปิต สิลาถํเภจ อุสปาปิเต
๔. หิท ภควํ ชาเตติ ลุมินิคาเม อุพลิเก กเฏ
๕. อถภาคิเยจ

๑. ดูรูปอักษรศิลาจารึก ในหนังสือประวัติศาสตร์สากล ของหลวงวิจิตรวาทการ เล่ม๒ หน้า ๖๒ เพื่อเปรียบเทียบกับตัวอักษรเทวนาครีที่ใช้กันในปัจจุบันด้วย

เมื่อเขียนเทียบตามแบบบาลีที่ใช้กันอยู่ มีรูปดังนี้ :—

๑. เทวานํ ปิเยน ปิยทสฺสินา ราเชน (ราชินา) วีสติ-วสฺสาภิสิตฺเตน

๒. อตฺตนา อาคนฺตฺวา (อาคเตน) มหิยเต หิธ พุทฺโธ ชาโต สกฺยมุนีติ

๓. สิลาวิคนฺถิ ?[๑] เจว การาปิตา ? สิลาถมฺโภ จ อุสฺสา-ปิโต

๔. หิธ ภควา ชาโตติ ลุมฺพินิคาเม อุพฺพลิโก กโต

๕. อฏฺฐภาคิโย จ

คำแปล

๑. *(สถานที่นี้) อันพระราชาปิยทัสสี[๒] ที่รักของเทวดาทั้งหลาย (ราชา) ภิเษกแล้วได้ยี่สิบปี*

๒. *เสด็จมาบูชาด้วยพระองค์เอง (ด้วยทรงทราบแน่ว่า) พระสักย-มุนีพุทธเจ้าประสูติแล้ว ณ ที่นี้*

๓. *จึงโปรดให้จารึกศิลาไว้ และโปรดให้ตั้งเสาหินไว้*

๔. *(บอกว่า) พระผู้มีพระภาคเจ้า ประสูติแล้ว ณ ที่นี้ และโปรดให้ลดส่วย ในตำบลบ้านลุมมินี (ลุมพินี)*

๕. *ลงแปดส่วน*

---

๑. พระนามเดิมของพระเจ้าอโศกมหาราชว่า " อโสกปิยทัสสี "

๒. เครื่องหมาย ? แสดงว่าไม่แน่ใจจะถูกหรือไม่

หมายเหตุ : นักศึกษาพึงเทียบเคียงความแตกต่างกันในรูปไวยากรณ์ ระหว่างภาษาในศิลาจารึก กับภาษาที่ใช้ในบาลีด้วย

อี. วินดิสช์ (E. Windisch) และ เอส. เลวี (S. Levi) ก็ได้พยายามพิสูจน์ว่า ภาษามาคธีเป็นรากฐานของบาลี หลวงวิจิตรวาทการได้กล่าวไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์สากล เล่ม ๒ หน้า ๔๖ ตอนหนึ่งว่า "รวมใจความตามที่ข้าพเจ้าสันนิษฐานได้ในเวลานี้คือว่า ภาษาที่เราเรียกกันในบัดนี้ว่า ภาษาบาลีนั้นไม่ใช่ภาษาที่ใช้พูดกันในพื้นเมืองมคธ และไม่ใช่ภาษาที่พระพุทธเจ้ารับสั่ง ในแคว้นมคธเองคงมีภาษาของตนภาษาหนึ่งต่างหาก ต่อมาถึงสมัยพระเจ้าอโศก จึงเกิดความรู้สึกกันว่า ภาษาเดิมของมคธไม่ดีพอ จึงนำเอาภาษาบาลีไปใช้สำหรับราชการ หรือเขียนตำราที่สุขุมคัมภีรภาพ เช่น พระไตรปิฎก" ต่อมาภายหลังได้ยอมรับไว้ในหนังสือดวงประทีป เรื่องภาษาที่ใช้ในพระไตรปิฎกว่า "ในประวัติศาสตร์สากล เล่ม ๒ ของข้าพเจ้า ตั้งแต่หน้า ๔๓ ถึงหน้า ๔๖ ข้าพเจ้าได้พิจารณาถึงเรื่องที่ว่าพระพุทธเจ้ารับสั่งภาษาบาลีหรือไม่ ลงท้ายข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้รับสั่งภาษาบาลี ในเวลาที่เขียนข้อความตอนนั้น ข้าพเจ้าไม่มีปทานุกรมของชิลเดอร์อยู่ในมือ จึงได้พิเคราะห์แต่หนังสือของนักปราชญ์อื่น ๆ มาถึงบัดนี้ ข้าพเจ้าได้อ่านความเห็นของชิลเดอร์ เลยทำให้ข้าพเจ้ากลับยั้งคิด และค่อนข้างกลับเห็นว่า พระพุทธเจ้ารับสั่งภาษาบาลี แต่ข้าพเจ้ารู้สึกเข็ดหลาบในการสันนิษฐานอะไรเร็วเกินไป ข้าพเจ้าจึงยังเก็บเรื่องนี้ไว้เพียงเป็นข้อสงสัย และฉวยโอกาสเขียนข้อความที่ข้าพเจ้าได้พบใหม่ในเรื่องนี้มาเล่าสู่กันฟัง เป็นการแน่นอนว่าพระพุทธเจ้าประดิษฐานพระพุทธศาสนาลงในแคว้นมคธ และแคว้นมคธเป็นมหาอำนาจอยู่ในพุทธกาล ฉะนั้น การประกาศศาสนา พระพุทธเจ้าจะต้องทรงใช้ภาษาที่ใช้กันอยู่ในแคว้นมคธ จะทรงใช้ภาษาอื่นไม่ได้ นี้เป็นข้อหนึ่งที่นักปราชญ์ทั้งหมดรับรองต้องกัน"

เซอร์ โรเบิต ซีซ่าร์ ชิลเดอส์ ลงความเห็นว่า "มีหลักฐานอยู่ในตัวของมันเองแสดงยืนยันทีเดียวว่า บาลีเป็นภาษาพูดของเหล่าชนโดยแท้ การเปลี่ยนแปลงซึ่งภาษาบาลีเดิมเกี่ยวสัมพันธ์กันไปกับภาษาสันสกฤต นับว่าเกือบจะจำกัดอยู่ในประมวลถ้อยคำทั้งหมดคือ : พยัญชนะของภาษาบาลีบกพร่องในสระ (ที่จะมาแปลงรูปคำ) ความหมายอันคลุมเครือเป็นสองนัยก็หมดไป ธาตุของคำ ถางธาตุไม่แจกลูก ส่วนรูปสระหลายรูปก็หายไป แต่ความหมายงอกเงยกลับได้แก่ในความกว้างขวางในการเปลี่ยนเสียง และคำนามกับรูปคำใหม่ ๆ ก็เกิดขึ้นไม่น้อย นอกจากคำนามที่รับช่วงมาจากภาษาฑราวิเทียนน้อยคำเต็มทีแล้ว ภาษาบาลีก็หามีคำภาษาอื่นแปลกปลอมเข้ามาไม่ กล่าวโดยส่วนรวมภาษาบาลีจัดอยู่ในชั้นที่ไม่แปรรูปอันเดียวกันกับภาษาสันสกฤต และทุกสิ่งทุกอย่างในประมวลถ้อยคำ ไวยากรณ์และวากยสัมพันธ์ ก็อาจอธิบายได้จากภาษาสันสกฤตนี้ด้วย" (พจนานุกรมบาลี—อังกฤษ ของชิลเดอส์ หน้า ๑๕/๑๖)

เยมส์ อัลวิส[๑] ลงความเห็นว่า "เมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นนั้น ภาษาสันสกฤตไม่ได้เป็นภาษาพูดของเหล่าชน[๒] ส่วนบาลีเป็นภาษาพูด

---

๑. ดู The Buddhist Scriptures and thier Language และประวัติวรรณคดีบาลี ของ อ. สายสุวรรณ และวัน นวลยง

๒. Bimala Churn Law Ph.D. M.A. กล่าวไว้ในประวัติวรรณคดีบาลี ซึ่งแปลและเรียบเรียงโดย อ. สายสุวรรน และ วัน นวลยง ตอนหนึ่งว่า "แต่คำว่า "สันสกฤตภาษา" นั้น เราย่อมทราบว่าเกิดขึ้นในชั้นหลัง คือ หลังสมัยพุทธกาลและปาณินิทีเดียว ในคัมภีร์อรรถยายีของปาณินิ ท่านแบ่งภาษาสันสกฤตออกเป็นภาษาในพระเวท (ไวทิก) และภาษาพูดทั่วไป (เลากิก) และโดยคำว่า "ฉนฺทส" ปาณินิหมายถึงภาษาในพระเวท ซึ่งแตกต่างจากภาษาพูดทั่วไปของสันสกฤต ถ้าพระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า "ฉนฺทส" นี้ ในศตวรรษที่ ๖ ก่อนคริสตศักราชไซร้ก็ย่อมจะทรงใช้ในความหมายดังกล่าวนี้แน่ ทั้งนี้พระพุทธเจ้าทรงหมายความว่า ฉนฺทส หรือภาษาในพระเวท เป็นภาษาเก่าและมีความหมายคลุมเครือ ถ้าจะเปรียบภาษาที่ใช้อยู่ในครั้งกระโน้น ก็ชื่อว่าเป็นภาษาที่ตายแล้ว.

ภาษาหนึ่งที่ใช้กันอยู่ในอินเดียเวลานั้น เป็นภาษาของแคว้นมคธ มีคำที่เกี่ยวกับเทพเจ้า ในภาษาบาลีหลายคำมีที่มาจากวรรณคดีของพราหมณ์ แต่ความสำคัญของคำเหล่านี้ในภาษาทั้งสองนั้นต่างกัน ภาษาบาลีคงอยู่สืบมาอีกกว่าสองศตวรรษ จนถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ความแตกต่างในระหว่างภาษาในศิลาจารึก (ของพระเจ้าอโศก) กับในตัวบทแห่งบาลี แสดงว่าภาษาในหลักศิลาจารึกได้มีการเปลี่ยนแปลงไป จนในที่สุดภาษาในบทพระบาลีมาตั้งมั่นในลังกาในฐานะภาษาแห่งพระคัมภีร์" และยังได้กล่าวยืนยันอีกว่า "ภาษามาคธีนั้นเป็นชื่อดั้งเดิมและถูกต้องของภาษาบาลีโดยไม่ต้องสงสัย" พร้อมกันนี้ยังได้ให้เหตุผลว่า "ในอินเดียครั้งพุทธกาล มีภาษาที่ใช้กันอยู่ถึง ๑๖ ภาษา ส่วนภาษามคธนั้นเป็นที่ชอบพูดกันมากกว่าภาษาอื่น ๆ คัมภีร์พุทธศาสนาแห่งนิกายหินยานจึงได้ลิขิตขึ้นด้วยภาษานั้น การที่มีตำรับไวยากรณ์บาลีเกิดขึ้นในลังกาถึง ๓๕ ชนิด ก็แสดงถึงความใส่ใจในภาษานี้เป็นอย่างมาก ความเก่าแก่ของภาษาบาลีก็ดี ความประณีตหมดจดและถ้อยคำสำนวนก็ดี ตลอดถึงความสัมพันธ์ที่ภาษาบาลีมีอยู่กับภาษาเก่าที่สุดของพราหมณ์ก็ดี เหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องพิสูจน์ได้ว่า บาลีเป็นภาษาที่เก่าแก่มากภาษาหนึ่ง อนึ่ง ความเสื่อมของภาษาบาลีนั้น อุบัติขึ้นพร้อมกันไปกับความเสื่อมของศาสนาที่ใช้ภาษานี้เป็นสื่อในการสั่งสอนนั่นเอง"

เซอร์ ยอร์ช เกรียสัน ลงความเห็นด้วยกับ อี. วินดิสช์ ในข้อที่ว่า "บาลีเป็นภาษาหนังสือของภาษามคธ" ซึ่งศาสตราจารย์ เอ็ม วินเตอร์นิตซ์ ก็สนับสนุนความเห็นข้อนี้ด้วย โดยกล่าวว่า "บาลีเป็นภาษาวรรณคดี ที่เหล่าพุทธศาสนิกชนได้ใช้เป็นเอกเทศ และอุบัติ

ขึ้นจากภาษาต่าง ๆ ผสมกันแม้ไม่มากก็น้อย อย่างเดียวกับภาษาหนังสือทุกภาษา ภาษาเช่นนี้ย่อมเกิดจากสำเนียงในภาษาใดภาษาหนึ่งเป็นหลัก ทั้งนี้ภาษามคธสามารถเป็นหลักได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ตำนานจึงกล่าวว่า ภาษาบาลี กับ ภาษามคธ เป็นภาษาเดียวกัน ซึ่งไม่แต่จะยอมรับกันในทางหนังสือเท่านั้น หากในเวลาเดียวกันยังมีรากฐานในทางประวัติศาสตร์อีกด้วย แล้วภาษาหนังสือคือบาลีก็ค่อย ๆ คลี่คลายจำเริญมาถึงระยะแน่นอนตายตัวในลังกา สมัยพระเจ้าวัฏฏคามนี" (ความเห็นของ วินเตอร์นิตซ์ ตอนนี้คัดมาโดยมิสเตอร์ นาริมัน ในหนังสือ Literary History of Sanskrit Buddhist. page 213–214)

ในด้านที่ไม่เห็นด้วยกับทัศนะที่ว่า บาลีใช้ภาษามาคธี หรือมีรากฐานมาจากภาษามาคธีนั้น เนื่องจากได้นำภาษาที่บาลีใช้ไปเทียบเคียงกับภาษามาคธีปรากฏที่ใช้ในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศก และบทละครในวรรณคดีต่าง ๆ ที่ใช้ภาษามาคธี ตลอดถึงเทียบเคียงกับภาษามาคธี ในปัจจุบัน ได้พบส่วนที่ผิดแผกกันทางไวยากรณ์หลายอย่าง เช่น[๑]

ก. การใช้ตัว "ล" กับ "ร" ซึ่งในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกที่ไพราต หรือที่เรียกกันว่า "ภา–พรู" ใช้คำว่า "**อลิยวสาณิ**" เท่ากับคำในบาลีว่า "**อริยวาสา**" และคำว่า "**ลาฆุโลวาเท**" เท่ากับคำในบาลีว่า "**ราหุโลวาโท**" แม้ในศิลาจารึกที่ลุมพินีก็ใช้คำว่า "**ลาเชน**" ซึ่งเทียบกับคำในบาลีว่า "**ราเชน หรือ รญฺญา**"

๑. ดูภาคผนวกเรื่อง A History of Indian Literature เล่ม ๒ หน้า ๖๐๔–๖๐๕ และหน้า ๖๐๖–๖๐๘

ดู Pali Literature & Language ของ วิลเฮลม์ ไกเก้อร์

ข. นามศัพท์ ปุงลิงค์ ซึ่งมี อ–การันต์ ปฐมาวิภัตติ เอกพจน์ มีรูปเป็น "เ–" ซึ่งในลักษณะเช่นนี้ บาลีมีรูปเป็น "โ–" เช่น ประโยคว่า "**พุเธ ชาเต สกฺยมุนี**" ในศิลาจารึกที่ลุมพินี เทียบกับประโยคที่ใช้ในบาลีว่า "**พุทฺโธ ชาโต สกฺยมุนิ**" และประโยคว่า "**ลาฆุโลวาเท มุสาวาทํ อธิกิจย ภควตา พุเธน ภาสิเต**" เทียบกับประโยคที่ใช้ในบาลีว่า "**ราหุโลวาโท มุสาวาทํ อธิกิจฺจ ภควตา พุทฺเธน ภาสิโต**" (ประโยคหลังนี้คัดจากศิลาจารึก ภา–พรู)

ค. ในบาลีไม่มีตัว "ศ" และ "ษ" มีแต่ตัว "ส" เท่านั้น

จากการเปรียบเทียบทางไวยากรณ์ที่นำมากล่าวนี้ Burnouf และ Lessen จึงค้านทฤษฎีที่ว่าบาลีใช้ภาษามาคธีเป็นรากฐาน หรือบาลีเป็นอย่างเดียวกับมาคธี นอกจากนี้ยังได้นำคำอื่น ๆ ในศิลาจารึกมาอ้างไว้อีก เช่นคำ "**อนาธเปฑิก**" "**มหาเทวิยชาตก**" "**อวเยสิ**" ซึ่งในบาลีใช้ว่า "**อนาถปิณฺฑิก**" "**มฆเทวชาตก**" และ "**อวาเทสิ**" ตามลำดับ นักค้นคว้าฝรั่งหลายคนได้หันไปค้นหาที่มาของภาษาที่ใช้ในบาลี จากสำเนียงและหลักฐานทางไวยากรณ์ในภาษาอารยันอื่น ๆ อีก และได้ให้ข้อสันนิษฐานต่าง ๆ กัน ดังนี้ :–

– เอส. เค. ฉัตเตอร์ชิ (S. K. Chatterji) กล่าวว่า "โดยการออกเสียงและลักษณะของคำในบาลี แสดงว่ามีลักษณะคล้ายภาษาเศารเสนีอย่างยิ่ง แต่รับคำเก่าของอินเดียภาคตะวันตกเฉียงเหนือและภาษาอารยันอื่น ๆ เข้าไว้ด้วย"[๑] มติของ

๑. ดูภาคผนวกเรื่อง A History of Indian Literature เล่ม ๒ หน้า ๖๐๔–๖๐๕

ท่านผู้นี้ แม้ไม่มีผู้อื่นเห็นด้วย แต่ก็มีส่วนที่ทำให้คิดไปได้ว่า ภาษาเศารเสนีเป็นภาษาของวรรณะกษัตริย์ ตามที่ เซอร์ มอเนียร์ วิลเลียมส์ กล่าวไว้ พระพุทธเจ้าทรงพระกำเนิดใน วรรณะกษัตริย์ อาจรับสั่งภาษานี้ก็ได้ แต่ในตำนานไม่มีร่อง รอยกล่าวไว้เลยว่าพระพุทธเจ้าเสด็จไปถึงแคว้นสุรเสน ซึ่งใน ครั้งพุทธกาล แคว้นนี้ก็เสื่อมโทรมเกือบไม่มีความสำคัญอะไร เหลืออยู่เลย อันภาษาเศารเสนีที่ยังเหลืออยู่เล่าก็เพียงใช้กัน ในบทละครเป็นส่วนประกอบเท่านั้น

— ลูเดอร์ส (Luders) กล่าวว่า "อาจเป็นการถูกต้องที่จะพูด ว่า 'ภาษาอรรธมาคธีโบราณ' เป็นรากฐานของบาลี" โดย อธิบายว่า "ภาษาอรรธมาคธีโบราณนี้ ในส่วนสำคัญ ๆ เข้า กันได้กับภาษามาคธีในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศก, แต่บาง ส่วนอยู่ในขั้นพัฒนาการไปไกลกว่า..." แต่ พี. วี. บะพัต (P.V. Bapat) ค้านว่า "บาลีจะแยกออกจากภาษาอรรธ-มาคธีนั้นเป็นไปไม่ได้ โดยที่อรรธมาคธีอยู่ในขั้นพัฒนาการ ของปรากฤตภายหลังบาลี และอรรธมาคธีเป็นภาษาที่พวก เชนใช้กันอยู่" นางรีส เดวิดส์ กล่าวว่า "ถ้าเราพูดกันว่า ในตัวภาษาบาลีมีรูปภาษามคธ และอรรธมาคธีปรากฏอยู่ด้วย ที่นี่บ้าง ที่นั่นบ้าง ยังจะจริงกว่าที่ว่า ภาษาบาลีมีรากฐานอยู่ ในภาษาสำเนียงทั้งสองนั้น" *(คือมคธกับอรรธมาคธี)* ศาส-ตราจารย์ เอ็ม. วินเทอนิทซ์ กล่าวว่า ภาษาที่พระมหาวีระ

แห่งศาสนาเชนใช้กัน เรียกกันในชั้นเดิมว่า **"อารฺศ"** แปลว่า "ภาษาของฤษี" หรือเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า **"อรฺธ-มาคธี"** แปลว่า **"กึ่งมาคธี"** ภาษานี้มีรูปศัพท์ที่เก่าแก่มากเช่นเดียวกับบาลี สูตรของเชนที่มีรูปภาษาอรรธมาคธีโบราณ คือ **อายารมฺค–สุตฺต, สูยาฆมฺค–สุตฺต,** และ **อุตฺตรชฺฌยณ** ส่วนภาษาที่ไม่ใช้เขียนตำราของพวกเชน คือ มาหาราษฎรี ภาษาแสดงลัทธิของพระมหาวีระที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คือ จตุยาม สังวรลัทธิ ซึ่งมีกล่าวถึงในสามัญญผลสูตร แห่งทีฆนิกาย นอกจากนี้ยังมีคำที่ชักออกจากพระบาลีอีก เช่น **"สุเข ทุกฺเข ชีวสตฺตเม"** (ทีฆนิกายเล่ม ๑ หน้า ๕๖) และ **"นตฺถิ อตฺตกาเร นตฺถิ ปรกาเร นตฺถิ ปุริสกาเร"** (ทีฆนิกายเล่ม ๑ หน้า ๕๓) ซึ่งเป็นคำของท่านปกุทธกัจจายน์ และท่านมักขลิโคสาล คณาจารย์ที่มีลัทธิต่างจากพระพุทธศาสนา.

เพื่อการเปรียบเทียบระหว่างภาษาที่ใช้ในบาลี กับภาษาอรรธมาคธีที่ใช้ในศาสนาเชน ขอนำตัวอย่างมาแสดงดังนี้ :--

ก. ชื่อบุคคล	**อชฺช สุหมฺม**	เทียบสันสกฤต	**อารย สุธรฺมนฺ**
		บาลีเป็น	**อริยสุธมฺม**
	อชฺช สาม	เทียบสันสกฤต	**อารย ศฺยาม**
		บาลีเป็น	**อริยสาม**

ข. ชื่อสูตร	จานมุค	เทียบสันสกฤต	**สถานงฺค**
		บาลีเป็น	**จานงฺค**
	อุวาสคทสาโอ	เทียบสันสกฤต	**อุปาสกทศ**
		บาลีเป็น	**อุปาสกทส**

— แมกซ์ วอลเลเซ่อร์ (Max Walleser) อธิบายว่า "บาลีคือภาษาปาฏลีบุตร เพราะสังคายนาครั้งที่ ๓ ทำที่เมืองนี้ แล้วพระเจ้าอโศกได้ส่งพระเถระไปประกาศศาสนาตามสายต่าง ๆ" และยังกล่าวต่อไปว่า "ภาษาบาลีเข้ากับภาษาในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกได้ในทางอักษรวิธี" แต่นางรีส เดวิดส์ ไม่เห็นพ้องด้วยกับมติข้อนี้ นางไม่เห็นด้วยในข้อที่ว่าบาลีเป็นชื่อหนึ่งของภาษามคธ หรือภาษาปรากฤตที่ใช้พูดกันในสมัยพระเจ้าอโศกที่ปาฏลีบุตร

— โอลเดนเบอร์ก (Oldenberg) มีความเห็นว่า "บาลีเป็นภาษาของแคว้นกาลิงค์[๑] โดยค้านตำนานที่กล่าวว่า พระมหินทเถระ ได้นำพระพุทธศาสนาไปประกาศในลังกา ไม่มีความจริงทางประวัติศาสตร์ และตามความเห็นของเขาเชื่อว่าพระพุทธศาสนาได้แพร่ไปสู่ลังกาจากแคว้นกาลิงค์ ดังนั้นภาษาบาลีที่ใช้กันในลังกา จึงควรเป็นภาษาในแคว้นกาลิงค์มากกว่าอย่างอื่น แต่ก็ไม่มีข้อพิสูจน์ในเรื่องนี้พอเพียง

— เวสเตอร์การ์ด และ อี. กุฮ์น (Westergard & E. Kuhn) ให้ข้อสังเกตว่า "บาลีเป็นภาษาของชาวอุชเชนี (*แคว้นอวันตี*)

---

๑. โดยนำไปเปรียบเทียบกับภาษาในศิลาจารึก ที่ขันฑคิรี

เพราะมีลักษณะใกล้ชิดกับภาษาในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศก ที่คิรนา (*คูเซอร์ต*) และเพราะพระมหินทเถระ ซึ่งนำพระพุทธ-ศาสนาไปประกาศที่ลังกา เป็นชาวอุชเชนี ศาสตราจารย์ ที. ดับปลิว. รีส เดวิดส์ ก็กล่าวไว้ในหนังสือ Buddhist India หน้า ๙๕ ว่า "บาลีน่าจะเป็นภาษาที่พูดกันในแคว้นอวันตี"

หลักฐานอื่น ๆ จากตำนานบาลี ซึ่งอาจนำมาสนับสนุนความเห็นข้อนี้ได้อีก คือ พระมหากัจจายนะ ซึ่งเป็นพระสาวกที่เป็นเอตทัคคะในทางขยายอัตถ์แห่งพระพุทธพจน์ที่สั้นให้พิสดาร และเชื่อกันว่าเป็นผู้แต่งตำราไวยากรณ์บาลี ชื่อ กัจจายนะ ฉบับแรกที่ต้นฉบับสูญหายไป ท่านพระสาวกผู้นี้เป็นชาวอวันตี ได้อุปสมบทที่กรุงสาวัตถีแล้วทูลลาพระพุทธเจ้าไปประกาศพระศาสนาในแคว้นอวันตี หลังจากได้บรรลุอรหัตตผลแล้วกล่าวกันว่าได้เป็นพระอาจารย์ของพระเจ้าปัชโชต ราชาแห่งแคว้นอวันตีด้วย แต่การที่บาลีไปเจริญเติบโตในแคว้นอวันตีนั้น ก็ควรเป็นระยะที่สองซึ่งยังอยู่ในสมัยพุทธกาลนั่นเอง และต่อจากนี้อีกระยะหนึ่ง คือในราวพุทธ-ศตวรรษที่สาม พระมหินทเถระ ราชโอรสของพระเจ้าอโศก ซึ่งประสูติจากพระมารดา ชาวเมืองเวทิส หรือ ไวทิศ (*สถูปสัญจิ*) แห่งแคว้นอวันตีได้ไปประกาศพระศาสนาในลังกา และตามที่วิลเฮล์ม ไกเก้อร์ กล่าวไว้ว่าได้นำพระไตรปิฎกไป ๑ ชุดด้วย ภาษาที่ชาวลังกาได้จากพระมหินทเถระเมื่อกล่าวโดยสามัญสำนึกก็ต้องว่าเป็นสำเนียงอุชเชนี ซึ่งเป็นการเจริญก้าวหน้าของบาลีอีกขั้นหนึ่ง และต่อมาได้เจริญในสมัยของท่านพระพุทธ-โฆษาจารย์ และท่านพระธรรมปาลเถระอีกขั้นหนึ่ง

— **สเตน โกเนาว์** (Sten Konow) *ลงความเห็นด้วยในข้อที่ว่า แถบภูเขาวินธัยเป็นถิ่นเกิดของภาษาบาลี แต่มีความเห็นแผกจากผู้ที่กล่าวนามข้างต้นว่า ภาษาไปศาจีเป็นแม่ของภาษาบาลี*

— **เกรียสัน** (Grierson) *ผู้เป็นอาจารย์ของ สเตน โกเนาว์ มีความเห็นว่า ภาษาไปศาจีมีถิ่นฐานอยู่แถบเกกยะและแคว้นคันธาระ ตะวันออก เกกยะนั้นคือเมืองตักกสิลา ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตเมืองไรวัลปิณฑิของภาคีสถาน และกล่าวสรุปว่า "บาลีเป็นภาษาหนังสือของภาษามาคธี ซึ่งในสมัยนั้นใช้กันอยู่ในอินเดีย และใช้กันโดยเฉพาะในเมืองตักกสิลา ในฐานเป็นภาษาสำหรับสอน"*

— **อาร์ ออตโต แฟรงค์** *ได้แสดงความคิดเห็นว่า "สำหรับภาษาบาลีนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่า 'เป็นภาษาหนังสือ' เท่านั้น" และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดของภาษาบาลีว่า อยู่ในเขตย่านกลางทางทิศตะวันตกของภูเขาวินธัย*

— **ศาสตราจารย์ ที. ดับปลิว. รีส เดวิดส์** *มีความเห็นว่า "บาลีมีรากฐานจากภาษาของชาวโกศล ซึ่งพูดกันอยู่ในศตวรรษที่ ๗ ๖ ก่อน ค.ศ."*[๑]

สรุปความคิดเห็นจากทัศนะต่าง ๆ แล้ว คงเหลือสาระสำคัญที่ควรพิจารณา ดังนี้ :—

---

๑. ดูคำนำหน้าต้นของหนังสือปทานุกรมบาลี–อังกฤษ ของ สมาคมบาลีปกรณ์ ลอนดอน.

ก. บาลีมีรากฐานมาจากภาษามคธแบบหนึ่งที่ใช้พูดกันอยู่ในอินเดียสมัยพุทธกาล ซึ่งต่อมาได้นำมาลิขิตในตำราทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท และกลายเป็นภาษาหนังสือดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ มตินี้ได้สมมติฐานจากตำนานฝ่ายบาลีที่กล่าวไว้ในคัมภีร์มหาวงศ์, สาสนวงศ์, และอรรถกถาของพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นต้น และมีผู้เห็นด้วยมตินี้ คือ อี. วินดิสช์, ซิลแวง เลวี, โรเบิต ซีซ่าร์ ชิลเดอร์, เยมส์ อัลวิส, และ วิลเฮลม์ ไกเก้อร์ เป็นต้น

ข. บาลีเป็นภาษาหนังสือของภาษามคธ ไม่ใช่หน้าที่ใช้พูดกันในหมู่ชน มตินี้เป็นของ ศาสตราจารย์ เกรียสัน, อาร์ ออตโต แฟรงค์ ซึ่งถูกคัดค้านโดย ดร. สเตเด, รีส เดวิดส์, และคนอื่น ๆ อีกหลายท่าน

ค. ทัศนะที่ว่า ภาษาที่ใช้ในบาลีและวรรณคดีสายบาลี ไม่ใช่ภาษามาคธีหรือภาษามคธนั้น แยกออกไปต่าง ๆ เช่น:—

(๑) *เป็นภาษาเศารเสนี มตินี้เป็นของ เอส. เค. ฉัตเตอร์ชิ ซึ่งยังไม่มีผู้ใดเห็นร่วมด้วย*

(๒) *เป็นภาษาปาฏลีบุตร คือ ภาษามาคธี สำเนียงปาฏลีบุตร มตินี้เป็นของ แมกซ์ วอลเลเซ่อร์ ซึ่งยังไม่มีใครสนับสนุนเช่นเดียวกัน*

(๓) *เป็นภาษาอรรธมาคธีโบราณ มตินี้เป็นของ ลูเดอรส์ ซึ่งมีความเห็นเป็น ๒ แนวว่า อาจเป็นภาษามาคธีก็ได้ เพราะภาษาที่ใช้ในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศก ลางแห่งเข้ากันได้กับบาลีในส่วนสำคัญ ๆ แต่ในบางส่วนแสดงว่าก้าวหน้า*

ออกไปไกลกว่า...และแนวที่สองเห็นว่า ภาษาอรรธมาคธี อาจเป็นรากฐานบาลีก็ได้ ซึ่งแนวหลังนี้ พี. วี. บะพัต ไม่เห็นด้วย

(๔) *เป็นภาษาที่ใช้พูดกันในแคว้นกาลิงค์ (โอริยา) มตินี้เป็นของโอลเดนเบอร์ก มี อี. มูลเล่อร์ สนับสนุน*

(๕) *เป็นภาษาอวันตี หรือภาษาที่พูดกันในกรุงอุชเชนี มตินี้เป็นของ เวสเตอร์การ์ด และ อี. กุฮ์น ซึ่ง ที. ดับปลิว. รีส เดวิดส์ ก็มีความโน้มเอียงว่าอาจเป็นไปได้*

(๖) *เป็นภาษาไปศาจี มตินี้เป็นของ สเตน โกเนาว์ ซึ่งเกรียสันกล่าวว่า ภาษาไปศาจี เป็นภาษาที่ใช้พูดกันแถบเกกยะ และคันธาระด้านตะวันออก*

(๗) *เป็นภาษาที่พูดกันในแคว้นโกศล มตินี้เป็นของ ที. ดับปลิว. รีส เดวิดส์ แต่ก็ไม่กล่าวให้ชัดลงไปว่า ได้แก่ภาษาอะไร? ชื่อภาษาที่พูดกันในอินเดียปัจจุบันว่าอย่างไร ?*

แม้มีผู้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับถิ่นเกิด และภาษาที่มาของบาลีในทัศนะที่แตกต่างกันไปหลายอย่าง จนไม่อาจสรุปลงไปได้ว่า บาลีมาจากภาษาอะไรกันแน่? และอยู่ในถิ่นใด? แต่ก็ยังไม่พบว่ามีใครในบรรดานักค้นคว้าเกี่ยวกับถิ่นฐาน กาลเกิดและที่มาของภาษาบาลี กล่าวว่า บาลีมีถิ่นฐานอยู่ในลังกา หรือเกิดจากชาวลังกาแต่งขึ้น แม้ปัจจุบันชาวลังกาก็มิได้อ้างว่าบาลีเป็นภาษาของพวกตน แต่อ้างว่าภาษาที่ใช้ในบาลีเป็นภาษามาคธี ซึ่งมีตำนานกล่าวว่าได้รับมาพร้อมกับพระพุทธศาสนา ที่เผยแผ่เข้า

มาในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ยิ่งมีการค้นคว้าภาษาบาลีกันมาก ในฐานะเป็นภาษาอินเดียโบราณ ที่เชื่อกันว่าเป็นยานพาหนะนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาโดยตรง และเป็นภาษาซึ่งบรรจุไว้ซึ่งวรรณคดีอันล้ำค่าเป็นจำนวนมาก ก็ยิ่งพบอิทธิพลของภาษาบาลีที่เข้าไปแทรกอยู่ในภาษาอารยันที่พูดกันในอินเดียหลายสาขา ดังได้กล่าวแล้วในข้อ ค. ซึ่งเมื่อกล่าวถึงท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ใช้ภาษานั้น ๆ แล้วก็ครอบคลุมท้องถิ่นในประเทศอินเดียทั้ง ๔ ทิศ คือ *ทิศเหนือตั้งแต่แคว้นสุรเสนะลงมา ทิศใต้จรดแคว้นอวันตี ทิศตะวันตกตั้งแต่แคว้นคันธาระ ลงมาทางตะวันออกเฉียงใต้จรดแคว้นกาลิงค์ และในย่านกลางมีแคว้นโกศล มคธ กาสี อังคะ วัชชี และวังสะ เป็นต้นรวมอยู่ด้วย - ทำให้ดูเหมือนว่า ภาษาที่ใช้ในบาลีเป็นภาษากลางของท้องถิ่นเหล่านั้น*

ศาสตราจารย์ วิลเฮลม์ ไกเก้อร์ กล่าวไว้ว่า "โดยที่ความคิดเห็นของนักค้นคว้าเกี่ยวกับถิ่นฐานและภาษาที่มาของบาลี ต่างไม่ลงรอยกันเช่นนี้ อี. วินดิสซ์ และตัวท่านศาสตราจารย์เองจึงหันไปสนับสนุนตำนานเก่าที่นำสืบต่อกันมาว่า บาลีเป็นแบบหนึ่งของภาษามาคธี ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการสอนศาสนาของพระองค์ อย่างไรก็ดี ภาษานี้ไม่ใช่ภาษาสามัญที่ใช้กันทั่วไป แต่เป็นภาษาของคนชั้นสูงและมีวัฒนธรรมสูง ใช้ติดต่อกันในอินเดียก่อนสมัยพุทธกาล ภาษาเช่นนี้ย่อมประกอบขึ้นด้วยส่วนสำคัญของภาษาแทบทุกภาษา และปราศจากลักษณะของภาษาที่ทำให้เกิดความเข้าใจยาก ซึ่งแน่ทีเดียวต้องไม่ใช่ภาษาที่มีลักษณะ

เป็นอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ คือเป็นภาษาที่ประนีประนอมรวมเอาลักษณะของภาษาต่าง ๆ เข้าไว้ พระพุทธเจ้าแม้พระองค์เองจะมิใช่ชาวมคธโดยพระกำเนิด แต่ก็ได้ทรงดำเนินกิจการส่วนใหญ่อยู่ในแคว้นมคธและแคว้นใกล้เคียง ภาษามคธอาจประทับลักษณะลงบนภาษาเดิมของพระองค์ก็ได้ ดังนั้นภาษาที่ใช้ในบาลี จึงควรเรียกว่า "ภาษามาคธี" แม้จะมีลักษณะผิดแผกไปจากภาษาเดิมอยู่มาก แต่ อี. วินดิสช์ ก็ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่าหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ก็เกิดความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงภาษาใหม่ขึ้น เพื่อวิวัฒนาภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ ต้องพยายามเพื่อจะรักษาพระพุทธพจน์ให้อยู่ในรูปคงที่แน่นอน และเพื่อจะควบคุมส่วนคำสอนต่าง ๆ ที่ได้มาจากองค์การศาสนาในท้องถิ่นต่าง ๆ ให้อยู่ในรูปเดียวกัน ทำให้เกิดมีการสังคายนารวบรวมคำสอนไว้โดยลำดับ......

ลักษณะพิเศษของภาษา (บาลี) นี้ อาจอธิบายได้อย่างเต็มที่จากสมมติฐาน คือ :—

(ก) การค่อย ๆ พัฒนาการและรวบรวมคำสอนจากท้องถิ่นต่าง ๆ ในอินเดีย โดยลำดับ

(ข) ประเพณีมุขปาฐะ (คือท่องจำแล้วบอกต่อ ๆ กันไปด้วยปาก) ซึ่งนำสืบต่อกันมาเป็นเวลานานหลายศตวรรษ และ

(ค) ความจริงที่ว่าตำรานั้น ๆ เขียนกันไว้ในประเทศต่าง ๆ กันหลายแห่ง

ศาสตราจารย์ วิลเฮลม์ ไกเก้อร์ ได้กล่าวเตือนไว้อีกว่า *"ข้าพเจ้าคิดว่าจะเป็นการฉลาดหาน้อยไม่ ที่ไม่ด่วนปฏิเสธตำนานที่นำสืบต่อกันมาเสียทีเดียว แต่ควรจะทำความเข้าใจเสียใหม่ว่า บาลีนั้นไม่ใช่ภาษามาคธีแท้ๆ แต่ถึงกระนั้นก็ยังเป็นแบบหนึ่งของภาษาที่แพร่หลาย ซึ่งมีรากฐานมาจากภาษามาคธี และพระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษานี้ ดังนั้นการณ์จึงปรากฏว่า บาลีได้ทำหน้าที่รักษาพระพุทธพจน์ไว้ในแบบเดิม ทฤษฎีข้อนี้อาจมีผู้คัดค้านว่า บาลีนั้นได้รับการถ่ายหอดมาจากภาษาอื่นๆ ดังเช่น ซิลแวง เลวี ได้พยายามพิสูจน์ทฤษฎีข้อนี้ โดยนำคำต่างๆ ในบาลี เช่น เอโกทิ สงฺฆาทิเสส เป็นต้น ว่ามาจากภาษาอื่น โดยสังเกตจากวิธีของไวยากรณ์ แต่หลักฐานข้อนี้จะนำมาใช้สำหรับภาษาโบราณซึ่งยังไม่มีไวยากรณ์แน่นอนนั้นไม่ได้"* และได้กล่าวเสริมไว้อีกว่า *"ถ้าบาลีเป็นแบบหนึ่งของภาษามาคธี ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นความจริงไซร้ พระไตรปิฎกสายบาลีก็ควรที่จะได้รับการยกย่องว่า เป็นแบบถูกต้องที่สุดของพระพุทธพจน์ ถึงแม้ปรากฏว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาในท้องถิ่นต่างๆ ของอินเดีย ด้วยภาษาท้องถิ่นต่างๆ ก็ตาม"*

ศาสตราจารย์ วิลเฮลม์ ไกเก้อร์ ได้กล่าวถึงลักษณะของภาษาบาลี โดยแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ในฐานะที่เป็นภาษามีลักษณะเป็นของตัวเองโดยเฉพาะ (Homogenous) ซึ่งแสดงถึงลักษณะดั้งเดิมของภาษาบาลี และในฐานะเป็นภาษาที่รวมเอาลักษณะของภาษาอื่นๆ เข้าไว้ด้วย (Heretogenous) อันแสดงถึงขั้นพัฒนาการในระยะต่อมา ทั้งสองลักษณะนี้แบ่งออกเป็น ๔ ขั้น ดังนี้ :—

(๑) *ภาษาในคาถา คือส่วนที่เป็นบทร้อยกรอง* มีลักษณะผิดแผกกันอยู่มาก ส่วนหนึ่งประกอบด้วยคำโบราณ ซึ่งแตกต่างจากคำในภาษาอินเดียโบราณเพียงสำเนียงที่เปล่งออกมาเท่านั้น อีกส่วนหนึ่งประกอบด้วยคำใหม่ ๆ ผสมกับคำโบราณ ซึ่งมักปรากฏเคียงคู่กันให้เห็นอยู่เสมอ น้อยคาถานักที่จะไม่มีคำเก่ากับคำใหม่อยู่ด้วยกัน ซึ่งอาจเป็นเพราะในการแต่งฉันท์นั้น คณะฉันท์บังคับให้ต้องหาคำอื่น ๆ ที่มีความหมายคล้ายกัน หรืออย่างเดียวกันมาใช้ให้เหมาะสมกับแบบฉันท์ หรืออีกอย่างหนึ่ง อาจเป็นเพราะคำฉันท์นั้น ๆ แปลจากภาษาที่เก่ากว่ามาเป็นภาษาบาลี การใช้คำเก่านั้นเป็นไปอย่างเสรี น่าจะเป็นเพราะยังไม่มีกฎของไวยากรณ์เข้มงวดกวดขันเหมือนในสมัยหลัง ๆ

(๒) *ภาษาร้อยแก้วของบาลี* (คือพระไตรปิฎก) มีลักษณะเป็นอย่างเดียวกัน และมีแบบแผนของภาษาที่มีลักษณะเป็นของตนเอง ยิ่งกว่าภาษาในคาถา คำเก่า ๆ ค่อย ๆ ลดจำนวนลงไปและบางส่วนหายไปเลย การใช้ศัพท์ใหม่ ๆ ก็มิใช่ว่าเป็นไปโดยบังเอิญ หรือไม่มีกฎเกณฑ์อย่างภาษาสมัยก่อนกว่า แต่ถูกควบคุมไว้ด้วยกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ตายตัวยิ่งขึ้น

(๓) *ภาษาร้อยแก้วของวรรณคดีบาลีรุ่นหลังต่อมา* เช่น มิลินทปัญหา มหาอรรถกถา เป็นต้น วางรากฐานบนภาษาร้อยแก้วของบาลีเดิม แต่มีการดัดแปลงให้เป็นภาษาหนังสือยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นได้ว่าความแตกต่างกันในระหว่างระยะที่หนึ่งกับระยะที่สอง มีไม่สู้มากนัก ไม่เหมือนความแตกต่างกันในระหว่างระยะที่สองกับระยะที่สาม เพราะระยะที่สองยังคงรักษาแบบคำและแบบอย่างของบาลีเดิมอย่างเข้มงวดกวดขัน

(๔) *ภาษาในคาถา (ภาษาฉันท์) ที่ดัดแปลงในสมัยต่อมาไม่มีการรักษาลักษณะของภาษาเดิมไว้ต่อไป!* ผู้ประพันธ์และกวีแต่ละท่านได้นำความรู้ทางภาษาของตนๆ มาใช้และยืมศัพท์ต่างๆ จากวรรณคดีที่เก่ากว่าและใหม่กว่ามาใช้อย่างขาดความพินิจพิเคราะห์ และโดยนิสัยของท่านเหล่านั้นเองได้นำภาษาปรากฤต และสันสกฤตมาใช้มากบ้างน้อยบ้าง ในกรณีต่าง ๆ กัน.

๔.๗ เมื่อกล่าวถึงศิลาจารึกต่าง ๆ ที่ค้นพบในอินเดีย **เอ็ม. เสนาร์ต** ผู้ได้ศึกษาเปรียบเทียบเรื่องนี้อย่างละเอียดถี่ถ้วน กล่าวสรุปเป็นใจความว่า ภาษาในศิลาจารึกเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นการสะกดหรืออักขรานุกรม ได้แสดงให้พวกเราเห็นภาพอันซื่อสัตย์ของภาษาท้องถิ่นภาษาหนึ่ง ลักษณะที่ภาษาในศิลาจารึกเหล่านั้นค่อยๆ กลายเข้าไปใกล้ภาษาสันสกฤตทุกที เป็นเครื่องวัดที่น่าใส่ใจและสนใจ ที่จะให้เรารู้ระยะของการปฏิวัติทางการเมือง การศาสนา และวรรณคดี การค่อย ๆ เปลี่ยนรูปของภาษาในศิลาจารึกนั้น แม้ว่าจะยังไม่ให้เราเห็นชัดว่าเป็นภาษาท้องถิ่นไหนแน่ แต่ก็เป็นเครื่องช่วยอันหาค่ามิได้ ในการที่จะวางรูปประวัติศาสตร์ทางภาษาของอินเดีย การที่จะตอบปัญหาเช่นนี้ให้ครบถ้วน แม้ในขั้นต้นก็จำเป็นที่จะต้องเขียนกันเป็นเล่ม ๆ แต่เมื่อกล่าวถึงเนื้อหาสาระส่วนใหญ่ ๆ แล้ว ก็พอจะประมวลนำมากล่าวได้ดังนี้ :—

(๑) ในศิลาจารึกเหล่านั้น เราพบภาษาต่าง ๆ ที่พวกอารยัน ซึ่งอพยพเข้าไปในอินเดียพูดกัน ตลอดถึงภาษาของพวกทราวิเดียน และโกลาเรียน

(๒) ภาษาที่คนอินเดียชั้นสูงสมัยโบราณใช้พูดกัน คือ ภาษาพระเวท (Vedic dialect)

(๓) ภาษาต่าง ๆ ที่พวกอารยัน ซึ่งในตอนนี้ได้รวมกับพวกฑราวิเดียนโดยการแต่งงานบ้าง โดยการเมืองบ้าง และอยู่กระจัดกระจายกันไปตามเทือกภูเขาหิมาลัยตั้งแต่แคชเมียร์ถึงเนปาลในตอนใต้ ตั้งแต่ลุ่มแม่น้ำสินธุ ข้ามไปจรดแคว้นอวันตีและในตอนกลางตั้งแต่ลุ่มแม่น้ำยมนา ถึงลุ่มแม่น้ำคงคา

(๔) ภาษาของอินเดียชั้นสูง ในระยะที่สอง คือ พราหมณะ ภาษาหนังสือของคัมภีร์พราหมณะและอุปนิษัท

(๕) ภาษาท้องถิ่นต่าง ๆ ตั้งแต่คันธาระไปถึงมคธ ในสมัยพระพุทธเจ้าอุบัติ ยังไม่แตกต่างกันนัก โดยที่ยังมีการผสานกันมากบ้างน้อยบ้าง

(๖) ภาษาพูด ซึ่งอาจมีรากฐานจากภาษาท้องถิ่นของกรุงสาวัตถีนครหลวงแห่งแคว้นโกศล และใช้กันโดยทั่วไปในหมู่ข้าราชการ พ่อค้า และชนชั้นที่มีวัฒนธรรมสูง ในแคว้นโกศลตลอดไปถึงทางด้านตะวันตก และด้านตะวันออก ของแคว้นโกศล ตั้งแต่เดลฮีถึงปัตนา และทางด้านเหนือกับด้านใต้ตั้งแต่กรุงสาวัตถีไปถึงแคว้นอวันตี

(๗) ภาษาของคนอินเดียชั้นสูง ในสมัยกลาง คือ บาลี ภาษาหนังสือซึ่งมีรากฐานจากหมายเลข ๖ บางทีอาจเป็นรูปที่ใช้พูดในแคว้นอวันตี

(๘) ภาษาสมัยพระเจ้าอโศก วางรากฐานจากหมายเลข ๖ โดยเฉพาะอย่างที่พูดกันในปัตนา (ปาฏลีบุตร) แต่ก็ได้รับอิทธิพลจากภาษาหมายเลข ๗ และ ๑๑ อยู่มาก

(๙) ภาษาอรรธมาคธี ที่ใช้ในคัมภีร์ของพวกเชน (องฺค)

(๑๐) ภาษาที่จารึกตามถ้ำ ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ศตวรรษที่สอง ก่อนคริสตศักราชเป็นต้นไป และมีรากฐานจากภาษาหมายเลข ๘ แล้วค่อย ๆ เปลี่ยนเข้าไปหาภาษาหมายเลข ๑๑ ตามระยะกาลที่ผ่านต่อไป จนกระทั่งในที่สุดถูกกลืนเข้าไปในภาษาหมายเลข ๑๑

(๑๑) ภาษาของคนอินเดียชั้นสูง ชั้นมาตรฐาน คือ ภาษาสันสกฤต ภาษาที่ปรับปรุงให้ดีขึ้น ทั้งในด้านรูปและอักขรานุกรมออกมาจากหมายเลข ๔ แต่ในระยะแรกได้เก็บเอาคำจากภาษาหมายเลข ๕ ถึง ๗ มาไว้ แล้วนำกลับไปปรับปรุงรูปใหม่ให้เข้ากันกับภาษาหมายเลข ๔ ภาษานี้เป็นภาษาหนังสือที่ใช้กันในหมู่พวกพระของพราหมณ์เป็นเวลานาน พบหลักฐานที่นำมาใช้ในศิลาจารึกและเหรียญตราเป็นครั้งแรก สมัยคริสตวรรษที่สองเป็นต้นไป และจากศตวรรษที่สี่และที่ห้าเป็นต้นไป ได้กลายเป็นภาษาหนังสือทั่วทั้งอินเดีย

(๑๒) ภาษาท้องถิ่นต่าง ๆ ของอินเดียในศตวรรษ (คริสต) ที่ห้าและต่อจากนั้นไป

(๑๓) ภาษาปรากฤต ในรูปภาษาหนังสือของภาษาท้องถิ่นเหล่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษามาหาราษฎร์ ภาษาเหล่านี้มิได้

แยกออกมาจากภาษาหมายเลข ๑๑ (**สันสกฤต**) แต่แยกออกมาจากภาษาหมายเลข ๑๒ ซึ่งเป็นรูปชั้นต่อมาของภาษาที่คือหมายเลข ๖

ศัพท์วิชาการ ๒ ศัพท์นี้ คือ สันสกฤตและปรากฤต ที่ใช้กันเฉพาะในอินเดีย ปรากฏในภาษาหมายเลข ๑๑ และหมายเลข ๑๓ ภาษาสันสกฤตไม่ใช้สำหรับภาษาหมายเลข ๒ หรือหมายเลข ๔ ภาษาปรากฤตไม่ใช้สำหรับภาษาหมายเลข ๗ หรือหมายเลข ๘ ภาษาสันสกฤตเท่าที่เขียนกันเป็นตัวหนังสือแล้วและที่กำลังเขียนกันอยู่ในปัจจุบัน ในอินเดียใช้อักษรหลายแบบ จารึกที่พบในตอนเหนือของอินเดียเป็นรูปอักษรพรหมี ชนิดที่ใช้เขียนกันในถิ่นนั้น ในตอนใต้ใช้อักษรอย่างที่พวกฑราวิเดียนใช้กัน อักษรที่เลือกไปใช้กันในยุโรปนั้น ได้แก่อักษรที่ได้มาจากอินเดียด้านตะวันตกในศตวรรษที่เก้า (**คริสต**) จึงมักเรียกกันว่า "**อักษรสันสกฤต**"

จากรายการที่นำมากล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าศูนย์แห่งภาษาของพวกอารยันในอินเดียนั้นได้ถูกอานุภาพของการเมือง ยกระดับที่เด่นไว้ในถิ่นต่าง ๆ ตามคราว ครั้งแรกก็คือ ปัญจาป ต่อมาก็คือแคว้นโกศล แล้วก็ถึงแคว้นมคธ และในที่สุดภาษาสันสกฤตได้กลายเป็นภาษากลาง (Lingua franca=ภาษาผสม) ในอินเดียด้านตะวันตก ซึ่งเราจะพบภาษาสำคัญนี้เฉพาะในลังกาเรามีเอกสารพอเพียงที่จะติดตามพัฒนาการของภาษาประจำชาติ ซึ่งสามารถยืนหยัดต่อสู้อิทธิพลของภาษาตายที่ใช้กันในเรื่องของพระและความสัมพันธ์ระหว่างภาษาประจำชาติ กับภาษาในศิลาจารึก, ภาษาที่ใช้ในบทกวี ภาษาปรากฤตที่ใช้ในลังกา (**อีลู**) และภาษาบาลี ซึ่ง ณ ที่นั้นเป็นภาษาตาย แต่นำมาใช้ในคัมภีร์ทางศาสนา จะช่วยให้เราเข้าใจประวัติศาสตร์ทางภาษาในอินเดียได้ใกล้เคียงที่สุด

ตลอดประวัติศาสตร์ของภาษาอารยันเป็นเวลานานนั้นภาษาฑราวิเดียนก็มีคนพูดอยู่ไม่น้อย ในอินเดียตอนเหนือ ข้าพเจ้าก็หาญที่จะคิดว่า ภาษาฑราวิเดียนก็มีอิทธิพลอยู่ไม่น้อย ภาษาหมายเลข ๒ คือภาษาพระเวท ก็ถูกอิทธิพลของภาษาฑราวิเดียนเข้าไปครอบคลุมอยู่ทั้งในด้านสำเนียง (การออกเสียง) และอักขรานุกรม ภาษาประจำชาติของชาวอารยันโดยทั่วไป ทั้งที่เป็นภาษาหนังสือด้วย เช่น บาลี สันสกฤต และปรากฤตก็ถูกภาษาฑราวิเดียนแทรกซึมเข้าไปปะปนอยู่ ไม่น้อยกว่าเลือดของพวกฑราวิเดียนที่เข้าไปผสมอยู่กับพวกอารยัน โดยการแต่งงานกัน—นั่นคือเป็นจำนวนไม่น้อยทีเดียว

ความจริงข้อนี้ที่เราพบก็คือ ในอินเดียตอนใต้ แถบลุ่มแม่น้ำโคทาวารีที่นั่นปรากฏว่าภาษาฑราวิเดียน มีรากศัพท์ของภาษาอารยัน เข้าไปผสมอยู่ด้วย แสดงให้เห็นว่าพวกอารยันเข้าไปอยู่ที่นั่นในตอนหลัง และเมื่อเทียบจำนวนกับพวกฑราวิเดียนแล้วก็มีเป็นจำนวนน้อย ส่วนใหญ่ของชนชั้นมั่งคั่งและมีวัฒนธรรมสูงเป็นพุทธศาสนิกชน หรือไม่ก็นับถือศาสนาเชน ก่อนหน้าที่ศาสนาฮินดูจะเข้าไปแผ่อานุภาพ ถึงในตอนปลายคริสตวรรษที่ห้าและคริสตวรรษที่หก ก็ยังพบหนังสือที่เขียนในกัญจิปุระ และตันชุระ เมื่อพระพุทธศาสนาเสื่อมลง ศาสนาเชนก็ได้เข้ามาเป็นใหญ่แทนที่ แต่ก็ชั่วระยะหนึ่งเท่านั้น ต่อมาในคริสตศตวรรษที่สี่และที่ห้า อิทธิพลของพราหมณ์ได้ฟื้นตัวขึ้นในอินเดียตอนเหนือ และเมื่อตั้งมั่นที่นั่นแล้วก็ขยายลงมาตอนใต้กลายมาเป็นอิทธิพลสำคัญของอินเดียตอนใต้ด้วย และได้พัฒนาการอย่างเข้มแข็ง ซึ่งในตอนสุดท้ายก็ได้ชัยชนะเหนือศาสนาอื่น ๆ

ในสมัยของกุมาริละ ถึง สังกระ (ตั้งแต่คริสตศักราช ๗๐๐ ถึง ๘๓๐) ใน จำนวนผู้นำทางศาสนาฮินดู ๒ คนที่กล่าวถึงนี้ คนหนึ่งเป็นลูกครึ่ง เลือดผสมฑราวิเดียน

เมื่อพราหมณ์ได้รับชัยชนะทางศาสนาแล้ว ผลแห่งชัยชนะได้คืบหน้าไปอย่างไรบ้าง ? พวกพราหมณ์ได้กลายเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดแต่พวกเดียวในสถาบันต่าง ๆ ทั้งทางกฎหมายและสังคม ทฤษฎีการถือชั้นวรรณะได้ถูกนำใช้อีก[๑] ซึ่งไม่มีปัญหาเลยในข้อที่พราหมณ์จะไม่ยกวรรณะของพวกตนไว้เหนือวรรณะอื่น ๆ ทั้งยังอ้างสิทธิในการเป็นผู้สอนอีกด้วย พวกที่โต้แย้งอำนาจหน้าที่ของพวกพราหมณ์ คือ พวกราชบุตร ซึ่งส่วนมากนับถือศาสนาพุทธและเชน ถูกพวกพราหมณ์ลดฐานะต่ำต้อยลงมา และทำให้วรรณะที่เหลือต้องยอมอ่อนน้อมประจบเอาใจ ปรัชญาทุกอย่างยกเว้นลัทธิถือผีถือเจ้าและเทวดา (Pantheistic Theosophy) ซึ่งเป็นพวกพราหมณ์เองได้ถูกขับไล่ออกไปจากสนาม *(สงครามทางศาสนา)* แม้สิทธิในพระเวทและเทพเจ้าต่าง ๆ ในพระเวท ภาษาพระเวทและทฤษฎีพระเวทก็จมหายไปในการต่อสู้นั้นด้วยเหมือนกัน ในระยะนี้พระเจ้าองค์ใหม่ ๆ ของประชาชนได้รับการบูชา

๑. พวกพราหมณ์นักบวชซึ่งรวมกันเป็นคณะ ได้พยายามอย่างสุดกำลังที่จะรักษาความรู้ในเรื่อง "มนต์" และการบูชายัญที่เกี่ยวเนื่องด้วยมนต์นั้น ไว้ในกำมือของพวกเขาถึงกับได้ออกกฎ ซึ่งสังกรก็รับว่า "เมื่อมีการสวดพระเวท หูของพวกศูทร ผู้ตั้งใจฟัง จะถูกกรอกด้วยตะกั่วหลอมละลาย หากศูทรคนใดสวดพระเวท ลิ้นของเขาจะถูกตัด หากจดจำไว้ร่างกายของเขาจะถูกผ่าออกเป็นสองซีก" —ดู Buddhist India หน้า ๗๔

เส้นสรวงจากประชาชน (*แทนพระเจ้าองค์เก่า ๆ ของพระเวท*) การบูชายัญด้วยเลือดเนื้อยังคงมีกระทำกันเป็นครั้งคราว แต่ก็กระทำต่อเทพเจ้าองค์ใหม่ (*ที่ประชาชนได้สร้างขึ้นในถิ่นนั้น ๆ*) และพวกพราหมณ์ก็มิได้นำในพิธีกรรมเหมือนแต่ก่อน วรรณคดีของพวกพราหมณ์ได้หล่อใหม่เพื่อให้มีรูปเหมาะกับบูชาเส้นสรวงใหม่ ๆ เพื่อให้เป็นที่พอใจและได้รับการสนับสนุนจากประชาชนผู้ไม่นับถือและบูชาเทพเจ้าในพระเวท[๑]

จากทัศนะที่ได้ในหนังสือ พุทธิสต์ อินเดีย (Buddhist India) ซึ่งท่านศาสตราจารย์ รีส เดวิดส์ ได้เขียนไว้นี้ ทำให้มองเห็นประวัติทางภาษาและวรรณคดีของอินเดีย ตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล เมื่อชนเผ่าอารยันได้อพยพเข้ามายึดครองลุ่มแม่น้ำปัญจาป (*สินธู*) ต่อมาจนถึงได้มีอิทธิพลครอบคลุมอินเดียแทบทั้งหมดในคริสตวรรษที่ ๘ (ราว พ.ศ. ๑๒๔๓) และเมื่อจำกัดวงให้แคบเข้าไปเฉพาะภาษาที่ใช้ในบาลี ซึ่งเราอาจอนุมานได้จากมติของศาสตราจารย์ รีส เดวิดส์ และนักค้นคว้าฝรั่งอื่น ๆ อีก ดังนี้:—

๑. สมัยพระพุทธเจ้าอุบัติ มัชฌิมประเทศ (ถิ่นที่พวกอารยันมีอำนาจ) แบ่งออกเป็นแคว้นต่าง ๆ ถึง ๑๖ แคว้น ซึ่งอาจอนุมานได้ว่าภาษาที่ใช้พูดกันในแคว้นนั้น ๆ คงต่างกันบ้างไม่มากก็น้อย ซึ่งอาจจัดออกตามสำเนียงที่ต่างกันออกเป็น ๑๖ ภาษา ดังที่ เยมส์ อัลวิส กล่าวไว้

๑. ดู Buddhist India หน้า ๘๔–๘๘

๒. เมื่อก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี นั่นคือเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วเสด็จจาริกแสดงธรรมโปรดเวไนยชน ในแคว้นต่างๆ เท่าที่อ้างถึงในบาลี คือ กาสี มคธ อังคะ โกศล วังสะ วัชชี มัลละ สักกะ และกุรุ รวมเป็นภาษาท้องถิ่นต่างๆ ถึง ๙ แคว้นด้วยกัน ภาษาที่พระองค์ทรงใช้เป็นสื่อในการสั่งสอนให้คนในท้องถิ่นนั้นๆ เข้าใจ ถ้ากล่าวตามสามัญสำนึก ก็น่าจะได้แก่ภาษาที่ประชาชนใช้พูดกันในแคว้นที่เสด็จไปเทศนานั้นๆ นั่นเอง และอาจเป็นได้ตามที่ศาสตราจารย์ รีส เดวิดส์ กล่าวว่า ภาษาที่ใช้ในบาลีมีรากฐานจากภาษาที่พูดกันในแคว้นโกศล เพราะในตำนานได้รวมเวลาที่พระพุทธเจ้าเสด็จประทับในแคว้นโกศล เป็นเวลาได้ถึง ๒๕ พรรษา และในสุตตันตปิฎกก็ปรากฏว่ามีคำสอนที่รวบรวมได้จากกรุงสาวัตถี ซึ่งเรียกว่า "สาวัตถีนิทาน" เป็นจำนวนมากกว่าที่ได้จากแหล่งอื่น แต่ก็ไม่น่าจะต้องเป็นภาษาในแคว้นโกศลทั้งหมด ดังกล่าวแล้ว

๓. เมื่อเริ่มต้น พ.ศ. ๑ คือเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้ ๓–๔ เดือน พระอรหันตสาวกจำนวนถึง ๕๐๐ องค์ ได้ประชุมกันทำสังคายนา รวบรวมและร้อยกรองจัดหมวดหมู่คำสอนของพระพุทธเจ้า ที่กรุงราชคฤห์ ในบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้าอชาตศัตรู ราชาแห่งแคว้นมคธ ซึ่งเรืองอำนาจที่สุดในมัชฌิมชนบท ยุคนั้น จำนวนพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ที่เข้าร่วมประชุมทำสังคายนาครั้งนี้ มิได้มุ่งกล่าวเพียงเพื่อแสดงปริมาณ

เท่านั้น แต่เป็นการแสดงถึงคุณภาพด้วย เพราะได้จำกัดคุณวุฒิของพระสาวกเหล่านั้นด้วยคำว่า "พระอรหันต์" ซึ่งหมายถึงผู้บรรลุคุณธรรมขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนาแล้ว ซึ่งมีสติไพบูลย์ ปราศจากความหลงลืมฟั่นเฟือนหรืออคติใด ๆ และยิ่งกว่านี้ ยังได้คัดเลือกพระอรหันต์เฉพาะที่แตกฉานในปฏิสัมภิทา ๔ เป็นพหูสูตร ได้ยินได้ฟังมาจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าและจดจำไว้ได้มาก โดยเฉพาะองค์ที่เด่นที่สุดซึ่งตำนานได้ระบุชื่อไว้ก็คือ พระมหากัสสปเถระ ซึ่งได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเอตทัคคะในทางธุดงคคุณ พระอุบาลีเถระ ซึ่งได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะในทางวินัย และพระอานนทเถระ ซึ่งได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะหลายสถาน เช่น เป็นพหูสูตร มีธิติ คติ และความเพียร เป็นพุทธอุปฐากที่รับใช้ใกล้ชิดพระพุทธองค์ตลอดกาลนาน ทั้งได้ทูลขอพรพระพุทธเจ้าไว้ว่า เมื่อพระองค์ไปเทศนาโปรดใครๆ ณ ที่ใดๆ หากท่านพระอานนท์มิได้โดยเสด็จด้วย เมื่อพระพุทธเจ้าเทศนาแล้ว ก็ขอได้โปรดเทศนาให้พระอานนท์ฟังอีก เพื่อจะได้จดจำไว้และบอกแก่ผู้มาถามข้อความเกี่ยวกับพระธรรมเทศนานั้น ๆ ภาพพจน์จากคำที่กล่าวไว้ในตำนานนี้แสดงให้เห็นว่า การสังคายนาครั้งที่หนึ่งได้มุ่งถึงการที่จะรักษาพระธรรมวินัย อันเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าในรูปที่ถูกต้องและครบถ้วนที่สุด แน่ทีเดียวที่คำสอนของพระพุทธเจ้าได้ถูกส่งมาจากแคว้นต่าง ๆ ที่พระองค์ได้เสด็จจาริกไปเทศนาสั่ง

สอนประชาชนนั้น ๆ รวมทั้งแคว้นที่พระสาวกองค์สำคัญ ๆ ได้ไปประกาศพระศาสนาด้วย เช่น อวันตี คันธาระ กัมโพชะ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ ปัญจาละ เจดี และภาษาที่นำมาจากแคว้นนั้น ๆ ก็ย่อมมีแตกต่างกันเป็นธรรมดาสามัญ จำเป็นที่จะต้องใช้ภาษาเป็นภาษากลาง เพื่อใช้ศัพท์วิชาการให้ลงรอยเป็นรูปเดียวกัน ซึ่งก็น่าจะได้แก่ภาษามาคธี ตามที่พระพุทธโฆษาจารย์อ้างว่าเป็นภาษาที่ใช้ในการเขียนบาลี แต่คงออมชอมยอมรับภาษาท้องถิ่นอื่น ๆ อันเป็นที่มาของพระพุทธพจน์ด้วย ทำให้ภาษาที่ใช้ในบาลีมีรูปผสม ผิดแผกจากภาษามาคธีที่ใช้พูดกันในกรุงราชคฤห์สมัยนั้นอยู่บ้าง และจากระยะนี้เองก็เริ่มกลายเป็นรูปภาษาหนังสือ ดังที่ เกรียสัน วินเทอนิทซ์ เป็นต้นลงความเห็นไว้.

ในระยะนี้เองและต่อมา พระพุทธศาสนาได้เจริญเป็นปึกแผ่นในแคว้นอวันตี ภายใต้สายงานของพระมหากัจจายนเถระและสานุศิษย์ของท่าน การรวบรวมตำราทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเข้าใจว่าคงได้มาจากการสังคายนาครั้งที่หนึ่งบ้าง และแต่งเพิ่มเติมขึ้นใหม่บ้าง ดังที่ตำนานกล่าวว่า พระมหากัจจายนเถระได้แต่งตำราไวยากรณ์ขึ้นไว้ด้วย ซึ่งหมายถึงการควบคุมพัฒนาการของภาษาที่ใช้ในบาลีด้วย ผลจากการกระทำนี้ย่อมมีอิทธิพลที่ทำให้ภาษาที่ใช้ในบาลีสำเนียงและไวยากรณ์ ใกล้ไปทางสำเนียงและไวยากรณ์ของภาษาอวันตี หรือโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาในเมืองอุชเชนี ต่อมาถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (ราว ๒๗๐ ก่อนปี

ค.ศ. ตามมติของศาสตราจารย์ ริส เดวิดส์) พระพุทธศาสนาได้ฟื้นตัวขึ้นมาอีกภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ของมหาราชองค์นี้ ได้โปรดให้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัยที่กรุงปาฏลีบุตร นับเป็นสังคายนาครั้งที่สาม เมื่อกล่าวโดยหลักการแล้ว ก็คือ หลักพระธรรมวินัยซึ่งได้รวบรวมไว้จากการสังคายนาครั้งที่หนึ่ง และครั้งที่สองนั่นเองมาตั้งเป็นหลัก และมีการทบทวนสอบสวนข้อผิดพลาดซึ่งอาจผิดพลาดได้เพราะการบอกเล่า และจำกันสืบต่อมาเป็นระยะเวลานานปี เมื่อสมมติว่า ภาษาที่เป็นยานนำพระพุทธพจน์สืบมาตั้งแต่ปฐมสังคายนาเป็นภาษามคธ การสังคายนาครั้งนี้ก็ต้องใช้ภาษามคธเป็นหลักยืนอย่างไม่ต้องสงสัย และภาษามคธที่ใช้ในบาลีกับภาษามคธที่พูดกันในกรุงปาฏลีบุตร ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช คงยังไม่แตกต่างกันนักถึงกับพูดกันไม่รู้เรื่อง อย่างไรก็ดีในการสังคายนาครั้งนี้ได้เพิ่มตำราในพระพุทธศาสนาขึ้นอีก เท่าที่ทราบชัดและรับรองกันเป็นส่วนมากก็คือ คัมภีร์ "กถาวัตถุ" ซึ่งพระโมคคัลลีบุตร ติสสเถระ ผู้เป็นประธานในการสังคายนาครั้งนี้ได้แต่งขึ้น เพื่อแก้ความคิดเห็นที่คลาดเคลื่อนจากความเห็นในพระพุทธศาสนา ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น หลังจากการสังคายนาครั้งนี้ไม่นานนัก พระเจ้าอโศกมหาราชได้โปรดให้สร้างศิลาจารึกในสถานที่ต่าง ๆ มากมาย ซึ่งในปัจจุบันได้ค้นพบหลายแห่งด้วยกัน และเชื่อกันว่าที่ยังไม่พบเพราะจมอยู่ในดินมีอยู่อีกมาก ยิ่งกว่านี้ ยังได้ส่งคณะสงฆ์ไปประกาศศาสนาในประเทศต่าง ๆ สายละ ๔–๕ รูป โดยเฉพาะ

อย่างยิ่ง สายที่ได้รับผลสำเร็จมากที่สุดคือ สายที่ไปประกาศพระศาสนาในประเทศลังกา และในสุวรรณภูมิ ซึ่งยังคงรักษาวัฒนธรรมบาลีไว้ได้ และเพิ่มพูนให้พัฒนาการมากขึ้นโดยลำดับกาลที่ผ่านไป สำหรับสายลังกานั้น ปรากฏในตำนานว่าพระมหินทเถระ ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นหัวหน้าคณะ และพระมหินทเถระ มีพระมารดาเป็นชาวอุชเชนี (เวทิศ) ประสูติเมื่อก่อนพระเจ้าอโศกเสวยราชย์ คือ ในสมัยที่พระเจ้าอโศกเป็นเจ้าครองนครอุชเชนี ดังนั้นสำเนียงบาลีในสายลังกา ย่อมจะต้องมีสำเนียงอวันตีปนอยู่ด้วยไม่น้อยเลย สำหรับสายสุวรรณภูมินั้น กล่าวกันว่าได้แก่ถิ่นที่เรียกว่าประเทศไทย พม่า ในปัจจุบันนี้ ซึ่งรวมทั้งลาวและเขมรด้วย ยังไม่มีหลักฐานกล่าวไว้แน่นอนว่า พระโสณะ พระอุตตระ ซึ่งมาเผยแผ่ในสายนี้เป็นชาวแคว้นใด แต่สำเนียงบาลีที่ใช้กันในประเทศไทย พม่า ลาว เขมร ต่างก็ถือสำเนียงลังกาเป็นหลัก และโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาบาลีได้กลายเป็นภาษาหนังสือ สำหรับประเทศเหล่านี้โดยสิ้นเชิง จึงมิได้คำนึงถึงเรื่องการออกสำเนียง ซึ่งเป็นเรื่องของภาษาพูดโดยเฉพาะ แม้การสังคายนาครั้งนี้ จะมิได้มีการบันทึกไว้ในคัมภีร์จุลวรรคแห่งพระวินัย ซึ่งเป็นข้อชวนให้สงสัยว่า เลื่อนลอยปราศจากหลักฐาน แต่ก็พบหลักฐานที่สถูปสัญจิ ในเวทิศ (อุชเชนี) มีจารึกบอกว่า "นี่เป็นอัฐิธาตุของพระมัชฌินติกะ อาจารย์แห่งหิมวัต" ซึ่งยืนยันความจริงในการสังคายนาครั้งนี้

๕. หลังจากพระพุทธศาสนาได้หลบภัยจากการถือวรรณะ การบูชายัญ และการริษยาของพวกพราหมณ์ มาตั้งมั่นอยู่ในลังกาตั้งแต่สมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว ก็พัฒนาการขึ้นโดยลำดับในนามของวัฒนธรรมบาลี แต่ ณ ที่นี้เองก็ต้องเผชิญกับมรสุมแห่งการเมือง ซึ่งแย่งกันเป็นใหญ่ระหว่างพวกสิหลกับพวกทมิฬ ซึ่งทำให้พระพุทธศาสนาต้องลุ่ม ๆ ดอน ๆ บางครั้งก็ต้องประสบความเสื่อมอย่างน่าใจหายเป็นเวลานาน แล้วก็กลับเจริญขึ้นอีก เมื่อกษัตริย์ที่นับถือพระพุทธศาสนาได้กลับคืนมาสู่ราชบัลลังก์อีก ยิ่งกว่านั้น ชาวลังกาเองก็ได้แปลและแต่งตำราประกอบคำสอนในพระพุทธศาสนาขึ้นด้วยภาษาของชาวเกาะนี้เอง เพื่อให้เป็นที่เข้าใจง่ายในระหว่างพวกเขา เช่น อรรถกถากุรุนที อรรถกถาปัจจรีย์ และมหาอรรถกถา ซึ่งแต่งในลังกาล้วนเป็นภาษาของชาวเกาะนี้ มิได้ใช้ภาษาบาลีเช่นที่ได้รับมาจากพระมหินเถระ ซึ่งหลักฐานข้อนี้ปรากฏในตำนานที่เล่าถึงพระพุทธโฆษาจารย์ไปลังกา และได้แปลอรรถกถาที่มีอยู่ในลังกาขณะนั้น รวมทั้งอรรถกถาธรรมบท อรรถกถาชาดก ด้วยเป็นภาษามคธ ดังที่ใช้กันในภาษาบาลีแต่เดิมมา พร้อมกับได้แต่งอรรถกถาเพิ่มเติมอีกเป็นจำนวนหลายคัมภีร์ ทั้งที่เป็นอรรถกถาพระวินัย พระสูตรและพระอภิธรรม มีเหตุผลที่น่าเชื่อว่า พระไตรปิฎกที่พระมหินเถระนำไปด้วย ๑ ชุดนั้นเป็นความจริง และพระไตรปิฎกนั้นจารึกด้วยภาษาที่ใช้กันในบาลีอย่างปัจจุบันนี้ เพราะในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกนั้น การหนังสือได้เจริญถึงขนาดแล้ว เมื่อศิลาจารึกยังมีได้เป็นจำนวนไม่น้อย เหตุไฉนจะเขียนลงในวัตถุอื่นไม่ได้เล่า เพราะเป็นของที่ทำง่ายกว่าจารึกลงในศิลา

เป็นไหน ๆ และเมื่อพระพุทธโฆษาจารย์ไปลังกานั้น พระไตรปิฎกคงยังอยู่ในรูปภาษาเดิมที่พระมหินทเถระนำไป จึงไม่มีเรื่องปรากฏว่าพระพุทธโฆษาจารย์ได้แปลพระไตรปิฎกในลังกากลับมาเป็นภาษามคธ ส่วนอรรถกถานั้น พระเถระในลังกาได้จัดทำกันเอง โดยเหตุที่ไม่สันทัดในภาษาบาลีพอ จึงต้องใช้ภาษาของชาวเกาะนั้นเอง หรือเป็นเพราะต้องการจะให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายเป็นที่เรียนรู้ได้ง่ายสำหรับชาวเกาะก็ได้ และหลังพระพุทธโฆษาจารย์ได้มาปฏิบัติงานเป็นผลสำเร็จอย่างยิ่งใหญ่ครั้งนี้เอง ได้ทำให้พระเถรานุเถระในลังกาได้หันมาศึกษาภาษามคธกันเป็นการใหญ่อีกครั้งหนึ่ง แต่โดยเหตุที่ในระยะนี้ภาษาสันสกฤตกำลังเฟื่องฟู จึงได้นำภาษาสันสกฤตมาใช้ปะปนกับภาษาบาลีด้วย ซึ่งจะเห็นได้จากปกรณ์ที่แต่งในชั้นหลัง ๆ นี้ว่ามีลักษณะกระเดียดเข้าไปหาภาษาสันสกฤตมากขึ้นทุกที

ข้อที่ควรนำมาศึกษาเปรียบเทียบกับประวัติความเสื่อมและความเจริญของพระพุทธศาสนาในวัฒนธรรมบาลี เฉพาะในผืนแผ่นดินใหญ่ของอินเดีย คือ :—

– เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงได้ประมาณ ๑๐๐ ปี กษัตริย์วงศ์สิสุนาค คือ วงศ์ของพระเจ้าพิมพิสาร คงจะหมดอำนาจด้วยด้อยวาสนาลง การณ์จึงปรากฏว่า การสังคายนาพระพุทธศาสนาครั้งที่สองต้องไปทำที่เมืองเวสาลี ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้ากาฬาโศกราช

— เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงแล้วได้ ๒๑๖ ปี (๓๒๗ ปีก่อน ค.ศ.) พวกกรีก ภายใต้การนำของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช บุกอินเดีย และยึดครองแถบลุ่มแม่น้ำปัญจาป (สินธุ) ไว้ได้ถึงราว พ.ศ. ๓๘๒ (๑๖๑ ปีก่อน ค.ศ.) ตอนนี้วัฒนธรรมของกรีกได้เริ่มแพร่เข้ามามีอิทธิพลในพระพุทธศาศนาด้วย เช่น พระพุทธรูปแบบกรีก หนังสือมิลินทปัญหา ก็เกิดขึ้นในระยะนี้ และระหว่างนี้ศาสนาพราหมณ์ก็ได้โอกาสฟื้นตัวขึ้น ในรูปของชื่อใหม่ว่า *"ฮินดู"*

— เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงได้ ๒๙๓ ปี (๒๕๐ ก.ค.) เริ่มต้นรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์ผู้ทรงสนับสนุนพระศาสนา

— เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงแล้วได้ประมาณ ๕๐๐ ปี พวกสกีเธียนเชื้อสายธิเบต ได้มีอำนาจเหนืออินเดียส่วนใหญ่และพระเจ้ากนิษกะ กษัตริย์องค์หนึ่งของพวกนี้ได้ทำการสังคายนาพระพุทธศาสนาด้วยภาษาสันสกฤต ซึ่งถือว่าเป็นนิกายฝ่ายเหนือของพระพุทธศาสนา พวกสกีเธียนนี้ จีนเรียกว่า พวกยูเอจี หรือ ง้วยสี

— เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงได้ ๖๐๙ ปี (ค.ศ. ๖๕) พระเจ้าจักรพรรดิ มิ่งตี่ แห่งประเทศจีนได้ส่งทูตมาอินเดียขอรับพระพุทธศาสนาพร้อมด้วยพระสงฆ์ไปเผยแผ่ในประเทศจีน

— ในราวพระพุทธศตวรรษที่ ๗ ภาษาสันสกฤต เริ่มมีศิลาจารึก และเหรียญตราที่จารึกด้วยภาษานี้ และเจริญถึงขั้นสุดยอดในมีอายุพระพุทธศตวรรษที่ ๙—๑๐ พระพุทธโฆษาจารย์ และพระธรรมปาลเถระ มีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ นี้

— ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒—๑๓ ศาสนาพราหมณ์ได้ฟื้นตัวขึ้นเต็มที่ภายใต้การนำของ กุมาริละ และสังกระ ซึ่งในระยะนี้พระพุทธศาสนาในบางแคว้นที่มีกษัตริย์ ที่นับถือศาสนาฮินดูจะถูกเบียดเบียนและขจัดให้หมดอิทธิพลลงไปทุกที่ และในระยะนี้เอง ก็ได้เจริญขึ้นในท้องถิ่นบางแห่ง เช่นที่ "*นาลันทา*" ภายใต้การนำของท่านพระมหาเถระเหล่านี้คือ วสุพันธุ, ศีลภัทระ, **ธรรมรักขิต, ธรรมปาละ, อริยเทวะ เป็นต้น พระสมณะเหี้ยนจัง หรือ พระถังซัมจั๋ง ได้มาสืบศาสนาในอินเดีย ระยะนี้เหมือนกัน มีบันทึกที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในอินเดียสมัยนี้** ซึ่งให้ประโยชน์ในทางประวัติศาสตร์มาก กษัตริย์ที่นับถือพระพุทธศาสนาและให้การสนับสนุนในระยะนี้ คือ พระเจ้าศีลาทิตย์ (หรรษวรรธนะ ค.ศ. ๑๑๕๙-๑๑๙๑)

— ใน พ.ศ. ๑๗๓๖ พวกอิสลาม ภายใต้การนำของ มหะหมัดบักเตียรปูระ ยกเข้าตีเมืองพิหาร เมื่อตีได้แล้วก็ทำลายวัดวาอารามและฆ่าพระภิกษุสงฆ์เสียสิ้น มิได้เหลือไว้แม้แต่รูปเดียว และทำลายมหาวิทยาลัยนาลันทา ฆ่าพระภิกษุสงฆ์ตายนับ

จำนวนพัน ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้เอาไฟเผาหอสมุดมหาวิทยาลัยแห่งนี้ ไฟไหม้หนังสืออยู่ ๓ วัน ๓ คืน[๑]

สำหรับวัฒนธรรมสายบาลีที่ไปตั้งมั่นและเจริญในประเทศอื่นนอกจากอินเดีย คือ ลังกา พม่า ไทย เขมร และลาวนั้น เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๓ เป็นต้นมา สำหรับลังกานั้นน่าจะก่อนพุทธศตวรรษที่ ๓ ตามมติของศาสตราจารย์โอลเดนเบอร์ก ซึ่งสันนิษฐานไว้ว่า แคว้นกาลิงค์ น่าจะเป็นที่มาอีกแห่งหนึ่งของวัฒนธรรมบาลีที่แพร่เข้าไปสู่ลังกา เพราะอยู่ใกล้กับลังกามากกว่าแห่งอื่น หรือโดยเฉพาะใกล้กว่าแคว้นอวันตีกับลังกา โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีบาลีเท่าที่ยังเจริญงอกงามอยู่ในขณะนี้ก็ด้วยอาศัยพื้นที่ในถิ่นต่าง ๆ เหล่านี้เท่านั้น ส่วนในผืนแผ่นดินใหญ่ของอินเดียเอง แทบจะไม่มีเหลืออยู่เท่าไรนักด้วยเหตุดังกล่าวแล้วนั้น บัดนี้ ปรากฏเป็นที่น่ายินดีว่า มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในอินเดียได้เริ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมบาลีอีก เชื่อว่าในไม่ช้าวรรณคดีบาลีก็จะกลับคืนไปมีชีวิตในอินเดียเหมือนเมื่อครั้งหนึ่งเคยเจริญอยู่ในมัชฌิมชนบท ฉะนั้น และวัฒนธรรมสายบาลีที่จะศึกษากันนี้อยู่ในสายเหล่านี้ ดังนั้น ประวัติต่าง ๆ เกี่ยวกับวรรณคดีบาลีในสายเหล่านี้ ซึ่งเป็นเรื่องยาวมาก จะได้นำมาเล่าเมื่อถึงตอนที่เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ โดยเฉพาะ

---

๑. นับเป็นการสูญเสียทางวรรณคดีครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดของพระพุทธศาสนา เชื่อกันว่า หากหนังสือต่าง ๆ เหล่านั้นยังอยู่จนถึงทุกวันนี้ ก็จะไม่มีห้องสมุดแห่งใดในอินเดีย มีหนังสือดีและมากเท่ากับของหอสมุดแห่งมหาวิทยาลัยนาลันทา.

บาลีเทียบกับสันสกฤต

๔.๘ อย่างไรก็ดี การนำภาษาที่ใช้ในบาลีไปเปรียบเทียบกับภาษาสันสกฤต ย่อมช่วยให้เกิดความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาพราหมณ์ กับ พุทธศาสนา และความสัมพันธ์ระหว่างภาษาที่ใช้ในบาลีกับภาษาสันสกฤตได้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงตามที่กล่าว ข้างต้นนั้นยิ่งขึ้น ซึ่งจะเห็นได้ดังนี้ :—

— เมื่อกล่าวโดยความเป็นภาษาของชนเผ่าใดเผ่าหนึ่ง ภาษาที่ใช้ในบาลี กับ ภาษาสันสกฤต เป็นภาษาของคนเผ่าเดียวกัน คือ ภาษาของคนเผ่าอารยัน และเป็นภาษาที่เรียกในทางนิรุกติศาสตร์ว่า Inflective language หรือ Synthetic language เช่นเดียวกัน

— เมื่อกล่าวโดยระยะกาลที่เกิดก่อนหลังกัน ภาษาพระเวท (ไวทิก) ซึ่งในคัมภีร์อัษฎาธยายี ของ ปาณินิถือว่าเป็นภาษาสันสกฤตด้วยนั้น เป็นส่วนหนึ่งของภาษาสันสกฤตที่มีอายุแก่กว่าภาษาที่ใช้ในบาลี เพราะภาษาที่ใช้ในบาลีมีอายุเทียบในสมัยเดียวกัน พราหมณะ และ อุปนิษัท ซึ่งเป็นขั้นพัฒนาการรุ่นหลังของพระเวท แต่ในทางด้านภาษาหนังสือปรากฏจากหลักฐานในศิลาจารึกและเหรียญตราโบราณของอินเดียว่า ใช้จารึกด้วยภาษาประเภทที่ใช้ในบาลีก่อนคัมภีร์พระเวท เป็นเวลานานสำหรับภาษาสันสกฤตรุ่นหลังนั้น หรือที่เรียกว่า เลากิกะ

เป็นภาษาที่เกิดขึ้นภายหลังภาษาบาลีที่ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกและเหรียญตรา ที่ใช้ภาษาสันสกฤตเป็นครั้งแรกในราวพุทธศตวรรษที่ ๗

— โดยการออกเสียง ภาษาบาลีออกเสียงนั้น เปล่งง่าย ไม่นิยมตัวกล้ำ ส่วนภาษาสันสกฤตนิยมออกเสียงยาว นิยมตัวกล้ำ มีเสียงรัวมากกว่าบาลี ตัวอย่างเช่น

คำบาลี	“ชิณฺณ”	สันสกฤตเป็น	“ชีรณ”	(แก่ คร่ำคร่า...)
,,	“มํส”	,,	“มางฺส”	(เนื้อ)
,,	“ตนฺติ”	,,	“ตนฺตรี”	(แบบแผน, สายพิณ)
,,	“เมตฺติ”	,,	“ไมตรี”	(ไมตรีจิตต์, มีเมตตา, ปรารถนาดี)
,,	“โอรส”	,,	“เอารส”	(ลูก, ผู้เกิดจากอก)
,,	“โอฏฺฐ”	,,	“โอษฺฐ”	(ปาก, โอษฐ์)
,,	“เถร”	,,	“สถวิร”	(พระเถระ, ผู้มั่นคง)

การเทียบการออกเสียงระหว่างภาษาบาลี กับ ภาษาสันสกฤตนี้ โปรดดูพิสดารในหนังสือ Pali Literature and Language ของศาสตราจารย์ วิลเฮล์ม ไกเกอร์ ตั้งแต่หน้า ๖๓ ถึง ๑๐๒ และดู “อกฺขรวิธานํ” พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณะเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งใช้เป็นหลักในการชำระปกรณ์บาลีต่าง ๆ

— โดยอักขรวิธี ภาษาบาลีมีสระและพยัญชนะน้อยกว่าภาษาสันสกฤต คือ ภาษาบาลีไม่มีสระผสมดังต่อไปนี้ : เ–า, –ำ,

ไ– และ ฤ, ฤๅ, ฦ, ฦๅ, และไม่มีพยัญชนะดังต่อไปนี้ : ศ, ษ, ร นอกนั้นมีเหมือนกัน

– โดยวจีวิภาค ทั้งสองภาษานี้มีส่วนเหมือนกัน จัดแบ่งอย่างเดียวกันเป็นส่วนมาก และอาจนำมาเปรียบเทียบกันได้อย่างใกล้ชิด แม้ "พจน์" ซึ่งภาษาสันสกฤตแบ่งออกเป็น ๓ คือ เอกพจน์, ทวิพจน์ และ พหูพจน์ ในบางศัพท์ของบาลีก็มี ๓ พจน์เช่นเดียวกัน เช่น ภควนฺต, อรหนฺต เป็นต้น เพราะได้ศัพท์นี้จากภาษาพระเวทด้วยกันทั้งสองภาษา

– โดยวากยสัมพันธ์ ทั้งภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตต่างก็มีวิธีของวากยสัมพันธ์เช่นกัน ในลักษณะคล้ายกัน

– โดยฉันทลักษณะ จะสังเกตเห็นด้วยการอ่านบาลีในพระไตรปิฎกและบาลีรุ่นหลัง ๆ ต่อมาว่า ในชั้นแรกวัฒนธรรมฝ่ายบาลีไม่นิยมคำฉันท์นัก ส่วนมากนิยมคำร้อยแก้วเป็นส่วนสำคัญของบทประพันธ์ คำฉันท์เป็นเพียงย้ำข้อความร้อยแก้วที่กล่าวไว้ข้างต้นเท่านั้น ซึ่งจะเห็นได้ในบาลีพระวินัยและพระสูตร ที่ประมวลไว้ในชั้นเดิม แต่ต่อมาในตอนหลัง ๆ นิยมคำฉันท์มากขึ้นโดยลำดับ เช่น คาถาธรรมบท คาถาชาดก เป็นต้น ซึ่งเป็นคาถาล้วน ๆ ส่วนภาษาสันสกฤตนั้นนิยมคำฉันท์เป็นส่วนมากเกือบจะถือว่าเป็นหัวใจของการประพันธ์ก็ว่าได้ แม้บทสวดในคัมภีร์ฤคเวทของพราหมณ์ ซึ่งถือกันว่าเก่าแก่ที่สุดก็มีลักษณะคล้ายคำฉันท์ เช่น บท "คายตฺตรี" "สาวิตฺตรี"

ซึ่งเป็นบทสวดต้น ๆ ของฤคเวท แม้ในบาลีตอนต้น ๆ ปรากฏว่ามีคำฉันท์อยู่บ้างแต่ก็มีไม่มาก และลักษณะของฝ่ายบาลีนั้นปรากฏว่าแต่เลียนแบบตำราฉันท์ของฝ่ายสันสกฤต และเป็นตำราชั้นหลังซึ่งแต่งขึ้นเมื่อภาษาสันสกฤตกำลังเดินในวงวรรณกรรม พระพุทธเจ้าตรัสถึงที่มาของคำฉันท์ว่า "กวิ คาถานํ-**มาสโย**" แปลว่า "กวีเป็นที่เกิดของคาถา (คำฉันท์) ทั้งหลาย"

— โดยศิลปะของการประพันธ์ วรรณคดีบาลีมีลักษณะเป็นคำสอน เป็นตำรา เป็นคลังวิทยาการแห่งเหตุผลยิ่งกว่าเป็นบทประโลมโลก เพราะบาลีไม่นิยม "**คีต**" คือบทเพลงขับ ไม่นิยมนาฏศิลป์ คือการฟ้อนรำ ไม่นิยมบทละคร ไม่นิยม "**วาทิต**" คือ การประโคมดนตรีดีดสีตีเป่า ซ้ำยังมีข้อห้ามสำหรับพุทธศาสนิกชน ผู้ถือศีล ๘ ว่า "**นจฺจคีตวาทิตวิสูก-ทสฺสนมาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสนฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ**" "ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรีดีดสีตีเป่า ดูการเล่นอันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ทัดทรงประดับตกแต่งลูบไล้ด้วยระเบียบดอกไม้และของหอมเครื่องทา เครื่องย้อมผัดผิวต่าง ๆ อันเป็นฐานแห่งการแต่งตัว" ส่วนวรรณคดีสันสกฤตนิยมตรงกันข้ามกับวัฒนธรรมบาลี หนักไปทางคดีโลก แม้บาลีเองในชั้นหลังก็คล้อยตามด้วยไม่น้อย ดังเช่นคัมภีร์

"สุโพธาลังการ" ซึ่งกล่าวถึงหลักการประพันธ์ฝ่ายบาลี ก็เรียนแบบจากตำราประพันธ์ของ รามศรมาจารย์ แห่งฝ่ายสันสกฤต

— โดยการเปรียบเทียบรูปประโยคของภาษาบาลีและสันสกฤตพึงเห็นตัวอย่างดังนี้ :

นิเทศแห่งอริยสัจสี่

ภาษามคธ

จตฺตาริ อริยสจฺจานิ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ทุกฺขสมุทโย อริยสจฺจํ ทุกฺขนิโรโธ อริยสจฺจํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ ฯ

ตตฺถ กตมํ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ฯ ชาติปิ ทุกฺขา ชราปิ ทุกฺขา มรณมฺปิ ทุกฺขํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาปิ ทุกฺขา อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุกฺโข ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข ยมฺปิจฺฉํ น ลพฺภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ฯ

ตตฺถ กตมํ ทุกฺขสมุทโย อริยสจฺจํ ฯ ยายํ ตณฺหา โปโนพฺภวิกา นนฺทิราคสหคตา ตตฺรตตฺราภินนฺทินี เสยฺยถีทํ กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา.....อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขสมุทโย อริยสจฺจํ ฯ

ตตฺถ กตมํ ทุกฺขนิโรโธ อริยสจฺจํ ฯ โย ตสฺสาเยว ตณฺหาย อเสสวิราคนิโรโธ จาโค ปฏินิสฺสคฺโค มุตฺติ อนาลโย.... อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรโธ อริยสจฺจํ ฯ

ตตฺถ กตมํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ ฯ อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค เสยฺยถีทํ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ......อิทํ วุจฺจติ ทุกฺข-นิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ ฯ

– คัดจาก สัจจวิภังค์ ใน วิภังคปกรณ์ หน้า ๑๒๒ ถึง ๑๓๑

ภาษาสันสกฤต

จตฺวาริมานิ อารยสตฺยานิ ฯ กตมานิ จตฺวาริ ฯ ทุะขํ ทุะขสมุทโย ทุะขนิโรโธ ทุะขนิโรธคามินีปฺรติปตฺ ฯ

ตตฺร กตมทฺทุะขํ ฯ ชาติรปิ ทุะขํ ชราปิ วฺยาธิรปิ มรณมฺปิ อปฺริยสมฺปฺรโยโค'ปิ ปฺริยวิปฺรโยโค'ปิ ทุะขํ ฯ ยทปิ อิจฺฉนฺ ปฺรเยษมาโณ น ลภเต ตทปิ ทุะขํ ฯ สงฺเกฺษปาตฺ ปญฺโจปาทานสฺกนฺธา ทุะขมิทมุจฺยเต ทุะขํ ฯ

ตตฺร กตโม ทุะขสมุทยะ ฯ เยยํ ตฤษฺณา เปานรฺภวิกี นนฺทีราคสหคตา ตตฺรตตฺราภินนฺทินียายมุจฺยเต ทุะขสมุทยะ ฯ

ตตฺร กตโม ทุะขนิโรธะ ฯ โย'สยา เอว ตฤษฺณายาะ ปุนรฺภวิกฺยา นนฺทีราคสหคตายาสฺ ตตฺรตตฺราภินนฺทินฺยา ชนิกายา นิวรฺติกายา อเศโษ วิราโค นิโรโธ'ยํ ทุะขนิโรธะยมุจฺยเต ทุะขนิโรธะ ฯ

ตตฺร กตมา ทุะขนิโรธคามินีปฺรติปตฺ ฯ เอษ เอวารฺยาษฺฏางฺคมารฺคะ ตทฺยถา สมฺยคฺทฤษฺฏิะ สมฺยกฺสงฺกลฺปะ สมฺยกฺวากฺสมฺยกฺกรฺมานฺตะ สมฺยคาชีวะ สมฺยคฺวฺยายามะ สมฺยกฺสฺมฤติะ สมฺยกฺสมาธิริติ ฯ อิทมุจฺยเต ทุะขนิโรธคามินีปฺรติปทารฺยสตฺยมิติฯ

— คัดจาก ลลิตวิสฺตระ หน้า ๔๑๗

คำแปลภาษาสันสกฤต

นี้อารยสัจสี่ ฯ สี่อะไรบ้าง ? (มคธ สำนวนพระสูตร มี แต่สำนวนพระอภิธรรม ไม่มี) ทุกข์ ๑ ทุกขสมุทัย ๑ ทุกขนิโรธ ๑ ทุกขนิโรธคามินี ปรติบัต ๑ ฯ

ในอารยสัจสี่นั้น (มคธ มีเฉพาะในพระอภิธรรม) ทุกขคืออะไร ? ฯ แม้ชาติ ก็ทุกข์ แม้ชรา แม้พยาธิ (มคธบางฉบับ มี) แม้มรณะ แม้ประจวบด้วยสัตว์หรือสิ่งไม่เป็นที่รัก แม้พรากจากสัตว์หรือสิ่งเป็นที่รัก ก็ทุกข์ ฯ อยากได้ แสวงหาอยู่ แต่ไม่ได้ ก็ทุกข์ ฯ โดยสังเขป อุปทานสกนธ์ห้า เป็นทุกข์ นี้กล่าวว่าทุกข์ ฯ

ในอารยสัจสี่นั้น ทุกข์สมุทัยคืออะไร ? ตำฤษณานี้ได้ทำความเกิดอีก เป็นไปกับด้วยนันทิราค เพลินนักในอารมณ์นั้น ๆ นี้กล่าวว่าทุกขสมุทัย ฯ

ในอารยสัจสี่นั้น ทุกขนิโรธคืออะไร ? ความหน่าย ความดับไม่เหลือ (มคธว่า ความดับด้วยความหน่ายไม่เหลือ) ความตะ ความสละ ความปล่อย ความไม่พัวพัน อันใดแห่งตำฤษณานั้นแล อันทำความเกิด

อีก เป็นไปกับด้วยนันทิราค เพลินนักในอารมณ์นั้น ๆ อันให้เกิดให้กลับ (มคธ ไม่มีบทวิเสสนะ) นี้กล่าวว่าทุกขนิโรธ ฯ

ในอารยสัตย์สี่นั้น ทุกขนิโรธคามินีปรติบัต คืออะไร ? มารคมีองค์แปดเป็นอารยนั่นเอง เป็นอย่างไร ? คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ นี้กล่าวว่า ทุกขนิโรธคามินีปรติปทารยสัตย์ ฯ

พระพุทธคุณภาษามคธ

ตํ โข ปน ภควนฺตํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต "อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา'ติ โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทสิ โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติ ฯ

— คัดจากพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เล่ม ๑ หน้า ๑

พระพุทธคุณภาษาสันสกฤต

อุทารศฺจ ภควตะ กีรฺติศพฺทโศฺลโก โลเก'ภฺยุทฺคตะ อรฺหนฺ สมฺยกฺสมฺพุทฺโธ วิทฺยาจรณสมฺปนฺนะ สุคโต โลกวิตประ ปุรุษทมฺยสารถิะ ศาสฺตา เทวานาญฺจ มนุษฺยาณาญฺจ พุทฺโธ

ภควานฺ ฯ ส อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สศฺรมณพฺราหฺมณีนฺ ปฺรชานฺ สเทวมานุษฺยานฺ สฺวยํ วิชฺญาย สากฺษาตฺกฤโตฺยปสมฺปทฺย วิหรติ สฺม ฯ สทฺธรฺมํ เทศยติ สฺม ฯ อาเทา กลฺยาณํ มธฺเย กลฺยาณํ ปรฺยวสาเน กลฺยาณํ สฺวรฺถํ สฺวฺยญฺชนํ เกวลํ ปริปูรฺณํ ปริศุทฺธํ ปรฺยวทาตํ พฺรหฺมจรฺยํ สมฺปฺรกาศยติ สฺม ฯ

– คัดจาก ลลิตวิสฺตระ ฉบับเลฟมัน หน้า ๓

คำแปลจากภาคภาษาสันสกฤต

ความสรรเสริญ คือ เสียงเล่าลือ (มคธว่า เสียงเล่าลือ) ของพระผู้มีพระภาคเจ้า (มคธใช้ ทุติยา วิภัตติ และมีคำว่า "นั้น") อันยิ่ง (มคธว่า "อันไพเราะ") ขจรไปแล้วในโลก (มคธมีแต่ว่า ขจรไปแล้ว) ว่าพระองค์ (มคธว่า "เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น") เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเองแล้ว ถึงพร้อมด้วยวิทยาและจรณะ เสด็จดำเนินดีแล้ว ทรงรู้จักโลก เป็นผู้ยวดยิ่ง (มคธใช้ศัพท์ "อนุตฺตโร") เป็นผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึกได้ เป็นศาสดาแห่งเทวดาทั้งหลายด้วย แห่งมนุษย์ทั้งหลายด้วย (มคธว่า "แห่งเทวดาและมนุษย์") เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้มีภคะ (คือโชค) พระองค์ทรงทราบเอง ทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้ด้วย ซึ่งโลกอื่นด้วย ทั้งเทวดา ทั้งมาร ทั้งพรหม ซึ่งหมู่สัตว์ทั้งสมณพราหมณ์ ทั้งเทวดาและมนุษย์ เข้าไปถึงแล้วอยู่ (มคธว่า "พระองค์....ทั้งเทวดามนุษย์....แล้วยังผู้อื่นให้รู้") ฯ ทรงแสดงสัทธรรม (มคธว่า "พระองค์ทรงแสดงธรรม") ไพเราะในเบื้องต้น ไพเราะในท่ามกลาง ไพเราะในที่สุด ทรงประกาศ

พรหมจรรย์ มีอรรถดี มีพยัญชนะดี (มคธว่า "พร้อมด้วยอรรถพร้อมด้วยพยัญชนะ") บริบูรณ์ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว (มคธไม่มี "ผ่องแผ้ว") สิ้นเชิง ๆ

— โดยพจนานุกรม คำในบาลีมีน้อยกว่าสันสกฤต และส่วนมากในคำหนึ่ง ๆ บาลีก็มีความหมายน้อยนัยว่าสันสกฤต ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาษาสันสกฤตได้พัฒนาการขึ้นในตอนหลัง เมื่อบาลีได้กลายเป็นภาษาหนังสือแล้ว เทียบความหนาระหว่างพจนานุกรมบาลี—อังกฤษ ของ ศาสตราจารย์ ที. ดับปลิว. ริส เดวิดส์ กับ ดอกเตอร์ สเตเด ซึ่งพิมพ์โดยสมาคมบาลีปกรณ์ที่ลอนดอน กับพจนานุกรมสันสกฤต—อังกฤษ ของ ศาสตราจารย์ เซอร์ มอเนียร์ วิลเลียมส์ แล้วจะเห็นได้ว่าพจนานุกรมสันสกฤต—อังกฤษ ฉบับที่กล่าวนั้นหนากว่าพจนานุกรมบาลี—อังกฤษที่กล่าวไว้นั้นเกือบเศษหนึ่งส่วนสาม.

ความสำคัญของการศึกษาภาษาบาลี :

๔.๙ การศึกษาภาษาบาลีเป็นปัจจัยสำคัญ ในการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ของอินเดียสมัยโบราณยิ่งนัก วรรณคดีบาลีนั้นกว้างขวางและอุดมไปด้วยเนื้อหาอันอำนวยความช่วยเหลือในการศึกษาประวัติศาสตร์ของอินเดียสมัยโบราณอย่างหาค่ามิได้ มีหนังสือภาษาบาลีเป็นอันมากจม

หมายเหตุ : บาลีมคธ และสันสกฤตพร้อมด้วยคำแปล ที่นำมาอ้างนี้ คัดจากหนังสือเรื่อง นิกายและเถรประวัติพระนิพนธ์ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๓๘—๔๓

อยู่ในต้นฉบับต่าง ๆ ซึ่งจะหาได้ไม่ง่ายนัก บรรดาอรรถกถาบาลีนั้นช่วยให้เราได้พบคลังแห่งความรู้อันหาค่ามิได้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ทางหนังสือ ภาษา สังคม เศรษฐกิจ การเมือง สถาปัตยกรรมและตลอดจนทางศาสนาของอินเดียโบราณเป็นอันมาก การวิเคราะห์ธรรมทางจริยจิตวิทยาก็ดี การจำแนกแบบแห่งวิญญาณ ความเป็นไปแห่งจิต ปฏิจจสมุปบาทก็ดี นับว่าเป็นคุณวิเศษอันสูงที่ภาษาบาลีได้ประสิทธิ์ประสาธน์ให้แก่สติปัญญาของอินเดียทีเดียว การสั่งสอนธรรมของของพระโคดมพุทธเจ้าจะเป็นที่เข้าใจได้ดีก็โดยการศึกษาพระไตรปิฎกบาลีบางส่วนอย่างถ้วนถี่ สำหรับนักศึกษาประวัติศาสตร์สมัยโบราณของอินเดียนั้น การศึกษาภาษาบาลีมีความสำคัญเท่า ๆ กับการศึกษาภาษาสันสกฤตและภาษาปรากฤตทีเดียว และซ้ำในแง่หนึ่งกลับจะเป็นการสำคัญยิ่งกว่าเสียอีก เหตุด้วยบาลีให้หลักฐานในทางลำดับสมัยอันพึงเชื่อได้มาก ที่ว่าทางภาคบุรพทิศยังศึกษาภาษาบาลีไม่เท่าในภาคอัษฎงคตนั้น จะเห็นได้จากการพิมพ์เผยแพร่ผลแห่งการศึกษาค้นคว้าของนักปราชญ์ในแนวนี้ อาทิเช่น เทรงเนอร์, คลัฟ, สไปเกล, เวสเตอร์การ์, ชินเดอร์, เยมส์ อัลวิส, เฟาส์บอย, อันเดอร์สัน, เทอร์นัวร์, เบลดัล, บีเชล, เคิร์น, มินาเยฟ, บิกันเดต, เฮอมุนต์ ฮาร์ดี, โอลเดนเบอร์ก, ริชาร์ด มอร์ริส, เอช. ซี. ฟอร์มัน, ที. ดับปลิว. ริส เดวิดส์, ซี. เอ. เอฟ. ริส เดวิดส์, คีธ, ไกเก้อร์, วัลเลสเซอร์, วินดิช, อี. เจ. คาร์เปนเตอร์, โรเบิร์ต ชาลเมอส์, เซอร์ จอร์ช เกรียสัน, ลา วาลลี ปุสแซง, เราส์, วอร์เรน, อี. เจ. ธอมัส, ออตโต ชราเดอร์, อาร์โนลด์ เทเลอร์, วินเทอร์นิตซ์, วอเรน, เลฟวี,

สเตน โกเนา, เมเบล โบด, ลันสเบิร์ก, ยาคอบี, ลันมัน, เบอร์ลิงเกม, กริมม์, แย็กสัน, มุร์, สไตน์ธัล, สตรอง, สตีด, เฮลเมอร์ สมิธ, เซอร์ ชาลส์ เอลิออต, ออตโต แฟรงค์ ฟรังค์เฟอเตอร์, เยมส์ วูด, วูดเวิร์ด, เจ. พรุซีลัสกี, และท่านอื่น ๆ อีก ท่านเหล่านี้ได้เอื้ออำนวยประโยชน์แก่การศึกษาภาษาบาลีอย่างไพศาล โดยจัดชำระและแปลบทพระบาลีดั้งเดิมไว้มากหลาย ทั้งได้จัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา อันมีค่าเป็นอันมากอีกด้วย อนึ่งเรารู้สึกเป็นหนี้บุญคุณต่อ ท่าน ที. ดับปลิว. ริส เดวิดส์ กับ ซี. เอ. เอฟ. ริส เดวิดส์ อย่างแท้จริง ที่ได้ทำคุณความดีไว้แก่โลกอย่างไพศาลจริง ๆ โดยการพิมพ์เผยแผ่ผลของการค้นคว้าอันปราดเปรื่องในทางภาษาบาลีไว้อย่างไม่มีนักปราชญ์คนใดได้ทำงานไว้มากอย่างท่านทั้งสองนี้เลย สมาคมบาลีปกรณ์ (Pali Text Society) แห่งลอนดอน ในความอนุเคราะห์แนะนำของ ริส เดวิดส์ จะต้องตรึงตราอยู่ในความทรงจำของนักปราชญ์ผู้สนใจในพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาตลอดชั่วอายุหนึ่งถึงอีกชั่วอายุหนึ่ง ไม่ขาดสายเป็นแท้เทียว ในสำนักเรียนแห่งสาขาวิชาภาคตะวันออก ณ สถาบันวิทยาการแห่งลอนดอน ได้มีการสอนภาษาบาลีซึ่งเป็นวิชาที่ต้องศึกษาแขนงหนึ่ง ในภาคตะวันออก การศึกษาบาลีบัดนี้กำลังเจริญก้าวหน้าไปเป็นอย่างมาก นักปราชญ์ทั้งหลายเช่น ตากากุสุ, อเนสกิ, สุซุกิ, นะกะอิ, วานาตาเบะ, พุทธทัตตะ หรประสาท, ศาสตรี, ธรรมานันทโกสัมพี, บี. เอม. บาราว, สถิยจันทรวิทยาภูศณะ ผู้ล่วงลับ, สรัตจันทรทาสผู้ล่วงลับ, หรินาถเทผู้ล่วงลับ, ท่านสาธุคุณอนาคาริกธัมมปาละ, ชเว ซาน

ออง, เลดิ สยาดอร์, คุเนรัตนะ, ชัยติลก, นารทะ, ดับปลิว. เอ. เดอ ซิลวา, ไตลังค์, ซอยสา, พี. มองติน, มาลาลาเสเกระ, สิทธารถ, ท่านสถวีรปัญญานันทะ ผู้ล่วงลับ, และผู้ขวนขวายใหม่ ๆ จำนวนหนึ่ง ท่านเหล่านี้ได้ช่วยและกำลังช่วยในการศึกษาภาษาบาลีอยู่เป็นล่ำเป็นสันทีเดียว อนึ่ง เรารู้สึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงสยามเป็นอย่างยิ่ง ในการที่ปลดเปลื้องความต้องการที่ได้รู้สึกกันมานาน โดยโปรดให้พิมพ์พระไตรปิฎกบาลีถ้วนธรรมขันธ์ออกให้แพร่หลาย นับว่าเป็นพระราชกิจเกื้อกูลแก่พระศาสนาอย่างสำคัญ เราเห็นด้วยกับ ลอร์ด ชาล์เมอร์ส ทีเดียว ในการที่ท่านกล่าวถึงพระไตรปิฎกฉบับนี้ ดังข้อความต่อไปนี้ :

"ในด้านการศึกษาภาษาบาลี ฉบับพิมพ์นี้ (พระไตรปิฎกฉบับพระเจ้ากรุงสยาม) จะเป็นขั้นก้าวหน้าอันยิ่งใหญ่ในวิถีแห่งความเจริญอยู่เสมอ และจะเป็นสิ่งอนุสรณ์อันยั่งยืนทั้งในยุโรปและในสยาม แด่กษัตริย์ในพระพุทธศาสนา ผู้ทรงพระราชดำริอันงามและทรงประกอบการอันประเสริฐยิ่งนี้ด้วย" อีกพระราชวงศ์และพระบรมวงศานุวงศ์ของกษัตริย์พระองค์นี้ ยังได้สำแดงความเอื้อเฟื้อพิมพ์หนังสือฉบับหลวง พร้อมด้วยสารบาญค้นเรื่องอย่างบริบูรณ์ออกแจกจ่ายให้เปล่ามีอรรถกถาของพระพุทธโฆษาจารย์และ พระธรรมปาล มิลินทปัญหา และชาดกต่าง ๆ เป็นต้น แบบอย่างแห่งพระราชวงศ์แห่งพระเจ้ากรุงสยามนี้ ได้เป็นที่เจริญรอยตามในลังกา มีการจัด

พิมพ์อรรถกถาบาลีออกแจกจ่ายให้เปล่าเช่นเดียวกัน โดยกองทุนอันเป็นอนุสรณ์ในนามของ ดร. เหววิตรเณ ผู้ล่วงลับ ซึ่งเป็นภราดาแห่งท่านสาธุคุณอนาคาริกธัมมปาล ผู้ล่วงลับนั้นด้วย.

ลังกา พม่า สยาม จิตตกอง ญี่ปุ่น เกาหลี, ธิเบต จีนและมองโกเลีย เป็นประเทศที่มีพลเมืองส่วนมากเป็นพุทธศาสนิกชน ส่วนใหญ่ของชาวลังกา พม่า ไทย, และจิตตกอง ย่อมศึกษาภาษาบาลี นอกจากนี้ยังมีแหล่งที่ศึกษาภาษาบาลีอยู่ในอินเดียอีกเป็นเอนก บาลีเป็นภาษาพูดที่บังคับเรียนในมหาวิทยาลัยอินเดียหลายมหาวิทยาลัยด้วยกัน.[๑]

---

๑. ดูประวัติวรรณคดีของ Bimala Churn Law แปลและเรียบเรียงโดย วัน นวลยง และ อ. สายสุวรรณ ลงในพุทธจักร

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ประยูรวงศ์
๕๘ เทศบาลสาย ๑ เชิงสะพานพุทธฯ ข้างวัดประยูรวงศ์ ธนบุรี
นายถนอม กลิ่นแก้ว ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๐๕